

8. Hovedretningslinjer for den fremtidige drift

Udgangspunktet for hovedretningslinjerne er følgende bestemmelser i skovlovens formålsparagraffer:

Lovens formål er:

- at værne de danske skove
- at forbedre skovenes stabilitet, ejendomsstruktur og produktivitet

Ved lovens administration lægges der vægt på at sikre, at skovene dyrkes med henblik på både at forøge og forbedre træproduktionen. I de offentlige skove skal der lægges særlig vægt på at varetage landskabelige, naturhistoriske, kulturhistoriske og miljøbeskyttende hensyn samt hensyn til friluftslivet.

8.1. Retningslinjer for den almindelige skovdrift

Den almindelige skovdrift drives med vægt på:

- at bevare og forbedre den biologiske mangfoldighed og skovens variation
- at bevare og forbedre dyrkningsgrundlaget, grundvandet og vandløbene
- at bevare og forbedre skovens sundhed og vitalitet
- at bevare og forbedre skovens rekreative funktion
- at bevare og forbedre skovens økonomi og skoven som arbejdsplads, dvs. at sikre en produktion af god kvalitet og mængde.

8.1.1. Træartsvalg

Træartsvalget for distriktet falder naturligt i 2 dele. Nemlig områderne på og vest for israndslinjen samt området øst for israndslinjen.

For områderne på og vest for israndslinjen gælder det at:

Dyrkningsforholdene er generelt vanskelige. Der kan konstateres stabilitetsproblemer, som i mange tilfælde kan relateres til stormfald. Dyrkningsgrundlaget skal derfor beskyttes og forbedres, og tab af næringsstoffer skal undgås bl.a. ved et lokalitetstilpasset træartsvalg. En større anvendelse af løvtræ vil kunne medvirke til dette, ligesom mere løvtræ i kombination med et mere bredspektret træartsvalg i øvrigt (herunder blandingsbevoksninger) vil give forbedret mulighed for at opnå et bedre skovklima og dermed forbedrede muligheder for anvendelse af selvfornyelser på længere sigt. En række andre delmål i den flersidige drift vil også nyde godt af disse ændringer.

Skovopbygningen skal forbedres, stormfaste træarter vil derfor finde øget anvendelse, ligesom store sammenhængende områder med stormfaldstruede arter skal undgås.

I områder med lavt produktionspotentiale satses der på anlæg af relativt ekstensive kulturer med træarter der på længere sigt har selvfornyelsespotentiale. Om Bonitetsgraderet træartsvalg se endvidere 8.1.3. og 9.2.2

Rødgran er og vil fortsat være en vigtig træart i hedeplantagerne. Stor kultursikkerhed og dyrkningssikkerhed indtil en vis højde taler til granens fordel.

Sitkagran og **douglasgran** anvendes på mere beskyttede lokaliteter.

Lærk og **skovfyr** er gode valg som hjælpetræarter samt til opbygning af stabile strukturelle elementer. På kortere sigt til opbrydning af granmassiver, og på længere sigt som potentielle udgangspunkter for introduktion af mere følsomme træarter (**ædelgran** og **bøg**) under skærm.

Eg er hedeplantagernes naturlige løvtræart og vil nå en øget udbredelse i perioden.

Ær og **birk** skal introduceres, f.eks. som indblanding i løvtræbryn for på længere sigt at nyde godt af disse arters evne til naturlig foryngelse. **Ær** anvendes fortrinsvist på de mere næringsrige lokaliteter

For områderne øst for israndslinjen gælder det at:

På disse jorder er dyrkningsbetingelserne optimale for en række løvtræarter. Anvendelsen af løvtræ skal generelt øges.

Bøg skal fortsat være en dominerende træart. Bøg skal så vidt muligt forynges ved selvforyngelse.

Eg skal anvendes i et stigende omfang.

Ær optræder i et vist omfang som indblanding og i mindre omfang i rene bevoksninger. Anvendelsen vil stige i perioden, overvejende som indblanding. Opvækst af **ær** kan i højere grad udnyttes, hvor den har en god udvikling, og hvor der ikke findes egnet opvækst af **bøg**, dog skal en egentlig konvertering fra **bøg** til **ær** så vidt muligt undgås. Større renbestande af **ær** bør således undgås. **Ær** skal ikke plantes eller indbringes i løvskove, hvor den endnu ikke findes.

Ask bruges i stigende omfang, typisk som afløsning for hugstmodent nåletræ på vådbund.

Rødgran douglasgran og de øvrige nåletræarter (bortset fra nordmannsgran) mindsker deres areal, idet dyrkningen kun opretholdes på de arealer hvor granen har vist sin duelighed, hvorfor dyrkningen på bl.a. vådbundsarealer ophører i takt med den naturlige afvikling af de eksisterende bevoksninger. Den fortsatte dyrkning koncentrerer sig i rationelle enheder af en vis størrelse, dels af økonomiske hensyn, dels af hensyn til variationen. Endvidere anvendes douglasgran, lærk, thuja og ædelgran som efterbedringstræarter i ikke-komplette bøgeselvfor yngelser.

8.1.2. Bevoksningspleje og foryngelse

Retningslinjerne for bevoksningspleje og foryngelse falder ligesom træartsvalget naturligt i 2 dele, nemlig områderne på og vest for israndslinjen samt området øst for israndslinjen.

For områderne på og vest for israndslinjen gælder det at:

- Selvforyngelse benyttes, hvor denne spontant indfinder sig, og hvor det skønnes, at den vil kunne danne fundament for en kommende bevoksning.
- Foryngelser gennemføres fortsat ved nordrands- og kulisseforyngelser. Renafdrift kan anvendes hvor det skønnes, at det ikke vil give væsentlige ulemper for den kommende kultur.
- Skærmforyngelser kan anvendes hvor der findes en bevoksning der er egnet til skærmstilling.
- Foryngelsesbetingelserne kan, f.eks. ved kalamitetsbetingede større kulturarealer, blive så vanskelige, at stødrydning og reolpløjning må tages i anvendelse.
- Der anlægges ikke monokulturer, ligesom spontan opstået indblanding af andre træarter ikke konsekvent udrenses.
- Ved foryngelse efterlades altid mindst 3-5 træer pr/ha til forfald.

For områderne øst for israndslinjen gælder det at:

- Bøg selvforynges overalt hvor det er muligt
- I ask, ær og eg kan der, hvor selvforyngelse skønnes at kunne tilvejebringe en tilfredsstillende kultur, eksperimenteres med selvforyngelse.

- Der anlægges ikke monokulturer, ligesom spontan opstået indblanding af andre træarter ikke konsekvent udrenses.
- Ved foryngelse efterlades altid mindst 3-5 træer pr/ha til forfald.

Endvidere gælder styrelsens retningslinjer for kulturinvesteringer af 31. januar 1991 (j.nr. SN 222-0014) stadig. Hovedtrækkene i retningslinjerne repeteres herunder.

I løvtræ:

Plantetallet ligger indenfor 3.000- 6.000 inkl. evt. ammetræer. De højeste plantetal anvendes på de gode boniteter.

I Nåletræ:

De bedste boniteter (dvs. den potentielle rgr-PK skal være 9 eller derover):

Plantetal på 3.500 - 4.000 stk./ha. Højere plantetal må kun anvendes, hvor der synes at være afsætningsikkerhed for flis fra de første tyndinger. Dette er for tiden ikke tilfældet, hvorfor anvendelse af større plantetal kræver særskilt planændring.

Mellemboniteterne (dvs. den potentielle rgr-PK skal være 5,5 eller derover og mindre end 9):

Kulturinvesteringerne reduceres i takt med at PK bliver lavere. Plantetallet kan lægges så lavt som 1.000 - 1.500 stk./ha. Det overvejes i hvert enkelt tilfælde om det vil være mere fordelagtigt at anlægges ekstensive kulturer af længelevende træarter med selvforyngelsespotentiale.

De laveste boniteter (dvs. den potentielle rgr-PK skal være 5 eller derunder):

I hvert enkelt tilfælde overvejes det, om skovdriften skal opgives. Skovdrift fortsætter kun af andre hensyn end vedproduktionen i bevoksningen.

Nedenstående angives specifikke retningslinjer for hovedtræarternes pleje og udhugning.

Bøg:

Bøgeforyngelserne i perioden gennemføres efter distriktets sædvanlige model. Det vil sige ved selvforyngelse, der normalt iværksættes når bevoksningen er 90 - 100 år med en bevoksningsdiameter på 45-55 cm. Afviklingstiden for overstanderne sættes som et gennemsnit til 25 år efter fremspiringen af hensyn til opnåelse af en passende diameterudvikling på overstanderne. Overstan-derhugsten føres som måldiameterhugst.

Eg:

Distriktets "Forskrifter ved egedyrkning" (dateret 11. juli 1992, se bilag 10) ophøjes til driftsfor- skrift. Dette sker bl.a. for at sikre kontinuiteten i vanriskapningsprogrammet.

Det sker med følgende tilføjelse/ændring:

Det enkelte år skal det aktivt tages stilling til om det enkelte træ fortsat skal opkappes. Opkapnin- gen skal nemlig ophøre hvis:

- Store grene er revet af ved storm, lynnedslag ell. lign.
- Træet pludselig har markant flere vanris end det typiske billede for bevoksningen.
- Træet i øvrigt viser stærkt afvigende sundhedstilstand i forhold til bevoksningsgennemsnittet.

Ask:

I perioden forynges en række askebevoksninger, der kun har en brysthøjdediameter på 30 - 40 cm. Det sker fordi askene er så gamle, at det skønnes, at værditilvæksten er stagnerende pga. tiltagende udbredelse af sortkerne. Med andre ord; hellere sælge dem hvide og tynde end sorte og tykke.

I perioden vil der på langt størstedelen af lokaliteterne igen blive dyrket ask, men målsætningen må ændres til; - at kunne sælge dem hvide og tykke, hvilket vil sige, at omdriftsalderen reelt sænkes.

Derfor skal de kommende (og eksisterende) askebevoksninger fremover hugges efter nedenstående retningslinjer:

- a. Der hugges hårdt;
Så hårdt, at kronerne kun undtagelsesvist rører hinanden
Så hårdt, at målet for oprensning (bulhøjde) ikke overstiger 6-7 meter
- b. Der hugges ofte, så græsproblemer undgås/minimeres

Nåletræ:

Af hensyn til at kunne opnå en tilfredsstillende måldiameter inden for en opnåelig produktionstid (træets levealder) skal hugststyrken i nåletræ gradueres efter bonitet således at:

- På de lavere boniteter (de dele af Gyttegård og Frederikshåb plantager hvor den potentielle rgr- PK er mindre end 9) hugges nåletræet stærkere end det hidtil har været praktiseret. Målet er på disse boniteter D-B hugst.
- På de højere boniteter, skal den hidtil praktiserede hugst (omtrent svarende til B-grad) fortsat praktiseres.

8.1.3. Langsigtede perspektivplaner for distriktets plantager

8.1.3.1 Løvtræstruktur/Stabile skovstrukturer

Langsigtede planer for stabile skovstrukturer er udarbejdet for Gyttegård, Frederikshåb og Haltrup Hede og for Gødding Skov. På langt sigt regnes med nedenstående fordele:

- Øget stabilitet
- Øget biodiversitet
- Øget landskabelig værdi

Frederikshåb og Gødding er allerede relativt stabile, og der vil således for en dels vedkommende være tale om komplettering af en udvikling der længe har været undervejs.

Hovedtrækkene er:

- Der etableres over 2-3 planperioder en sammenhængende struktur af løvtræbælter i kombination med stabile nåletræbælter/nåletræbevoksninger.
- De stabile nåletrædele etableres med hovedvægten lagt på lærk og skovfyr, og med løvindslag hvor det er muligt.
- Da det kun er mindre dele af planen der realiseres i perioden, er planerne i en vis grad en beredskabsplan der “tages op af skuffen” i tilfælde af f.eks. stormfald.
- Planen giver sigtelinjer for plantagernes fremtidige indretning, der tænkes fortsat og videreudviklet i kommende planer.

8.1.3.2 Bonitetsgraderet trærtsvalg

I tilslutning til planarbejdet er der ud fra markkendskab og kort der viser de aktuelle rødgranproduktionsforhold udpeget områder i de mindst vækstkraftige af distriktets plantager (Frederikshåb, Gyttegård og Haltrup Hede) hvor kulturintensiteten graderes, jvf. 8.1.1.

Kulturerne i disse områder skal anlægges med færre planter, og med længelevende arter med selvforyngelsespotentialer med den ambition, at områderne på sigt vil kunne blive selvgenererende.

8.1.3.3 Landskabelementet

Med afsæt i de lavproduktive områder er der på kortene i bilag 11 skitseret en langsigtet plan for den landskabelige udvikling af plantagerne. Overordnet er der tænkt på at skabe et sammenhængende landskab hvor de landskabelige hensyn i særligt høj grad er medbestemmende ved det fremtidige træartsvalg. Planen vil ikke blive fuldt ud realiseret i perioden, men rækker langt frem i tiden.

kortene viser:

- nuværende og fremtidige stabile skovstrukturer og løvtræbælter.
- lavproduktive områder, hvor kulturintensiteten sænkes med faldende bonitet
- en langsigtet plan for plantagernes landskabelige udvikling på langt sigt

I de skovvise beskrivelser og retningslinjer (afsnit 8.6.) er planerne for de enkelte skove gennemgået nærmere.

8.1.4. Pyntegrøntproduktion

Skov- og Naturstyrelsens pyntegrøntstrategi angiver overordnede mål for styrelsens fremtidige produktion af juletræer og klippegrønt. Den angiver endvidere vejledende arealstørrelser for det samlede produktionsareal på det enkelte distrikt.

For Randbøl distrikt angiver strategien et ønsket produktivt areal for nordmannsgran på 112 ha og for nobilis på 56 ha.

Det nuværende totalareal er for nordmannsgran 118 ha og for nobilis 57 ha, og det produktive er 90 ha for nordmannsgran og 53 ha for nobilis.

Den foreliggende kulturplan fastholder omtrent arealet med pyntegrønt på distriktet, omend der sker en rationalisering af driften i retning af at koncentrere dyrkningen på velegnede arealer. Således vil arealet med nordmannsgran blive reduceret til 112 ha og nobilisarealet reduceret til 54 ha, hvorved den foreliggende strategi er implementeret. Dog taler strategien om et ønsket “produktivt areal”, medens de ovennævnte arealer er totalarealer, hvoraf ikke alle henregnes til det produktive areal.

Pyntegrøntstrategien vil dog i 1999 blive revideret i lyset af pesticid- og gødskningsstrategierne. Det kan som følge heraf blive nødvendigt at justere kulturplanen m.v.

Ved udarbejdelsen af kulturplanen er det sikret, at ingen af distriktets skove har en arealandel af pyntegrønt i kort omdrift, der overstiger 10 %. På Tønballegård produceres der juletræer på en noget større arealandel. Dyrkningen er en fortsættelse af den hidtidige landbrugsdrift og er derfor ikke omfattet af 10%-reglen i skovloven. Produktionen er derimod reguleret af styrelsens landbrugspolitik, og der må således **ikke anvendes sprøjtemidler i produktionen.**

8.2. Økologiske retningslinjer

Økologiske retningslinjer og hensyn er i en vis udstrækning behandlet andre steder i generelle retningslinjer samt indarbejdet i arealer med særlig behandling. De generelle og særlige hensyn er et produkt af relevant lovgivning, styrelsens hidtidige økologiske retningslinjer samt nyere og mere vidtgående ønsker og krav hertil.

De retningslinjer der ikke mere hensigtsmæssigt har kunne indarbejdes andre steder i planen, anføres herunder. Mange væsentlige forskrifter fremgår kun af arealer til særlig behandling, som desuden fortrænger generelle retningslinjer i det omfang der er tale om overlap. Fremstillingen herunder præsenterer derfor kun delvist de økologiske hensyn, der skal tages ved driften.

For driften af skovbevoksede arealer samt skovrejsningsområder gælder:

Kemiske bekæmpelsesmidler og gødskning:

- Gødskning med forøget vedproduktion for øje foretages ikke. Dog kan gødskning og kalkning i forbindelse med kulturanlæg komme på tale på særligt næringsfattige lokaliteter. Endvidere kan vitalitetsgødskning anvendes når/hvis et forbedret videngrundlag herom tilvejebringes.
- Slam, kompost og flisasse anvendes som hovedregel ikke. Undtagelsesvist kan disse stoffer anvendes som kulturgødskning i skovrejsningsområder, dog ikke hvor skovrejsningen sker af hensyn til grundvandet
- Anvendelse af kemiske bekæmpelsesmidler begrænses til et minimum.

Særligt om nåleskov:

- Såfremt der ved afdrift er stabile træarter tilstede bevares 3-5 af disse pr. ha til naturligt henfald og nedbrydning på arealet. Træerne kan være såvel løv- som nåletræ, og skal i begge tilfælde have udgjort en del af det øverste kronetag i bevoksningen. Disse træer må kun fældes hvis sikkerhedshensyn tilsiger det.
- Løvtræ kan, - inden for 20 % af bevoksningsarealet indblandes som enkelttræer eller holme i nåletræbevoksninger.

Særligt om løvskov:

- 3-5 af de træer der udgør en del af det øverste kronetag i bevoksningen overlades til naturligt henfald og nedbrydning på arealet. Disse træer må kun fældes hvis sikkerhedshensyn tilsiger det.

Fælles retningslinjer for løv- og nåleskov:

Redetræer for rovfugle, ugler, spætter, kolonirugende fugle og flagermus må ikke fældes. Det samme gælder hule træer.

For ubevoksede naturarealer samt bevoksede § 3-arealer (skovmoser) gælder det generelt:

- Evt. pleje tilrettelægges under hensyntagen til såvel flora som fauna.
- Udsætning af planter og dyr må ikke finde sted.
- Oprensning af moser, søer og vandhuller må som hovedregel ikke finde sted.

For områder omfattet af § 3-beskyttelse (arealkoderne HED, SØ, ENG, ORE, STG, MOS, VLB samt skovmoser, der ikke umiddelbart fremtræder af skovkort og bevoksningslister):

- Gødskning, kalkning, anvendelse af pesticider samt omlægning af den hidtidige drift må ikke finde sted.
- De enkelte naturtyper tilstræbes opretholdt i deres beskyttede tilstand ved pleje.

8.3. Retningslinjer for naturpleje

I Skov- og Naturstyrelsens naturplejestrategi hedder det bl.a:

Om plejepligt:

“Nogle naturtyper, primært de mere tørre som heder og overdrev, vil uden pleje ændres til krat og skov, som ikke er omfattet af beskyttelsen. Hvis disse skal opretholdes, er en plejeindsats nødvendig. Det kan dog tillades og endvidere have stor værdi at udlægge oplejede delområder som demonstrationsobjekter og videnskabelige referenceområder.

De mere våde naturtyper vil derimod uden pleje i de fleste tilfælde udvikle sig til andre naturtyper, som også er omfattet af beskyttelsen. F.eks. vil relativt våde enge og lavvandede søer ændres til moser og videre til sumpskov, som også er § 3-beskyttede. Pligten til at opretholde den nuværende tilstand gælder kun for de kulturbetingede naturtypers vedkommende. Naturbeskyttelseslovens plejepligt omfatter således ikke søer og vandløb.”

Sammenfatning:

“Skov- og Naturstyrelsens strategi for den fremtidige pleje af de beskyttede naturtyper sammenfattes i nedenstående punkter. En mere detaljeret strategi for den enkelte naturtype findes bagest i hvert naturtypeafsnit i strategien, hvorfor der henvises hertil for uddybning.

1. Områder med beskyttede naturtyper, som forvaltes af Skov- og Naturstyrelsen, skal som udgangspunkt bevares, om nødvendigt ved drift eller pleje.

2. Hovedformålet med forvaltningen af de beskyttede naturtyper skal være at sikre og forbedre vilkårene for deres vilde plante- og dyreliv, og dermed give et vigtigt bidrag til bevarelse af den biologiske mangfoldighed. Der skal endvidere tages hensyn til bl.a. landskabelige, kulturhistoriske og rekreative interesser.

3. Naturområder, som f.eks. på grund af lang kontinuitet i driften og fravær af uheldige påvirkninger som f.eks. gødskning, rummer et særlig værdifuldt plante- og dyreliv, skal prioriteres højest, hvad plejeindsats angår. Sådanne områder må ikke overgå i fri udvikling eller ændres til andre naturtyper.

4. Der skal arbejdes for en forbedring og udvidelse af det samlede areal med naturområder. Det kan dels ske ved iværksættelse af tiltrængt pleje, dels ved ophør af intensiv skov- og landbrugsdrift på marginale jorder. Pleje og genopretning af de - nationalt eller regionalt set - mest sjældne naturtyper skal prioriteres højest.

5. Der bør ved arronderinger, erhvervelser og forvaltningsaftaler m.m. sikres større, sammenhængende naturområder med ekstensive driftsformer og fri succession.
6. Hvor der er særlige begrundelser herfor, kan plejekrævende naturtyper overlades i fri udvikling eller ændres til andre naturtyper. Dette vil normalt kun gælde områder, som har været uden drift så længe, at de naturværdier, som var knyttet til den oprindelige drift, er gået tabt. For sådanne områder kan der foreskrives fri udvikling, på sigt oftest mod skov, eller minimumspleje, således at en delvist lysåben tilstand opretholdes.
7. Det naturlige samspil mellem såvel ferske som salte vådområder og tilgrænsende arealer skal søges genoprettet, hvor det er muligt. Der skal herunder genskabes naturlige vandstandsvariationer og reservoirtfunktioner i vådområder og ske udnyttelse af deres kvælstofreducerende egenskaber.
8. Beskyttede naturområder og arealer i vedvarende græs må ikke gødskes eller sprøjtes. Hvor der ikke findes rimelige alternativer til bekæmpelse af ikke-hjemmehørende, invaderende arter som f.eks. kæmpe-bjørneklo, kan der dog dispenseres fra forbudet mod sprøjtning. Der må desuden normalt ikke omlægges, jordbearbejdes, kalkes el.lgn. i naturområder. Nogle former for jordbearbejdning kan dog anvendes, hvor disse har et naturplejemæssigt formål, se f.eks. side 34, 37 og 69.
9. Langs søer og moser større end 3 ha udlægges en 50 meter bræmme med vedvarende skov. Nåleskov i bræmmerne konverteres gradvist til løvskov eller blandskov. Langs udvalgte vandløb udlægges tilsvarende bræmmer, hvis bredde fastsættes individuelt. Langs beskyttede vandløb og langs søer og moser uanset størrelse, der grænser til styrelsens egne landbrugsarealer, udlægges en udyrket 10 meter bræmme.
10. Afvandingssystemer må som udgangspunkt opretholdes i nuværende omfang, men der må ikke foretages nydræning, uddybende dræning eller omlægning fra åbne til lukkede drænsystemer.
11. Der må ikke foretages udsåning eller plantning af urter, træer og buske i beskyttede naturområder. Se dog side 82 og 85 vedrørende plantning langs vandløb. Der må kun efter særlig godkendelse foretages udsætning af dyr i beskyttede naturområder.
12. Ved pleje med husdyr skal græsningstryk m.v. afpasses således, at der gives gode betingelser for det vilde plante- og dyreliv. Det skal herunder tilstræbes, at græsningen gøres fleksibel, således at der kan tages hensyn til forskelle i vækstbetingelser igennem græsningssæsonen og fra år til år. Beskyttede naturområder bør som udgangspunkt kun græsses i sommerhalvåret, således at tilskuds-fodring og unødigt slid på vegetation og jordbund undgås.
13. Ved slåning bør der anvendes klippende/skærende redskaber, der er skånsomme overfor vegetationen. Det afhøstede plantemateriale bør fjernes fra arealet.
14. I naturplejen har der traditionelt været fokus på de højere planter. Der bør i den fremtidige pleje desuden ske en styrket inddragelse af andre aspekter, særligt de øvrige grupper af organismer, for hvilke de beskyttede naturtyper har stor betydning, og som undertiden bliver oversete. Eksempler herpå findes f.eks. blandt insekter og svampe.
15. Der skal udpeges et antal demonstrationslokaliteter for pleje af hver af de beskyttede naturtyper. Lokaliteterne skal bl.a. kunne demonstrere effekten på naturindhold og økonomi af forskellige plejemetoder.

16. Ved de kommende driftsplanrevisioner skal der ske en fastsættelse af de beskyttede naturområders type, areal og antal på de enkelte statsskovdistrikter. Der vil i forbindelse hermed blive beskrevet naturinteresser, målsætning og drift for hvert delområde.”

Registrering er gennemført, og hovedtrækkene er gengivet i afsnit 9.3. I beskrivelser og retningslinjer for de enkelte skove gennemgås de enkelte § 3-områder, og der gives en vurdering af det enkelte områdes naturværdi, ligesom plejebehovet er vurderet. En opgørelse af de enkelte naturtypers udstrækning vil sammen med registreringen af naturværdi og plejebehov være et velegnet værktøj til prioritering af naturplejeindsatsen på distriktet. § 3-områdernes udstrækning fremgår af kortene i bilag 15, jvf. bemærkningerne i afsnit 9.3.

8.4. Kulturhistoriske retningslinjer

Fredede fortidsminder og arkæologiske lokaliteter er beskyttet efter hhv. Naturbeskyttelsesloven og Museumsloven. Andre registrerede kulturhistoriske spor er ikke nødvendigvis omfattet af disse love, men det er styrelsens politik at behandle dem som om de var.

Fredede fortidsminder og arkæologiske lokaliteter er sammen med andre kulturhistoriske spor indtegnet på et særligt sæt skovkort. Sammen med kortene hører et register med beskrivelse af de enkelte anlæg, som er listet afdelingsvist under angivelse af fredningsnummer (fr.nr.) og sognebeskrivelsesnummer (sb.nr.). Det samlede katalog (kort og register) forefindes på distriktskontoret. En genpart af registret findes som bilag 16. Herudover er fredede fortidsminder trykt på alle skovkort enten med fortidsmindesignatur eller som “benævnt genstand”.

Fredede fortidsminder er omfattet af minimumsplejeprincippet. Minimumsplejeprincippet indebærer følgende:

- * fortidsmindet skal holdes ryddet for kvas
- * evt. bestående trævegetation på fortidsmindet skal opstammes til mandshøjde
- * der skal ved tynding arbejdes for en langsom afvikling af trævegetationen på fortidsmindet.

Minimumsplejeprincippet omfatter det fredede fortidsminde og arealet indtil en afstand af to meter derfra. Opstamning samt rydning for kvas, hvor dette er relevant, udføres ved først givne lejlighed og holdes ved lige.

Distriktet kan vælge yderligere at fremhæve udvalgte fortidsminder. Indsatsen prioriteres ved større anlæg og anlæg som besøges af mange mennesker. Pleje af disse fortidsminder skal finde sted på baggrund af en plejeplan udarbejdet i samarbejde med den centrale styrelse, herunder Driftsplankontoret. Sådanne plejeplaner indsættes løbende i bilag 16.

Under den gennemgang, som dannede baggrund for udarbejdelse af katalog over fortidsminderne, blev der observeret en række forhold i strid med naturbeskyttelseslovens § 12 (spor udlagt henover gravhøje, m.v.), som skal udbedres snarest af distriktet. Disse er nævnt i de skovvise beskrivelser og kan endvidere genfindes ved margin-signaturen ** i kataloget. Specifikke plejebefalinger, tilstande, hvis udvikling særligt skal følges, samt tilstande, som i det mindste inden for planperioden bør afhjælpes, kan tilsvarende hurtigt findes ved signaturen *. Men opmærksomheden henledes, til den daglige skovdrift, også på katalogets bemærkninger i øvrigt til hvert enkelt fortidsminde, hhv. minimumsplejeprincippet. Samlende kan det dog siges, at tilstanden er fin for de fleste af fortidsminderne.

Fremhævelse af fortidsminder og kulturhistoriske spor i øvrigt foretages i overensstemmelse med anbefalinger i "Notat om varetagelse af de kulturhistoriske interesser på statsskovdistrikterne" (indsat i bilag 16).

Ovenstående fortrænger ikke pligt til at ansøge om driftsplanændring eller driftsplantilføjelse i visse situationer i henhold til de til enhver tid gældende retningslinier herfor.

Forud for reolpløjning i såvel skovrejsningsområder som eksisterende skov gennemføres en arkæologisk undersøgelse ved det lokale museums mellemkomst, a.h.t. mulige fortidsminder under jord.

Distriktet indberetter til den centrale styrelse, hvad der måtte blive fundet af hidtil ikke registrerede fortidsminder. Fortidsmindekataloget vil fortløbende blive revideret, suppleret og evt. fornyet af Kulturhistorisk Kontor i takt med evt. køb eller salg af arealer, i takt med evt. fund af "nye" fortidsminder eller ved udgivelse af nye skovkort.

8.5. Retningslinjer for friluftslivet

Af en oversigt som Friluftskontoret har udarbejdet i januar 1997 fremgår det, at distriktet ved udgangen af 1995 havde følgende større publikumsfaciliteter samt nedenstående planer for udvidelser.

	status 1995	forventet år 2000	
Primitive overnatningspladser		6	11
Spejder/skolelejrpladser		3	4
Grill- /bålpladser		17	21
Skovlegepladser		3	4
Fugleagttagelsestårne	2	3	

Derved skønnes behovet for anlæg til fordel for friluftslivet indtil videre at være opfyldt for distriktet.

Der skal i perioden anlægges 2 af de primitive lejrpladser på Bjerre-halvøen, én i Tønballeskov, og én der placeres strategisk rigtigt i forhold til de øvrige. Den endelige placering af alle pladserne aftales løbende med Driftsplankontoret og de øvrige involverede.

Ifølge Friluftskontoret er der i 1995 afholdt 190 anmeldte arrangementer med i alt 10794 deltagere, heraf 6 større orienteringsløb (Dansk Orienteringsforbund) med i alt 2700 deltagere.

Særlige hensyn til friluftslivet er i øvrigt taget via forskrifter for behandling af enkeltarealer (afsnit 8.6.) og er baseret på styrelsens friluftspolitik som formuleret i "Oplevelser i statsskovene". En stor opgave for distriktet i de kommende år er at opfylde politikken for så vidt angår det nye skilteprogram, der skal være indført på distriktet senest i år 2000. I den forbindelse skal de eksisterende færdselstavler overalt erstattes af piktogramstandere m.v.

8.6. Beskrivelser og retningslinjer for de enkelte skove

Herunder følger for hver skov en kortfattet beskrivelse af naturgrundlag og bevoksningsforhold, retningslinier for skovdyrkingen, omtale af publikumsinteresser, summarisk omtale af fortidsmin-

der inkl. enkelte presserende behov for udbedringer samt en grundig gennemgang af de "ubevoksede" biotoper og § 3-beskyttede bevoksninger inkl. deres plejebenhov.

For at kunne allokere såvel arbejdskraft som andre ressourcer (driftsbevilling) så hensigtsmæssigt som muligt er der, for såvidt angår pleje af de førnævnte biotoper, udviklet en prioriteringsmetode i forbindelse med nærværende driftsplans udarbejdelse. Metoden består i, at der under den litravise gennemgang i marken er tildelt hvert af disse naturarealer et antal points for "naturværdi" (1 = område af største værdi, 2 = område af stor værdi, 3 = værdifuldt område, 4 = potentielt område), og at enkeltområdernes plejebenhov parallelt hermed er angivet, ligeledes på en skala fra 1 til 4 (1 = stort plejebenhov, 2 = alm. plejebenhov, 3 = lille plejebenhov, 4 = intet plejebenhov i planperioden). En skovpartvis hhv. en driftsklassevis listning heraf ses som bilag 14.

8.6.1. Gødding Skov

Plantagen, der er på 274 ha, er beliggende på isens hovedopholdslinje. Jordbunden, der er præget af randmoræner, er af bedre beskaffenhed end i distriktets øvrige plantager. Lokaltiteten er velegnet til dyrkning af gran, der i vid udstrækning kan selvforynges. Løvtræ trives, omend væksten er relativt lav. I perioden forynges 30 ha rødgran. Omkring halvdelen genkultiveres med rødgran, den anden halvdel med ædelgran og douglasgran.

Der er ikke mange ubevoksede arealer i Gødding skov, naturværdierne knytter sig derfor til de bevoksede arealer, herunder løvtræandelen der øges en smule i perioden, men måske især til nåleskovsdelene hvor der kan ses særdeles flotte eksempler på nåletræs selvforyngelser, der udvikles smukt i skoven. I skovens sydlige del findes et større sammenhængende 110-130 årigt bøgeareal. Arealet forynges i kommende periode, men afviklingen af overstanderne trækkes ud, så skoven ikke mister højskovspræget. Skoven giver samlet et meget varieret indtryk.

I bilag 11 ses den langsigtede perspektivplan for skoven. Det fremgår, at de stabile træarter allerede nu har en omfattende udbredelse i skoven. Udbredelsen øges i perioden, og af planen fremgår det hvor der i tilknytning til den eksisterende mosaik af stabile bevoksninger på længere sigt skal etableres stabile bevoksninger. Disse bæltter skal etableres i takt med at de nuværende bevoksninger med tiden afvikles. Planen er også tænkt som en beredskabsplan der skal anvendes i tilfælde af f.eks. stormfald. De nuværende stabile bevoksninger vil med tiden blive afløst af andre bevoksninger. I forbindelse med genkultivering af disse skal det sikres, at den kommende bevoksning i samme omfang kan virke stabiliserende på de omkringliggende bevoksninger. Der er således ikke tale om en binding af arealerne til "stabile træarter", idet det sagtens kan tænkes, at de stabile elementer kan gøre større nytte ved en anderledes fordeling i skoven. I de tilfælde, hvor de nuværende stabile bevoksninger udgøres af eg, bøg eller ask vil disse blive forynget med hjemmehørende danske træarter, for bøgens vedkommende i videst muligt omfang ved selvforyngelse. Omfanget af anvendelsen af stabile træarter øges på langt sigt.

Publikumsinteresserne i skoven knytter sig til den sydlige del, hvor skoven skæres af hovedvejen fra Billund til Vejle. Området i skovens sydøstlige hjørne er en retableret grusgrav, med veludbyggede publikumsfaciliteter.

Skoven skæres fra syd til nord af Hærvejen, hvorfor der ses en række kæmpehøje i skoven. Desuden et større røsegravfelt.

I Gødding Skov findes syd for landevejen Billund-Vejle ca. 3.5 ha med beskyttede naturområder, dels urørt mose langs Vejle Å, dels græsset overdrev mellem denne og grusgraven. Desuden en strækning af Vejle Ås øvre løb (ca. 700 m). Der foretages naturgenopretning af et lille askevæld.

Afd. 35a (AAN, 1.80 ha)

Tidligere engareal bortforpagtet til dambrug, østlige del (ca. 0.5 ha) er § 3-beskyttet mose (se 35 b, c). Såfremt en samlet vurdering viser, at det vil være hensigtsmæssigt, kan dambruget nedlægges i planperioden.

Afd. 35b og c (ASK 1946 - 2 dellitra, 0.60 ha og MOS, 0.90 ha)

§ 3-beskyttet mose, omfatter desuden østlige del af 35a. Våd elle-, aske- og birkemose med pilekrat og lysåbne småpartier langs Vejle Å. Vegetationen rummer bl.a. vild ribs, angelik, bittersød natskygge, alm. mjødukt, kål- og kærtidsel, vandkarse, smalbladet mærke, tagrør, mosebunke, røgræs, skovkogleaks, kær-star, lyse-siv og bredbladet mangeløv. Naturværdi: 2. Plejebestand: 4. Målsætning: Bevaring af varieret sumpskov. Pleje: Alm. tyndingshugst i askedelene, ellers urørt i planperioden.

Afd. 36e (ASK 1944, 0.50 ha)

Askebevoksning med meget selvsået ær og en del ædelgran, ikke § 3-beskyttet. Lille, smal slugt med fald mod åen som især forneden er forsynet med et tæt grøftesystem.

Naturgenopretning: Grøftesystemet sløjfes, således at det tidligere vældområde genskabes. På grund af terrænets hældning vil det være nødvendigt at tilkaste hovedgrøften i hele sit løb. Askene bevares og ær m.fl. nedskæres, det værste kvas fjernes.

Afd. 45d (ORE, 1.50 ha)

§ 3-beskyttet overdrev. Fåregræsset overdrev på ådalens østskråning. Området blev tidligere græsset af heste, og under en afbrydelse af græsningen fra 1994-96 har det været under invasion af gyvel. Et par hårde vintre og genoptagelse af græsning har bevirket, at gyvelen er i tilbagegang. Vegetation af bl.a. blåhat, blåkløkke, røllike, alm. syre, lancetvejbred, bidende ranunkel, hvid snerre, håret høgeurt, kantet perikon, pimpinelle, alm. kællingetand, tormentil, blæresmælde, græsbladet fladstjerne, lyng-snerre, alm. kongepen, alm. hvene og bølget bunke.

Naturværdi: 2. Plejebestand: 2. Målsætning: Bevaring af åbent overdrev. Pleje: Helst sommergræsning med kreaturer, alternativt andre former for græsning eller høslæt.

Vejle Å opstrøms Gødding Mølle Dambrug

§ 3-beskyttet vandløb. Naturligt forløb med god strøm og fine fysiske forhold. Fast, sandet til stenet bund. Naturlige omgivelser i form af urørt sumpskov. Forureningsgrad II. Et af de reneste og mest naturlige stræk i den øvre del af Vejle Å, som gennemgående har forureningsgrad II-III p.g.a. de mange dambrug. Ved åen yngler isfugl og om vinteren er den tilholdssted for vandstær.

Målsætning: B2 - laksefiskevand.

Pleje: Amtsvandløb. Der foretages i praksis ingen pleje af skovens strækning mellem Billund-Vejle landevejen og dambruget, bl.a. fordi åen her er skygget med ringe grødevækst.

8.6.2. Engelsholm Skov og Sø

Skoven, der er på 147 ha, er beliggende i randmorænelandskabet syd og vest for Engelsholm Sø. Skoven vestlige del er domineret af ensaldrende rødgran der påbegyndes forynget overvejende med løvtræ i perioden.

Skovens østlige dele er domineret af et stort sammenhængende bøgeareal på ca. 130 år, der er delvist forynget i afvigte periode. En stor del af dette område er omfattet af en løvtræserservitut, hvorfor foryngelser af nåletræarealer i området sker med løvtræ. Servitutten fastslår, at når nåletræbevoksninger i området skal forynges skal det ske med løvtræ. Området der er omfattet af løvtræserservitutten er også omfattet af naturskogsstrategien og udlagt til plukhugst. Afviklingen af overstandermassen i området sker derfor langsomt.

På Engelsholm Slot ligger der en folkehøjskole, og da området med slot, park, sø og løvskov i øvrigt tiltrækker mange mennesker, er skoven godt udbygget med hensyn til tilbud til publikum. Efter frasalget af en række egentlige landbrugsarealer i de senere år må publikumsarealerne på søens østlige bred siges af have fundet en passende form.

Der er udarbejdet en vandretursfolder om skoven.

Skoven rummer det fredede fortidsminde "Sortehøj". Her er der, i strid med fredningsstatus, nedbanket en fast orienteringspost. Denne skal flyttes mindst 2 m uden for højfoden.

I Engelsholm Skov findes 54.2 ha § 3-beskyttede naturområder, hvoraf størstedelen udgøres af Engelsholm Sø med 44.9 ha. Det resterende beskyttede areal består af mindre aske- eller- og birkemoser, pile- og rørsump ved søbredden og ferske enge. Der er udlagt 28.7 ha naturskov, de 28.2 med plukhugst og 0.5 ha urørt. På grund af et mindre overlap bliver det samlede areal med særlig naturbeskyttelse på 81.9 ha. Hertil kommer 7.6 ha vedvarende græsarealer og krat, som på sigt ønskes udviklet til eng og overdrev. Desuden ca. 700 m af Vejle Ås øvre løb og ca. 700 m af to mindre § 3-vandløb.

I Engelsholm Skov udføres i perioden et sammenhængende projekt i skovens vestlige del med fællesgræsning af nuværende græsset kulturreng og græsmark og fremtidig græsningsskov samt genopretning af mose og askevæld. Forslaget omfatter knap 7 ha langs den øverste del af Vejle Å og fire små sidedale. Dette område foreslås ved den kommende revision af naturskowsstrategien udlagt som naturskov, hhv. som græsningsskov og askevæld med plukhugst.

Afd. 153b (BIR 1945, 0.50 ha)

§ 3-beskyttet mose. Birkemose med eg, grå-pil, røn, drue-hyld og glansbladet hæg. Urtefloraen rummer bl.a. skovpadderok, alm. og bredbladet mangeløv, mose-bunke, lyse-siv, stor konval, alm. mjøddurt, kær-tidsel og kæmpebalsamin* (særligt i den endnu åbne, nordvestlige del af mosen). Mosen er temmelig tør, da den gennemstrømmende bæk og stikgrøfterne er gravet dybt ned i tørven. Mosen har formentlig tidligere været udnyttet som eng såvel som tørvegrav.

Naturværdi: 3. Plejebestand: 1. Målsætning: Genopretning af fersk eng. Pleje: Området ryddes til åben skov med solitære træer/buske, hegnes og afgræsses. Der vil herved kunne skabes et spændende landskab med visuel forbindelse mod nordvest til de beskyttede enge og overdrev i den smukke Gåsedal. Dette udbygges yderligere ved etablering af en forbindelse mod sydøst til Vejle Å. Der eksisterer allerede en smal åbning på grænsen mellem afd. 153a og 160a, som udbygges ved kraftig udhugning i en strimmel af de unge ege i 153a. Ved en kreaturspang over åen og et par færister på skovvejen gøres græsningen sammenhængende med græsningen øst for åen. Alternativt kan der ske tilsvarende rydning samt sløjfning af stikgrøfter, således at der genskabes en så våd mose som muligt. Denne løsning kombineres stadig med en visuel forbindelse til Vejle Å.

*Kæmpebalsamin er en stor, indslæbt slægtning til springbalsamin, som har røde blomster og som stammer fra Himalaya. Planten er meget invasiv og regnes for et problem flere steder i Europa. Den er også under udbredelse herhjemme, og regnes for en mulig problemart i fremtiden i lighed med f.eks. kæmpebjørneklo og glansbladet hæg. Den tåler næppe græsning, og plejen af 153b skal derfor bl.a. ses som en interessant mulighed for at få dette belyst. Den breder sig desuden langs Vejle Å, og udviklingen bør følges. Spredningen sker primært ved slyngspredning som hos springbalsamin, men kan også hjælpes af dyr og af strømmende vand. Den kan endnu betegnes som et eksotisk og interessant indslag i floraen, men den skulle nødig tage overhånd; som eksemplet med kæmpebjørneklo kun alt for tydeligt viser, bør slige problemer klares i opstarten.

Afd. 154a (SØ, 44.90 ha), Engelsholm Sø

§ 3-beskyttet sø. Engelsholm Sø er maksimalt 6.1 meter dyb og har en gennemsnitlig vanddybde på 2.6 meter. Hele Engelsholm Sø og ca. en tredjedel af det brednære areal er statsejet, men staten ejer derimod kun ca. 3% af søens opland.

Søens tilstand og effekten af restaureringsindgreb er/vil blive grundigt behandlet i rapporter fra Vejle Amt og Danmarks Miljø Undersøgelser. Her gives blot en kortfattet redegørelse:

Engelsholm Sø er belastet af næringsstoffer fra ukloakerede ejendomme og dyrkede arealer, hvilket i mange år har bevirket en kraftig opblomstring af blågrøn alger fra forår til efterår. Søens bestand af undervandsplanter er blevet skygget bort af algerne og fiskebestanden har været domineret af "skidtfisk" (brasen og skaller). I 1992-96 er der foretaget en massiv opfiskning af skaller og brasen, hvilket har bevirket forbedringer i søens miljøtilstand. Der er således sket en tredobling af sigtddybden og koncentrationerne af fosfor og kvælstof er blevet halveret.

Den intensive opfiskning af især brasen har set over perioden 1990-96 bevirket, at søen er gået fra at være en brasedomineret sø med få rovfisk til en sø med en god bestand af rovfisk, især aborre. Gedden er også i fremgang og har

meget god vækst, hvorimod de foretagne fiskeundersøgelser ikke giver ordentlig information om sandart og ål. Brasenbestanden er i dag meget lille, hvorimod skallen har øget sin relative betydning. Den samlede biomasse af fisk er halveret fra 33 tons i 1990 til 16 tons i 1996, hvilket dog stadig er betydeligt sammenlignet med andre danske søer. Af øvrige fiskearter forekommer hork, grundling, rudskalle og - formentlig meget fåtalligt - ørred.

Fuglelivet rummer lille, gråstrubet, toppet og den sjældne sorthalset lappedykker, isfugl og bjergvipstjert.

Af rodfæstede undervandsplanter forekommer spontant kun spredte og spæde individer af vandpest og kruset vandaks. Danmarks Miljø Undersøgelser og Vejle Amt har gjort forsøg med udplantning af bundplanter i nethegninger som skal forhindre, at vandplanterne bliver ædt eller oprykket af især blishøns. Vandplanternes vækst indenfor hegningerne er særdeles god, således er skudtætheden i forhold til etableringsniveauet øget med en faktor 7, og der er sket blomstring og frøsætning. Forsøget er gået så godt, at man nu forsøger en egentlig etablering af undervandsvegetation. Således forventes det i løbet af 1998, at ca. 2.5 % af søarealet vil være tilplantet med arterne børstebladet, hjertebladet og glinsende vandaks, som alle vides at have vokset oprindeligt i søen. Det er så forventningen, at når der er etableret tilstrækkeligt meget vegetation, vil denne kunne modstå vandfuglenes "græsning" og ydermere brede sig.

Forbedringen i søens sigtddybde m.v. er ikke stabil, da søen endnu mangler undervandsvegetation og da der ikke er sket tilstrækkelig reduktion i belastningen med næringsstoffet fosfor. Uden en reduktion vil miljøtilstanden derfor falde tilbage til niveauet før opfiskningen.

Vejle Amt påpeger, at der er behov for forbedret fosforrensning af spildevand fra ukloakerede ejendomme i det åbne land, og at det vil være hensigtsmæssigt at omlægge eller indstille landbrugsdriften på de nærmeste, skrånede arealer mod søen og mod vandløb i oplandet. Da det har vist sig, at en stor del af afstrømningen fra oplandet nedsiver, hvorved fosfor bindes i jordlagene og dermed ikke belaster søen, er det en overskuelig opgave. Det har endda vist sig, at en stor del af nedsivningen til grundvandet strømmer udenom søen og først løber ud i Vejle Å op til 2 km nedstrøms søen.

På de statsejede arealer foregår der ikke landbrugsdrift, bortset fra ekstensiv afgræsning, men der er alligevel en mulighed for at bidrage til en reduceret fosfor-belastning af søen idet Engelsholm Bæk, som afvander 1/3-del af søens opland, strømmer igennem et statsejet engareal (afd. 163 a, b) kort før sit udløb i søen. Ved opstemning af bækken vil der her kunne etableres en våd eng, som kan rense bækken. Rensningseffekten vil være afhængig af størrelsen af det våde gennemsilingsareal, som igen vil være bestemt af, hvor højt vandet kan stemmes op uden at genere afdræningen fra dyrkede naboarealer. Desuden vil afhøstning af arealet være en forudsætning for en effektiv fosfor-fjernelse.

Målsætning: I Regionplan 97 har Engelsholm Sø fået en skærpet målsætning som badesø (A2) som følge af de forbedrede publikumsfaciliteter og den forbedrede vandkvalitet. Søen skal sikres et naturligt og alsidigt plante- og dyreliv, der kun er svagt påvirket af menneskelig aktivitet, og vandet skal være egnet til badning. Kravet til den gennemsnitlige sommersigtddybde i regionplanen på 1.5 meter har været indfriet i årene 1994-97. Alligevel anses målsætningen ikke for at være opfyldt, da søen mangler undervandsvegetation, og da fiskebestanden er kunstigt reguleret.

Pleje: Vejle Amt og DMU vil fortsætte etablering af undervandsvegetation i 1998. Udviklingen i søens fiskebestand vil desuden fortsat blive fulgt, således at man er parat til yderligere opfiskning af skalle og brasen, hvis det skulle blive påkrævet. Det kan dog naturligvis ikke fortsætte ubegrænset; meningen er, at man trækker sig ud efter en intensiv retableringsfase med pleje af fiskebestand og vegetation, og at søen herefter skal kunne klare sig selv i en ny og bedre balance. Kan den ikke det, må man da konstatere, at der ikke er blevet fulgt op på restaureringsindsatsen med den nødvendige fosfor-reduktion.

Kommunen har registreret og kortlagt afløbsforhold for samtlige ejendomme i oplandet, og amtet udtaler i regionplanen, at søens spildevandsproblemer bør være løst inden år 2002.

Fra Randbøl skovdistrikts side vil der i den kommende planperiode ske forsøg på at bidrage til en renere sø på flg. områder:

1. Gennemførelse af ovenomtalt projekt ved Engelsholm Bæk med engoverrisling og fjernelse af fosfor ved høstning af plantebiomasse.
2. Undersøgelse af mulighederne for etablering af våde enge på øvrige sønære arealer.
3. Rejsning af konkrete forureningssager overfor amt og kommune.
4. Bekæmpelse af blishøns i en overgangsperiode, således at vandplanter får mulighed for at etablere sig udenfor indhegningerne.

Afd. 162a (SLE, 1.40 ha)

Kreaturgræsset kulturgræsmark, ikke § 3-beskyttet.

Naturværdi: 4. Plejebestand: 2. Målsætning: Bevaring af åbent græsningslandskab, inddragelse i større græsningsprojekt. Pleje: Arealet er overgået til vedvarende græsareal, hvor der ikke må foretages gødsning, sprøjtning og omlægning m.m. Sommergræsning primært med kreaturer, alternativt andre græsningsformer eller høslæt.

Afd. 163a og b (SLE, 5.10 ha - ENG, 1.80 ha)

§ 3-beskyttet fersk eng i litra b, litra a er ikke § 3-område. Litra b er kultureng som græsses af heste sammen med litra a, folden gennemstrømmes af det lille vandløb Engelsholm Bæk (ikke § 3-vandløb). Nordlige del af a langs søen græsses for sig.

Naturværdi: 4. Plejebestand: 1. Målsætning: Bevaring af areal i vedvarende græs og forbedring af naturindhold. Fosforfjernelse a.h.t. Engelsholm Sø. Pleje: Arealet drives på plantidspunktet ved afgræsning uden omlægning og gødsning m.v., hvilket fortsætter i de tørre dele. I de lave dele (litra b) etableres våd eng med høslæt, hvilket dels vil kunne øge områdets naturværdi, dels reducere fosfor-tilførelsen til Engelsholm Sø (se nærmere under denne).

Afd. 163c (ORE, 1.10 ha)

Krat på kuperet terræn, utvivlsomt gammelt overdrev, men helt tilgroet og ikke § 3-område.

Naturværdi: 3. Plejebestand: 1. Målsætning: Retablering af overdrev. Pleje: Rydning med bevaring af spredte træer og buske og enten græsning eller opfølgende rydning.

Afd. 163d (MOS, 1.50 ha)

§ 3-beskyttet mose. Naturlig elle-, pile- og rørsump langs Engelsholm Sø.

Naturværdi: 2. Plejebestand: 4. Målsætning: Bevaring af naturlig rørsump og kantskov. Pleje: Ingen plejebestand.

dele af afd. 164 a og b (EG 1953, ca. 0.7 ha - ASK 1949, ca. 0.3 ha)

§ 3-beskyttet mose. Lysåben aske- og egeskov på gammel engbund langs Vejle Å. Opvækst af hvid-el, ær og bøg med mange drue-hyld. Græsbund med bl.a. mose-bunke og kål-tidsel. Området udlægges til græsningskov i sammenhæng med de to græssede naboarealer hhv. 162a og 166a og evt. 153a og b (se denne). Bevoksningen er allerede tilstrækkelig lys til at kunne give nogen græsning, og det foreslås derfor blot i første omgang at nedskære opvækst af hvid-el, ær og bøg samt en del af drue-hyldene.

Naturværdi: 3. Plejebestand: 1. Målsætning: Etablering af græsningskov. Pleje: Hegning, nedskæring af opvækst og sommergræsning primært med kreaturer, alternativt andre græsningsformer.

del af afd. 164b (ASK 1949 - 2 dellittra, ca. 0.4 ha), 165b (ASK 1943, 0.30 ha) og 168b (ASK 1943, 0.40 ha)

§ 3-beskyttede moser. Tre askemoser på hældende terræn i små sidedale til Vejle Ådal. Vegetationen rummer under ét bl.a. skov-padderok, fjerbregne, alm. og bredbladet mangeløv, kambregne, mose-bunke, lav ranunkel, stor nælde, dag-pragtstjerne, vandkarse, bingelurt, skvalderkål, guldnælde, skov-galtetand og kål-tidsel. Fra skoven generelt kendes desuden småbladet milturt, sanikel og krybende læbeløs, som sandsynligvis især findes i askemoserne. Askemoserne er udgrøftede og må tidligere have haft et væsentligt mere udtalt vældpræg.

Naturværdi: 2. Plejebestand: 1. Målsætning: Genopretning af askevældmoser. Pleje: Ophør af grøfterensning og aktiv lukning af grøfter, særligt i den sydlige af moserne (165b, 168b). Da terrænet er hældende, bør hovedgrøften tilkastes i hele sit forløb. Det tilstræbes, at vældvandet skal kunne sile i hele mosens bredde, hvor det i øjeblikket samles i grøfterne.

Afd. 166a (ENG, 2.40 ha), Skovridereng

§ 3-beskyttet fersk eng. Kultureng med triviel flora som afgræsses med kreaturer. Området fællesgræsses fremover sammen med 162a og dele af hhv. 153 og 164, som omtalt under disse. Der vokser kæmpe-balsamin langs åen.

Naturværdi: 4. Plejebestand: 2. Målsætning: Bevaring af fersk eng og forbedring af naturtilstand efter at omlægning og gødsning m.m. nu er ophørt. Pleje: Sommergræsning primært med kreaturer, alternativt andre græsningsformer eller høslæt.

Afd. 180c (EL 1943, 1.00 ha)

§ 3-beskyttet mose. Ellemose langs Engelsholm Sø med rød-el, ask, grå-pil, hassel og solbær. Urtefloraen består af bl.a. skov-padderok, fjerbregne, bredbladet mangeløv, kær-star, stor nælde, dag-pragstjerne, vandkarse, alm. mjødukt, hindbær, feber-nellikero, angelik, bittersød natskygge og kæmpe-balsamin, yderst langs søen rørsump med tagrør og kal-mus.

Naturværdi: 2. Plejebestand: 4. Målsætning: Bevaring af ellemose. Pleje: Mosen er udlagt som en del af et større natur-skovsområde med plukhugst, som omfatter den østlige del af Engelsholm Skov.

Beskyttede vandløb i Engelsholm Skov:

Engelsholm Bæk

§ 3-beskyttet vandløb. Reguleret bæk præget af ringe fysisk variation og sandvandring. Forureningsgrad II-III. Dyrelivet er artsfattigt.

Målsætning: B3 - karpefiskevand. Målsætningen er ikke opfyldt p.g.a. forurening.

Pleje: Etablering af fosforfælde, se under Engelsholm Sø.

Gåsebæk

§ 3-beskyttet vandløb. Reguleret bæk med ret godt fald over sandet, gruset og stenet bund. Forureningsgrad II. Dyrelivet rummer enkelte rentvandsarter. Af fisk findes bækørred.

Målsætning: BI - gyde og yngelopvækstområde for laksefisk. Målsætningen er opfyldt.

Pleje: Afhængig af, hvilken pleje der vælges i afd. 153b, se denne.

Vejle Å ved Nørup

§ 3-beskyttet vandløb. Noget reguleret løb med jævn strøm og sandet bund med slam og planterester. Forureningsgrad II-III. Åen er påvirket fra Engelsholm Sø, hvis algeproduktion giver anledning til, at store mængder organisk stof forringer bundforholdene og vandkvaliteten. Åen har kun vegetation langs kanten, bunden kan undertiden ikke ses i sommerhalvåret. Af fisk forekommer ørred, ål, gedde, skalle og hork. Ved åen findes isflugl og om vinteren vandstær.

Målsætning: B2 - laksefiskevand.

Pleje: Amtsvandløb.

8.6.3. Tykhøj Krat

Tykhøj Krat, der er på 85 ha, er beliggende på en randmoræneknold. Plantagen er for store deles vedkommende konverteret egekrat.

Vækstforholdene er varierende, men må for størstedelens vedkommende betegnes som yderst velegnede til dyrkning af nåletræ. Foryngelserne i perioden koncentrerer sig i skovens sydlige del hvor arealer med ædelgran, douglasgran og sitkagran forynges ved selvforyngelser overalt hvor det er muligt. Ædelgranbevoksningerne der forynges i perioden er i sin tid fremkommet som selvforyngelser.

De tilbageværende rester af egekrattet er for en dels vedkommende (5,8 ha) udlagt som naturskov med plukhugst drift. De øvrige kratrester bevares, og naturtilstanden søges bedret ved udrensning af nåletræ i egekratresterne. På langt sigt skal det tilstræbes, at der skabes sammenhæng mellem kratresterne i skovens vestside, helst ved natur- eller selvforyngelse af de lokale ege, alternativt ved fremavl af det lokale materiale.

Skoven rummer 4 høje. På disse er der, i strid med deres status som fredede fortidsminder, nedbanket faste orienteringsposter (hhv. nr. 42 og 44 i afd. 126, nr. 40 i afd. 130 samt nr. 48 i afd. 140). Disse skal flyttes mindst 2 m uden for højfoden.

Skoven rummer ikke § 3-beskyttede områder.

Afd. 134, del af a og 137b (hhv. SGR 1941, ca. 0.5 ha og SGR 1962, 0.20 ha)

To små tidligere fattigkær på tæt udgrøftet bund beplantet med sitka.

Naturgenopretning: Efter afdrift samtidig med nabobevoksningerne lukkes grøftesystemerne og der foretages ikke nytplantning. Genopretningen udføres i den kommende driftsplanperiode i den lave del af 134a, i 137b på sigt.

8.6.4. Refstrup Skov

Refstrup skov, der er på 27 ha, er beliggende udpræget bynært i morænelandskabet i “nordvesthjørnet” af Gadbjerg.

Skoven er altovervejende løvskov, og bøgearealet er på 19 ha. Foryngelserne i perioden er overvejende bøgearealer, hvor der iværksættes bøgeselvforryngelser.

Skoven er meget besøgt af publikum, og der er et veludbygget stinet. Distriktet har fremstillet en folder om skoven. Der etableres hundeskov i afd. 147-151.

Der er fundet og opstillet en skålsten i skoven. Fortidslevnene omfatter endvidere en brønd.

Skoven rummer to, små § 3-beskyttede moser på tilsammen 0.8 ha.

Afd. 143c (ASK 1945, 0.40 ha)

§ 3-beskyttet mose. Askemose med opvækst af ær og elm og undervækst af hassel og hyld. Urtefloraen rummer bl.a. skov-padderok, mose-bunke, rørgræs, skov-kogleaks, gul iris, lav ranunkel, feber-nellikerod, alm. mjøddurt, alm. fredløs og angelik.

Naturværdi: 2. Plejebestand: 3. Målsætning: Bevaring af askemose. Pleje: Alm. tyndingshugst, grøftevedligeholdelse opfører.

Afd. 151 b og f (ASK 1939, 0.20 ha og BIR 1898, 0.20 ha)

§ 3-beskyttet mose. Aske- og birkemose i lavning med gamle tørvegrave. Opvækst af ær og bøg og undervækst af alm. røn, hyld og hassel. Urtefloraen rummer bl.a. bredbladet mangeløv, feber-nellikerod og angelik, dog mest stor nælde og brombær.

Naturværdi: 3. Plejebestand: 2. Målsætning: Genopretning af mere våd mose. Pleje: Udtag af de mest værdifulde ask, lukning af grøfteafløb.

8.6.5. Nørup Plantage

Plantagen, der er på 11 ha, er beliggende i et ellers åbent landskab gennemskæres fra sydvest til nordøst af Hærvejen.

Plantagen består af ensaldrende rødgran, der i afvigte periode delvist er forynget, overvejende med eg. Plantagen er bl.a. på grund af sin størrelse, jordbund og eksponering ikke velegnet til fortsat dyrkning med produktionsbevoksninger i rødgran. Skovens funktion som landskabselement ved Hærvejen og ovenstående bemærkning om det rent dyrkningstekniske har derfor medført, at det resterende rødgranareal i perioden forynges med blandingsbevoksninger af eg og skovfyr. Målet er at skoven skal udvikle sig til en egeskov med spredt indblanding af skovfyr.

I plantagen findes det fredede fortidsminde “Hvilehøj”. Denne er i fare for beskadigelse ved stormfald, og de to træer i højens NV-del, som allerede hælder, bør fældes.

Plantagen rummer ikke § 3-beskyttede naturområder.

8.6.6. Vingsted Mølle

Arealerne omkring Vingsted Mølle, der er på 35 ha, er navnlig præget af beliggenheden ved Vingstedcentret samt det arbejdende historiske værksted der har til huse på arealerne.

Skoven er en løvskov, og det sidste nåletræareal forynges i perioden med bøg. Derudover iværk-sættes der selvforyngelse i et mindre bøgeareal. P.g.a. beliggenheden ved Vingstedcentret afvikles overstanderne over en længere periode end normalt så højskovspræget bevares.

Det historiske værksted driver de åbne arealer, dels som historisk agerbrug, og dels som græsnings-arealer til trækdyr m.v.

Der etableres en primitiv overnatningsplads i afd. 632.

Ved Vingsted Mølle findes 4.9 ha § 3-beskyttet areal (Vingsted Sø inkl. moserand) og 14.2 ha slet-tearealer, som drives uden gødskning og omlægning m.v. i forbindelse med jernalderbopladsens dy-rehold.

Afd. 6321 og 633b og c (SØ, 0.30 ha - SØ, 3.60 ha - MOS, 1.00 ha), Vingsted Sø
§ 3-beskyttet sø og mose. Der foreligger ingen oplysninger om søen, men amtet overvejer at tage den med i sit søover-vågningsprogram.

Naturværdi: 2. Plejebehov: 4. Målsætning: Bevaring af sø og mose. Pleje: Ingen plejebehov.

8.6.7. Rands Fjord arealer

Arealerne, der er på i alt 40 ha, er beliggende i landskabsfredningen ved Rands Fjord med om-kringliggende arealer. De ca. 10 ha der er bevokset er altovervejende løvskov, der skal drives med særlig stor hensyntagen til de natur-, landskabs- og publikumsmæssige værdier i området.

De 4 parkeringspladser opretholdes, og indretningen kan overvejes justeret i takt med et evt. stigen-de publikumspres. Skiltning m.v. udbedres. Der etableres et fugletårn.

De statsejede arealer omkring Rands Fjord rummer 12.7 ha med § 3-beskyttede naturtyper, som overvejende består af ellesump og andre mosetyper samt lidt fersk eng og overdrev. Hertil kommer statens dele af den åbne vandflade, som udgør 14.9 ha og dele af 3 små § 3-beskyttede vandløb, i alt ca. 800 m. Desuden findes 4.8 ha vedvarende græsarealer og krat, som ønskes udviklet i retning mod overdrev, eng og græsningsskov.

Ca. 1 ha er udlagt som urørt naturskov. I alt foreslås yderligere 17,5 hektar lagt ind under natur-skovsstrategien som hhv. urørt skov, plukhugst/stævningsskov og græsningsskov, der findes i for-vejen kun 1 ha med urørt egeblandsskov.

Afd. 650c (ASK 1942, 2 dellitra, 0.60 ha), d (EL 1942, 0.40 ha), f (MOS, 0.30 ha), g (MOS, kun vestlige af 3 dellitra, ca. 0.4 ha), h (MOS, 0.40 ha) og n (MOS, 2 dellitra, 0.30 ha)

§ 3-beskyttet elle-, aske-, birke- og pilemose samt rørsump og tilgroet eng. Desuden ca. 300 m af § 3-beskyttet vandløb (Stallerup Bæk). Meget varieret, længe urørt naturområde som bl.a. rummer smukke overgange fra rørsump over våd ellepose til askemose og videre til bøgeskoven på den gamle fjordskrænt. Af træer og buske findes vorte- og dun-birk, rød- og hvid-el, hassel, grå-pil, ær, solbær, alm. hæg, ask, alm. hyld, alm. gedebled og alm. røn. Urtefloraen rummer bl.a. fjerbregne, bredbladet mangeløv, røgræs, mose-bunke, tagrør, manna-sødgræs, skov-kogleaks, kær-star, gul iris, stor nælde, humle, lav ranunkel, vandkarse, eng-nellikerod, alm. mjøddurt, lådden dueurt, angelik, sværtevæld, vand-mynte, bittersød natskygge, hyldebladet baldrian og kål-tidsel.

Naturværdi: 1. Plejebehov: 3. Målsætning: Bevaring af varieret sumpskovsområde. Pleje: Området overvejes udlagt som naturskov i forbindelse med revision af naturskovsstrategien i år 2000. Den behandles derfor indtil videre som så-dan med urørt skov i den sydvestlige del og med gamle driftsformer mellem publikumssti og sø, således at bl.a. udsigt kan vedligeholdes.

Afd. 650k, 655e og 658f (SØ, i alt 14.8 ha), Rands Fjord

§ 3-beskyttet sø. Rands Fjords samlede areal er på 140 ha, dens maksimale dybde er 2.1 meter og gennemsnitsdybden er 1.26 meter. Rands Fjord var oprindeligt et brakvandsområde i den nordlige del af Elbodalen med fri forbindelse til

Vejle Fjord. Efter bygningen af en dæmning ved fjordens gamle udmunding ved Hølsminde er søen blevet fersk. De gamle strandenge omkring søen er samtidig blevet omdannet til rørskove, ferske enge, ellemoser og agre. Fjorden med omgivelser er fredet, i alt 1070 ha.

Rands Fjord har været kraftigt forurenet med byspildevand, men i perioden 1981-94 er der sket mindst 90 % reduktion af fosforbelastningen ved forbedret spildevandsrensning.

Ved siden af byspildevand tilføres søen næringsstoffer fra ukloakerede ejendomme og fra landbrug.

Der foregår nu en aflastning via søens afløb af den fosformængde, som igennem mange år er blevet ophobet i søen. Søens næringsstofniveau er dog stadig meget højt, hvilket resulterer i kraftig vækst af kiselalger og blågrønninger og en gennemsnitlig sommersigt dybde på kun ca. 45 cm. Fiskebestanden er domineret af fredfisk (brasen, skalle og flire) og rovfiskene udgør kun ca. 1 % af fiskebiomassen. Ud over de nævnte fredfisk forekommer gedde, aborre, hork og ål. Fiskebestandens skæve sammensætning er med til at fastholde søen i en dårlig miljøtilstand. Det skyldes, at de mange fredfisk æder kraftigt af dyreplanktonet, som således ikke kan græsse tilstrækkeligt af planktonalgerne og at fredfiskene desuden ophvirvler søsedimentet og dermed resuspenderer næringsstoffer.

Søen er næsten hele vejen rundt omgivet af rørskov, som varierer fra få meters bredde op til 50 meter. Rørskoven er domineret af tagrør og smalbladet dunhammer. Der findes et par mindre bevoksninger af gul og hvid åkande og af undervandsplanter forekommer kun børsteblandet vandaks, som til gengæld kan stå tæt i den østlige tredjedel af søen. Planten er salttålede og forekommer ofte i fjordområder. Derfor er den måske et levn fra før, Rands Fjord blev ændret fra brakvandsområde til ferskvandsområde. Børsteblandet vandaks er i stand til at vokse så højt op mod vandoverfladen, at den får tilstrækkeligt lys, selv om sigt dybden er ringe. Der er ikke nogen umiddelbar forklaring på, at den kun findes i den østlige ende af søen, og at det kun er nogle år den optræder talrigt.

Rands fjord med omgivende rørskove og enge m.m. er ynglelokalitet for bl.a. rørhøg, toppet lappedykker, lille lappedykker, knopsvane, grågås, gravand, trolldand, skeand, vandrikse, rødben, dobbeltbekkasin, hættemåge, isflugl, græshoppesanger, nattergal, pungmejse og skægmejse. Området er desuden træk- og rastelokalitet for bl.a. sangsvane, gråand, trolldand, lille skallesluger, dobbeltbekkasin, vibe, fjeldvåge, fiskeørn og i visse år havørn.

Målsætning: Søen er i regionplanen (Vejle Amtsråd, 1993) målsat med en generel målsætning, hvilket betyder at søen højst må være svagt påvirket af menneskelig aktivitet, at søen skal have et alsidigt plante- og dyreliv og at søen skal have en gennemsnitlig sommersigt dybde på 90 cm. Målsætningen er langt fra opfyldt, da sigt dybden kun er det halve af den ønskede, da søen på ingen måde har et alsidigt plante- og dyreliv, idet rodfæstede undervandsplanter kun er til stede i en tredjedel af søen og kun repræsenteret ved en enkelt art og da fiskebestanden er meget uharmonisk sammensat.

Pleje: Det er beregnet, at søen højst må tilføres 3100 kg fosfor pr. år for at målsætningen vil kunne opfyldes. De tiltag vedrørende spildevandsrensning i det åbne land og landbrugspraksis i søens opland, som er nødvendige, vil i løbet af driftsplanperioden blive opfyldt fuldt ud på statens arealer. Arealerne er uden bebyggelse, og landbrugsarealerne vil fremover blive drevet uden gødskning og omlægning m.v. Statens arealer udgør kun en meget lille del af det samlede opland, men arealerne indgår som en vigtig del af den bræmme omkring søen, som kan tilbageholde og omsætte diffuse tilledninger af næringsstoffer til søen. Når tilførslen af fosfor er reduceret tilstrækkeligt, kan biomanipulation med opfiskning af skidtfisk sandsynligvis bringe søen i en bedre biologisk balance.

Afd. 650m (SØ, 0.10 ha)

§ 3-beskyttet sø. Del af lille sø med stejle bredder, som er opstået efter gravning af kiselgur, som er en aflejring overvejende af kiselalgeskaller afsat i en stor ferskvandssø under forrige mellemistid (Holsten-mellemistiden). Søen er klarvandet og bredzonens vegetation rummer bl.a. svømmende vandaks, tagrør, grenet pindsvineknop og smalbladet dunhammer.

Naturværdi: 2. Plejebestand: 4. Målsætning: Bevaring af klarvandet sø. Pleje: Ingen plejebestand.

Afd. 653a (ENG, 0.20 ha)

§ 3-beskyttet fersk eng (i sammenhæng med vandløb)

Naturværdi: 3. Plejebestand: 3. Målsætning: Bevaring af åbent engareal. Pleje: Friholdes for opvækst, afgræsses evt. sammen med naboareal hvis muligt.

Afd. 655a (SLE, 3 dellitra, 5.60 ha), b (EL 1942, 2 dellitra, 2.60 ha), c (MOS, 0.30 ha), del af d (KRT, sydl. 6 af i alt 10 dellitra, 2.50 ha), f (MOS, 1.80 ha) og h (EG 1902, 0.40 ha)

(Ca. halvdelen af dellitra a nord for vej (knap 1.5 ha) + nordligste dellitra d er ORE. Sydl. 6 dellitra d er MOS, som sammen med c og f burde have været én litra, sydlige dellitra a er ENG).

Mosaik af § 3-beskyttet elle-, birke- og pilemose, rørsump, eng og overdrev (i alt ca. 9 ha) samt ikke-beskyttede græs- og kratarealer og en lille egebevoksning (i alt ca. 3.5 ha), som ønskes udviklet i retning mod overdrev, eng og græs-

ningssskov. Ugræsset overdrev på bakken længst i nord med spredt krat af tjørn og rose og flora af bl.a. alm. hvene, lancet-vejbred, blåklkke, røllike, brunelle og alm. kongepen. Øvrige dele af litra a er slået kulturgræsmark, som tidligere har været græsset, bortset fra den lille del i nordvest, som er et udyrket areal med spredte eg og roser. Den nordlige af ellemoserne har tidligere været græsset og støvnet og rummer udspringet og de øverste ca. 300 m af et lille, § 3-beskyttet vandløb. Floraen i de skovbevoksede moser samt i de mere åbne mosepartier nærmere Rands Fjord rummer under ét bl.a. birk, rød-el, grå-pil, solbær, tørst, ask, alm. gedeblad, alm. hvidtjørn, alm. røn, bredbladet mangeløv, lyse-siv, skov-kogleaks, akselblomstret- og kær-star, manna-sødgræs, mose-bunke, eng-rørhvene, rørgræs, tagrør, grenet pindsvineknop, bredbladet dunhammer, gul iris, lav- og kær-ranunkel, humle, stor nælde, eng-viol, vand-karse, alm. fredløs, alm. mjødukt, hindbær, eng-nellikerod, kragefod, vandnavle, angelik, kær-svovlrod, bittersød natskygge, skov-galtetand, sværtevæld, vand-mynte, ager-mynte, hyldebladet baldrian, kål- og kær-tidse. Desuden findes i syd en lille, gravet andedam med tagrør, bredbladet dunhammer, grenet pindsvineknop og liden andemad.

Naturværdi: 1. Plejebæhov: 1. Målsætning: Bevaring af meget varieret område ved genoptagelse af pleje. Pleje: Der sker genoptagelse af/overgang til sommergræsning med kreaturer uden gødsugning og omlægning m.v. i flg. dele: litra a, nordl. dellitra b, de tre nordligste dellitra d, en del af litra f grænsende til sydl. dellitra a og litra h. Der etableres én samlet fold v.h.a. et yderhegn og det nødvendige antal færister samt en kreaturpassage gennem sydl. dellitra b til sydl. dellitra a og h. Øvrige dele lades urørt. Der vil herved kunne bevares, udvides og genskabes en meget varieret mosaik af græsset overdrev, fersk eng, ege- og elleskov vekslende med ugræsset sumpskov og rørsump, hvilket vil øge områdets naturmæssige værdier.

Området overvejes udlagt som naturskov i forbindelse med revision af naturskovsstrategi- en i år 2000, hhv. som græsningsskov og urørt skov.

Afd. 658a (SLE, 0.70 ha), b (EL 1942, 0.80 ha), c (MOS, 3 dellitra, 0.40 ha), d (BØG 1902, 0.50 ha), e (LÆR 1964, 0.10 ha) og g (MOS, 0.20 ha)

§ 3-beskyttet mose og ikke-beskyttet areal i vedvarende græs. Ellemose mellem Rands Fjord og den gamle, bøgebevoksede fjordskrænt. Mosen er ekstensivt græsset, idet der er adgang for kreaturerne gennem bøgene fra græsmarken i litra a. Herved holdes et par smålysninger i mosen åbne, hvilket er meget fint. Mosen er meget våd yderst mod rørskoven, hvor ellene danner næs og småøer med mange rodvælttere. På døde ellestammer ses spejlende ildporesvamp. Floraen rummer bl.a. rød-el, grå-pil, ask, fjerbregne, bredbladet mangeløv, dynd-padderok, lyse-siv, skov-kogleaks, høj sødgræs, mose-bunke, rørgræs, tagrør, bredbladet og smalbladet dunhammer, gul iris, lav, bidende og kær-ranunkel, stor nælde, vandkarse, kær-guld-karse, alm. mjødukt, sump-kællingetand, lådden dueurt, angelik, kær-svovlrod, bittersød natskygge, sværtevæld, vandmynte, burre-snerre og kær-tidse. Den vestlige del af området rummer det nederste ca. 200 m løb af et lille, § 3-vandløb.

Naturværdi: 1. Plejebæhov: 2. Målsætning: Bevaring af varieret græsningsskabskab med bl.a. naturlig sumpskov. Pleje: Den ekstensive græsning i mosen bør fortsætte a.h.t. bevarelse af smålysninger, litra a græsses uden omlægning, gødsugning m.v. Området overvejes udlagt som græsningsskov i forbindelse med revision af naturskovsstrategien i år 2000.

8.6.8. Vognkær Enge og Hvidbjerg

Arealerne, der er på 35 ha, udgøres dels af dele af det fredede område Vognkær Enge dels af et par støttestruer for publikums adgang til Vejle Fjord og dels af det fredede område Hvidbjerg Klit.

På plantidspunktet overvejes arealerne i Vognkær enge (afd. 660 og 661) naturgenoprettet med Vejle amt som initiativtager. Arealerne kan indgå i dette projekt efter indhentelse af driftsplanændring. Hvis dette initiativ ikke nyder fremme drives arealerne i perioden således, at de efter perioden overvejende fremstår som åbne arealer. I den forbindelse skal det overvejes, om dele af den eksisterende beplantning evt. kan tjene som dække for en P-plads.

Mørkholtarealerne (afd. 662 og 663) er beliggende i sommerhusområder som ubebyggede naturarealer. Publikumsfaciliteterne opretholdes, og indretningen kan overvejes justeret i takt med et evt. stigende publikumspres.

Hvidbjerg Klit (afd. 664 a) er en for egnen enestående klitformation. Området er meget besøgt, og publikumsfaciliteterne kan overvejes justeret i takt med et evt. stigende publikumspres. Eventuelle udvidelser i den anledning skal ske i tilknytning til den eksisterende P-plads, hvorved klitområdet kan friholdes for installationer.

Skov- og Naturstyrelsens arealer langs sydsiden af Vejle Fjord rummer i alt 13.8 ha § 3-beskyttede områder, mest mose og strandeng. Desuden 3.8 ha fredet klit og ca. 200 m § 3-beskyttet vandløb..

Afd. 660a og b (MOS, 7.50 ha - STG, 1.50 ha), 661 b (SLE, 0.80 ha), Vognkær Enge § 3-beskyttet mose og strandeng. Mosen er tidligere eng som er tilplantet/tilgroet med rødgran, birk, rødæl, bævreasp, eg, tjørn, pil og roser. Åbne partier med bl.a. kryb-hvene, tagrør, mose-bunke og lysesiv. Strandengen er uplejet med rynket rose på tørre og tagrør i fugtige dele, desuden bl.a. engelskgræs, rødsvingel, mare-halm og gul snorre. 661b er ikke § 3-område.

Naturværdi: 3. Plejebæhov: 1. Målsætning: Genopretning af strandeng. Pleje: Der eksisterer et forslag til naturgenopretning, hvor de inddigede Vognkær Enge skal føres tilbage til en naturlig tilstand. Hvis dette forslag ikke nyder fremme, plejes arealerne så de overvejende fremtræder som åbne, og der etableres evt. publikumsfaciliteter (P-plads, borde/bænke m.v.) i en del af 660c.

Afd. 662a og b (STG, 1.70 ha - MOS, 0.90 ha)

§ 3-beskyttet strandeng og mose. Publikumsareal med boldbane, vegetation af bl.a. marehalm og rynket rose. Mosen med tagrør, rødæl og pil.

Naturværdi: 3. Plejebæhov: 4. Målsætning: Bevaring af strandeng og mose. Pleje: Ingen plejebæhov, men derimod et oprydningssæhov. Dette er Børkop Kommunes ansvar jvf. en pasningsaftale.

Afd. 663b og c (EL 1942, 1.10 ha - KRT, 0.30 ha)

Ikke § 3-område. Spændende, længe urørt skræntskov med især rødæl og vældpartier

Naturværdi: 2. Plejebæhov: 4. Målsætning: Bevaring af skræntskov med væld og naturskovsværdier. Pleje: Området overvejes udlagt som naturskov i forbindelse med revision af naturskovsstrategien i år 2000.

Afd. 664a (KLI, 3.80 ha), b (STB, 1.30 ha)

Fredet klit inkl. forstrand. Hvidbjerg er dannet på Vejle Fjords kystskrænt og er usædvanlig ved at være en østvendt klit beliggende ved de indre farvande. Skrænten vender netop mod en åben passage nord om Fyn og tværs over Storebælt, hvilket har muliggjort sandflugt op over denne ved østenstorm. Klitten er dæmpet, hvilket tydeligt ses som flere smalle, kystparallelle rygge med hjælme, hvorimellem der er åbne sandflader. Klittens vegetation rummer bl.a. birk, bjerg-fyr, sand-star, sandskæg, bølget bunke, sand-hjælme, alm. kongepen, smalbladet høgeurt, hårspidset jomfruhår og rensdyrlaver. Øverst på klitten findes - hvor publikumsslidet er mindst - nogle usædvanlige småflader, som er tæt bevokset med mosset hårspidset jomfruhår isprængt sand-star og sandskæg. Hvor sliddet er lidt kraftigere dominerer sandskæg og de mest slide partier er helt nøgne. Ved klittens fod findes en smal strimmel elleskov med slåen, grå-pil og rynket rose og bundflora med bl.a. tagrør, bjerg-rørhvene, marehalm, brombær og kær-svinemælk.

Naturværdi: 1. Plejebæhov: 3. Målsætning: Bevaring af særpregede klitlandskab i omtrent nuværende tilstand. Pleje: Det er nødvendigt at foretage sandflugtsdæmpning for at forhindre klittens sand i at flygte bort, da det dels truer sommerhusene ovenfor, dels på sigt må frygtes at betyde, at klitten vil forsvinde, da der næppe kan nytilføres tilstrækkeligt med sand fra stranden. Klitdæmpningen sker ved opsætning af "snehegn" i vinterhalvåret og evt. ved nyplantning af hjælme, hvor der måtte opstå brud i de eksisterende hjælme-bælter. Derimod forhindres bjergfyr og rynket rose i at brede sig, mens det nuværende publikumsslid i øvrigt på passende måde sikrer det åbne klitlandskab. Der bør dog være opmærksomhed omkring, at de omtalte mos- og sandskægflader sikres mod for kraftigt slid, om nødvendigt ved lave, markerende afspærringer el. lign.

Afd. 664, del af c (LIN 1989, ca. 0.5 ha)

§ 3-beskyttet mose. Den ikke-tilplantede strimmel i litra c, som følger et lille, rørlagt vandløb, er vokset ind i § 3-beskyttelsen. Vegetation af mose-bunke og lyse-siv, dog også en del ager-tidsel, nælde og kvik, da området er tidligere ager.

Naturværdi: 4. Plejebæhov: 2. Målsætning: Etablering af eng. Pleje: Hegnes og samgræsses med litra h, der bevares plads til en trampesti langs kanten.

Afd. 664, del af d (KRT, ca. 1.60 ha)

Del af 664d (ca. 0.3 ha) er § 3-beskyttet overdrev. Midt i litra d findes et værdifuldt, hedeagtigt overdrevsparti med bl.a. engelsød, hedelyng, revling, engelsk visse, bølget bunke, sandskæg, blåmunke, håret og smalbladet høgeurt, alm. kongepen og rensdyrlav. Opvækst af bjerg-fyr, eg, birk, røn, gyvel og tørst. Hoveddelen af litra d er sitka på stor afstand med især contorta, glansbladet hæg, eg og rynket rose.

Naturværdi: 2. Plejebæhov: 2. Målsætning: Bevaring/udvidelse af overdrev. Pleje: Det eksisterende overdrevsparti ryddes for opvækst efter behov. Hoveddelen i syd foreslås ryddet til overdrev/lysåben skov, hvor der især bygges på ege-opvæksten, mens contorta og glansbladet hæg m.fl. bekæmpes.

Afd. 664g (EL 1952, 0.20 ha)

§ 3-beskyttet mose. Skovmose med rød-el, grå-pil, solbær, tørst, alm. gedebled og røn, urtefloraen rummer bl.a. fjerbregne, dynd-padderok, kær-star, mose-bunke, alm. mjøddurt, angelik, kær-svovlrod, bittersød natskygge og sværtevæld. Naturværdi: 2. Plejebestand: 4. Målsætning: Bevaring af våd skovmose. Pleje: Lades urørt, grøft renses ikke.

Afd. 664h (ENG, 1.20 ha)

§ 3-beskyttet fersk eng. Kulturing, græsses af kreaturer sammen med privat naboareal i syd. Naturværdi: 3. Plejebestand: 2. Målsætning: Bevaring af fersk eng og forbedring af naturtilstand efter at omlægning og gødsning er ophørt siden 1995. Pleje: Helst sommergræsning med kreaturer, alternativt andre græsningsformer eller høslæt.

8.6.9. Børkop Vandmølle

Arealerne omkring Børkop Vandmølle er på i alt 7 ha. Der er tale om naturskønne arealer omkring vandmøllen og mølledammen. Der er trampestier i området. Bygningerne benyttes dels til krodrift, og dels til en mindre kulturhistorisk samling. Anvendelsen til nærrekreation vægtes højest i driften. Arealerne drives af Børkop kommune efter nærmere aftale med distriktet.

Nogle ledstolpesten er registreret som fredede fortidsminder.

Området rummer 5.5 ha med § 3-beskyttede naturtyper bestående af fersk eng, åben mose, ellemose og møllesøer, hvortil kommer ca. 900 meter målsat vandløb (Skærup Å). En eng og nogle tørre arealer afgræsses, de lysåbne moser holdes ryddet og ellemoserne lades i fri udvikling.

Afd. 671a (ENG, 2.30 ha) nordl. dellitra er en del af mosen i b

§ 3-beskyttet eng. Fåregræsset eng med bl.a. lyse- og knop-siv, rørgræs, mose-bunke, stor nælde og lav ranunkel. Den vestlige del er tør bund med bl.a. alm. hvene, rajgræs, stor nælde, hvid-kløver, blød storkenæb, mælkebøtte, røllike, høst-borst, ager- og horse-tidsel. Floraen er således ret trivial og præget af tidligere gødsning. På overgangen mellem de to dele står en stribe smukke, gamle rød-el.

Naturværdi: 3. Plejebestand: 2. Målsætning: Bevaring af fersk eng og forbedring af naturtilstand efter at omlægning og gødsning m.v. er ophørt. Pleje: Græsses som hidtil, gl. el bevares.

Afd. 671b, j og del af k (MOS, i alt ca. 1.5 ha)

§ 3-beskyttet mose. Tidligere enge under tilgroning med el, pil og birk. Mosens flora rummer bl.a. lyse-siv, top- og kær-star, høj sødgræs, eng-rørhvene, rørgræs, bredbladet dunhammer, gul iris, lav ranunkel, stor nælde, alm. fredløs, alm. mjøddurt, kattehale, lådden dueurt, eng-forglemmigej, angelik, sværtevæld, tykbladet ærenpris, kål- og kær-tidsel. Naturværdi: 2. Plejebestand: 3. Målsætning: Bevaring af lysåben mose. Pleje: Nedskæring af opvækst således at en rimeligt åben tilstand opretholdes og udsigt over søen sikres, den mere sluttede elleskov i sydenden bevares.

Afd. 671c (SØ, 3 dellitra, 0.50 ha)

§ 3-beskyttede søer. Børkop Møllesø og Brøndsted Møllesø, som begge gennemstrømmes af Skærup Å, har ringe vandkvalitet og mangler undervandsvegetation. Møllesøen har været oprenset indenfor de senere år, ligesom spildevandet fra Børkop renseanlæg, som tidligere blev udledt opstrøms Børkop Møllesø er afskåret. Vandkvaliteten i søerne burde derfor være langt bedre. Problemet skyldes de mange ænder, som fodres af publikum. Opstemningerne ved begge søer er forsynet med laksetrappe. Den lille sø i nordlige dellitra f er en lavvandet, overskygget tidligere andedam. Naturværdi: 4. Plejebestand: 3. Målsætning: Bevaring af møllesøer af kulturhistoriske hensyn. Pleje: Den lille sø i f fore-lås lysnet fra syd og vest. Der gøres en indsats for at begrænse antallet af ænder.

Afd. 671e (EL 1932, 0.30 ha)

§ 3-beskyttet vældområde. Rødel og ask på vældbund med mange, små kilderender. Opvækst af spids-løn, hyld, ask og elm, bundflora domineret af stor nælde og alm. mjøddurt.

Naturværdi: 2. Plejebestand: 4. Målsætning: Bevaring af væld med naturlige træarter. Pleje: Drives så skånsomt som muligt, evt. hugst kun af hensyn til bygninger og publikums sikkerhed, kilderender må ikke oprenses.

Afd. 671f (EL 1953, 2 dellitra, ca. 0.9 ha)

§ 3-beskyttet mose. Ellemoser, den sydlige med våd, vældpræget bund. Floraen rummer bl.a. bredbladet mangeløv, kær-star, høj sødgræs, bredbladet dunhammer, lav ranunkel, stor nælde, dag-pragstjerne, vandkarse, alm. fredløs, alm. mjøddurt, angelik, vand-mynte og kål-tidsel.

Naturværdi: 2. Plejebestand: 4. Målsætning: Bevarelse af ellemoser. Pleje: Lades urørt bortset fra rydning omkring den lille sø i nordlige del.

Afd. 671g (SLE, ca. 0.6 ha)

Brakmarkslignende areal med ager-tidsel, rejnfan, vild gulerod, grå bynke, stor nælde og gederams. Ca. halvdelen er under hegn og svagt afgræsset, resten er under tilgroning med pil og brombær.

Naturværdi: 4. Plejebestand: 2. Målsætning: Bevarelse af areal i vedvarende græs. Pleje: Forhindring af yderligere tilgroning, enten ved afgræsning eller rydning.

Skærup Å

§ 3-beskyttet vandløb. Åen har fast bund med grus, sand og sten, god til frisk strøm og optimale fysiske forhold. Åen havde tidligere forureningsgrad II-III, men dette må være bedret efter afskæring af vandet fra Børkop renseanlæg. Der er laksetrapper ved begge møllesøer. Af fisk forekommer bækørred, ål, gedde, tre- og nipigget hundestejle og bæklampret.

Målsætning: B2 - laksefiskevand

Pleje: Kommunalt vandløb - ingen oprensningsbehov på skovens stykke.

8.6.10. Areal i Jelling

I de senere år har styrelsen afhændet arealerne omkring Jellingehøjene til Jelling kommune. Jelling kro ejes formelt stadig af styrelsen, men er under afhændelse. Herefter er alle styrelsens arealer i Jelling afhændet.

8.6.11. Fårup Skov

Arealet, der er på 10 ha, er beliggende på nordsiden af Fårup sø. Arealet sikrer offentlighedens adgang til Fårup Sø. Derudover er der en flot udsigt over søen fra arealerne der i øvrigt består af løvskov afvekslende med engstrøg. Arealet kan, i takt med at publikums brug evt. tilsiger det, udvikles yderligere til at varetage publikumsinteresser. De gamle ege bevares til forfald, omend udtyndinger af hensyn til den fortsatte udvikling kan komme på tale.

Fårup Skov rummer 2.4 ha § 3-beskyttede områder i form af mose og eng.

Afd. 648c og g (EL 1948, 1.30 ha og ASK 1948, 0.20 ha))

§ 3-beskyttet mose. Længe urørt elle- og askemose på våd, vældpræget bund, som rummer naturskovskvaliteter med bl.a. dødt ved i alle nedbrydningsstadier. Området har utvivlsomt tidligere været eng, men træerne må være naturligt indvandret. Af buske findes grå-pil, solbær, drue-hyld, kvalkved, tjørn og slåen. Urtefloraen rummer bl.a. bredbladet mangeløv, dynd-padderok, kær-star, mose-bunke, tagrør, lav ranunkel, stor nælde, dag-pragtstjerne, vandkarse, tandrod, alm. mjøddurt, eng-nellikerod, angelik, bittersød natskygge, vand-mynte og hjortetrøst. På døde ellestammer ses spejlende ildporesvamp.

Naturværdi: 1. Plejebestand: 3. Målsætning: Bevarelse af naturlig sumpskov. Pleje: Lades fortsat urørt, bortset fra pluk-hugst af hensyn til bevarelse af udsigt. Oprensning af stikgrøfterne ophører. Overvejes udlagt som naturskov i forbindelse med revision af naturskavsstrategien år 2000.

Afd. 648e (ENG, 0.90 ha)

§ 3-beskyttet fersk eng. Skoveng som græsses af heste i sammenhæng med privat naboareal mod syd. Trivial vegetation med stor nælde, butbladet skræppe og vild kørvel. Omlægning og gødsning m.m. er ophørt.

Naturværdi: 3. Plejebestand: 2. Målsætning: Bevarelse af skoveng og forbedring af naturtilstand. Pleje: Afgræsning.

8.6.12. Fire Høje

Hedearealet, der er på 3 ha, er prydet af 4 spektakulære kæmpehøje. Der er parkeringsplads med borde og bænke, hvorved offentlighedens adgang til heden er sikret.

Afd. 190a (HED, 3.20 ha)

§ 3-beskyttet hede. Hede langs en række af fire markante bronzealderhøje. Heden er næsten helt domineret af et tykt tæppe af bølget bunke med lidt lyng-snerre og få totter af gammel hedelyng. I nordsiden findes dog endnu en stump dværgbuskhede med blåbær, revling og hedelyng, ligesom højenes nordvendte sider er dækket af tæt blåbærvegetation. Meget gyvel og opvækst af eg samt enkelte ene og røn. I sydvesthjørnet en bestand af japan-pileurt.

Naturværdi: 2. Plejebestand: 1. Målsætning: Bevaring af åben hede, forøgelse af dværgbuskvegetationens andel. Pleje: Området hegnes og afgræsses med får, hvilket harmonerer bedst med bevaring af fortidsminder og publikumsbesøg. Forinden bør ske afbrænding af så stor en del som muligt af arealet omkring højene. Ene, røn og større, solitære ege bevares, gyvel og opvækst af eg nedskæres. Det vil blive interessant at se, om fåregræsning kan bekæmpe japan-pileurten, som er et begyndende problem mange steder.

8.6.13. Taulov

Arealet, der er på 9 ha, er overdraget til staten ved arv p.g.a. mangel på lovmæssige arvinger. Det henligger som ager, enge under tilgroning og mindre skovparceller. Arealet sælges. (Arealet er solgt i starten af perioden)

8.6.14. Sophienlund

Skoven, der er på 10 ha, er beliggende i bymæssig bebyggelse i udkanten af Vejle på Grejsdalens vestlige skråning. Skoven er ren løvskov, domineret af en stor ensaldrende bøgeflade. Denne selv-forynges i perioden.

I forbindelse med revisionen af naturskovsstrategien overvejes det, om slugten ned mod bækken skal udlægges som naturskov.

Skoven drives med stor hensyntagen til publikumsinteresser, således er skoven udlagt som hundeskov.

Polsterbæk

§ 3-beskyttet vandløb. Vandløbet danner skel mod naboskov og det er derfor kun den sydlige del af bækkkløften som er statsejet. Lille skovvandløb med naturligt forløb og god til frisk strøm over fast, gruset og stenet bund. Bækken løber i bunden af en aske- og bøgebevokset kløft og har optimale fysiske forhold. Bækken har tidligere været forurenede af udløb fra Sophienlund Renseanlæg, hvilket har bevirket en forureningsgrad på II-III til III. En dårligt fungerende rist ved renseanlæggets overløbsbygværk har desuden forsynet bækken med ristegods. Efter nedlæggelse af udløbet kan en langt bedre tilstand forventes, bl.a. fordi mange rene væld vil være i stand til at forsyne bækken med en rentvandsfauna. Målsætning: Hævet fra D - vandløb påvirket af spildevandsudledning, til B0 - biologisk værdifuldt vandløb uden fi-skeinteresser.

Pleje: I distriktets del af bækkkløften udlægges en beskyttelseszone for vandløbet som drives med plukhugst.

8.6.15. Frederikshåb Plantage

Plantagen, der er på 807 ha, er beliggende på hedeslette kraftigt præget af sandflugt. Plantagen blev ikke voldsomt hårdt ramt af stormfaldene i 1980'erne, og indeholder derfor relativt store arealer med hugstmoden rødgran, der forynges i perioden. Foryngelserne af rødgranarealerne sker overvejende med rødgran, sitkagran og douglasgran, i alle tilfælde i blanding med enten skovfyr eller lærk som stabiliserende element. I plantagen findes en række læbælter af mellemaldrende lærk, der for en stor dels vedkommende forynges ved underplantning med bøg. På plantagens ringeste vækstlokaliteter findes en række bevoksninger af contortafyr, der for store deles vedkommende forynges i perioden med skovfyr og eg.

I bilag 11 ses den langsigtede perspektivplan for plantagen. Udbredelsen af stabile træarter øges i perioden, og af planen fremgår det hvor der i tilknytning til den eksisterende mosaik af stabile bevoksninger på længere sigt skal etableres stabile bevoksninger. Disse bælte skal etableres i takt

med at de nuværende bevoksninger med tiden afvikles. Planen er også tænkt som en beredskabsplan der skal anvendes i tilfælde af f.eks. stormfald. De nuværende stabile bevoksninger vil med tiden blive afløst af andre bevoksninger. I forbindelse med genkultivering af disse skal det sikres, at den kommende bevoksning i samme omfang kan virke stabiliserende på de omkringliggende bevoksninger. Der er således ikke tale om en binding af arealerne til "stabile træarter", idet det sagtens kan tænkes, at de stabile elementer kan gøre større nytte ved en anderledes fordeling i skoven. I de tilfælde, hvor de nuværende stabile bevoksninger udgøres af eg, bøg eller ask vil disse blive forynget med hjemmehørende danske træarter, for bøgens vedkommende i videst muligt omfang ved selvforyngelse. Omfanget af anvendelsen af stabile træarter øges på langt sigt.

I de områder der på planen p.t. er overvejende åbne områder med lavt produktionspotentialer sænkes kulturintensiteten, jvf afsnit 8.1.2. Landskabelige hensyn vægtes højt i driften ved at der anvendes lysåbne skovtyper og ved at der stedvist gennemføres rydninger. Naturplejen udføres i de enkelte områder med særlig hensyntagen til, at arealerne udvikles til et landskabeligt hele.

De 2 områder der på planen sammenføjer de nuværende overvejende åbne arealer til et hele har lavt/mellem produktionspotentialer. Kulturintensiteten skal derfor gradueres, jvf. afsnit 8.1.2. Skovdelene har endvidere stor landskabelig og biologisk betydning som forbindelsesområder mellem de allerede åbne områder i plantagen, og derfor genkultiveres der i disse områder med træarter, der danner eller kan danne lysåbne skovtyper.

"Klitterne" ryddes i perioden for en stor del af opvæksten, så området bliver mere åbent.

Randbøl Hede er beliggende umiddelbart i plantagens sydkant (se denne), hvorfor publikumsinteresserede især knytter sig til plantagens sydlige dele. Eksisterende faciliteter med rasteplads, hundeskov m.v. synes at dække det aktuelle behov, hvilket skal ses i sammenhæng med, at der skal etableres en primitiv lejrplads ved "Kirstinelyst" på Randbøl Hede (se denne) Endvidere er der en række publikumsfaciliteter (bl.a. skovlegeplads) i plantagens nordvestligste del (længst mod Billund).

Plantagen grænser mod nord op til Flyvestation Vandel, og skoven er derfor til tider præget af militær aktivitet, bl.a. på skydebanen i plantagens nordvestlige del.

Der er udarbejdet en vandretursfolder om plantagen.

Plantagen rummer et større røsegravfelt samt "St. Rybjerg Runestene" og en række kæmpehøje. Blandt de sidstnævnte er nogle blevet overset under sporindlæggelser. Således fører der spor henover "Kighøj" (i afd. 78), over den mindste høj i afd. 71 og over tre af højene i afd. 90 (jf. kataloget i bilag 16). Da der er tale om fredede fortidsminder, skal sporene snarest flyttes mindst 2 m udenfor højfoden.

I Frederikshåb Plantage findes i alt 95.9 ha med beskyttede naturtyper, helt overvejende hede på indlandsklitte og udtørrende klitsøer. Desuden 46.3 ha åbne arealer i vedvarende græs o.l., som ønskes udviklet i retning mod en forbedret naturmæssig tilstand efter det skete ophør af omlægning og gødskning m.v. Nedenstående beskrivelser og plejeforskrifter omhandler kun ovennævnte, eksisterende naturområder i planperioden, men opmærksomheden henledes på den langsigtede landskabsplan, efter hvilken der, ved ekstensivering af dele af plantagen, vil ske en forøgelse af naturområdernes areal og en forbedret sammenhæng mellem dem i de kommende planperioder.

Afd. 53h, 54a og f, 55c, 56c, 57a og b, 78g, 79a og b, 80a og b, 85a og c, 86a og d, 96c, 98d, 109f, 110d, 111d, 112f, 112a og e, 185c, 187b, 189b, 771a, 772g, 773d, 775b, 776e, 778g og 796e (HED og SØ, i alt 90.2 ha - SLE, i alt 2.3 ha), Klitterne m.m.

§ 3-beskyttede heder og søer. Ovenlistede arealer udgør de tilbageværende åbne dele af det store flyvesandsområde, som strækker sig omtrent VNV-ØSØ gennem Frederikshåb Plantage. Listen inkluderer enkelte helt små, § 3-beskyttede heder og ikke-beskyttede slettearealer, som ligger spredt i plantagen og som ikke gives særskilt omtale.

De åbne områder består dels af afføgne sandflader dels af uregelmæssige klitformationer. I det store, centrale område med Rørsø, Savannen og St. og Ll. Rygbjerg er klitdannelserne dog udviklet som ret tydelige parabelklitter, hvor "benene" vender mod den oprindeligt fremherskende vindretning fra VNV. De lavestliggende dele af de afføgne sandflader opfyldes undertiden af lavvandede søer, hvis størrelse svinger stærkt. Der er ikke tale om årstidsprægede svingninger, som ellers er typiske for fladvandede søer, men derimod om en langtidsrytme, som følger grundvandets skiftende niveauer. Således var søernes vandstand maksimal efter de to våde vintre 1993-94 og 1994-95, mens søerne p.t. er helt forsvundne efter de tørre vintre 1995-96 og 1996-97.

Svingningerne giver sig udslag i en særpræget og meget udtalt dynamik, som er usædvanlig i det regulerede danske landskab; store søer med klart og næringsfattigt vand ændres til nøgne sandflader som, hvis udtørringen varer tilstrækkeligt længe, gennemgår en succession over forskellige typer fugtigbundsvegetation helt frem til en hedeagtig tilstand. Således var de udtørrede søer i sommeren 1997 næsten helt dækkede af et bølgende hav af sand-hvene, hvor der desuden skete fremspiring af hedelyng over store områder. Hvor hurtigt successionen kan ske, fremgår f.eks. af, at den udprægede tørbundsplante håret høgeurt i sensommeren 1997 kunne ses voksende side om side med søbredsplanten vandnavle.

At den udtørrede tilstand kan være langvarig fremgår af, at man tidligere har forsøgt at kultivere søbundene med bjergfyr, som endda har nået en anelig størrelse, inden de druknede, da søerne genopstod. På Rørsøs bund ses stadig tydeligt et grøftesystem. Da søbunden her er et af plantagens lavestliggende områder, var man nødt til at lave afløb gennem et gravet hul i søbunden, som blev sikret med brædder. Afløbet har naturligvis kun kunnet fungere, indtil grundvandet atter steg. De gamle bjergfyr er i dag næsten rådnet bort.

Søbundenes flora omfattede i 1997 flg. arter: øret pil, hedelyng, glanskapslet siv, liden siv, knop-siv, alm. sumpstrå, dværg-star, sand-hvene, eng-rørhvene, blåtop, kær-ranunkel, rødknæ, vand-pileurt, bidende pileurt, vandnavle, smalbladet ærenpris, sump-snerre, liden museurt, håret høgeurt, ager-tidsel, mosset Pohlia bulbifera og en art af Sphagnum. Der er desuden tidligere registreret klokkelyng, tråd-siv, børste-siv, alm. star og tagrør.

De eneste søer som rummede vand i 1997 var en af Nr. Voldborgsøerne i afd. 54f og en lille sø i afd. 57 a, som begge er kunstigt uddybet. I søen i 54f vokser alm. sumpstrå, vand-pileurt og krebseklo, sidstnævnte utvivlsomt udsat.

De hedebevoksede klitter omkring søerne har også tidligere været tilplantede, men er i dag udgået af skovdriften. De tidligere bevoksninger er udtyndet til en åben bestand af skov- og bjerg-fyr med enkelte ener og opvækst af især rødgran, contorta og eg. Bundfloraen omfatter bl.a. gråris, hedelyng, hede-melbærris, tyttebær, revling, håret og engelsk visse, sand-star, pille-star, bølget bunke, sandskæg, alm. hvene, sand-hvene, tormentil, håret høgeurt, alm. kongepen og rensdyrlav.

Naturværdi: 1. Plejebestand: 2. Målsætning: Bevaring og udvidelse af område med indlandsklitter og temporære søer. Pleje: Der er andetsteds i driftsplanen beskrevet en langsigtet plan for ekstensivering af skovdrift og retablering af sammenhæng mellem de åbne områder, som er præget af tidligere sandflugt. De ovenfor listede, beskyttede områder plejes ved nedskæring af opvækst efter behov. En stor del af fyrrene fjernes, således at landskabet bliver synligt med kun solitære fyr, ene og på sigt enkelte eg. Efterhånden som bjerg-fyr og contorta ryddes på de endnu bevoksede dele af klitterne, burde plejebestanden aftage. Ved planlægning af rydningernes omfang tages hensyn til natravnens biotopkrav. Søerne har intet plejebestand og bør friholdes for enhver form for forstyrrelse. De spredte småheder i plantagen (i afd. 53h, 96c, 98d, 112a, 185c, 771a, 773d, 778g og 796e), hvoraf flere er ved at forsvinde i opvækst af selvsået nåletræ, ryddes fraset evt. enkelte solitære træer og buske som skovfyr, eg og ene. Rydning bør ske ved grønflisning for at efterlade så få næringsstoffer som muligt.

Afd. 118a (HED, 1.40 ha)

§ 3-beskyttet hede. Lille hede ved fredet runesten omgivet af en række ældre ege.

Naturværdi: 3. Plejebestand: 3. Målsætning: Området drives primært m.h.t. fortidsmindet og publikum. Pleje: Holdes ryddet som hidtil.

Afd. 194a (MOS, 1.40 ha)

§ 3-beskyttet mose. Moseareal ved Ll Almstok.

Naturværdi: 3. Plejebestand: 3. Målsætning: Bevaring af åben mose. Pleje: Nedskæring af opvækst efter behov.

Afd. 773b (ORE, 2.90 ha), Overdrev ved Reventlows Hedegård

§ 3-beskyttet overdrev. Hestegræsset areal med spredte rødgran, skovfyr, contorta og ene. Terrænet er flere steder kraftigt reguleret i forbindelse med anlæg fra 2. verdenskrig. Størstedelen er tæt nedbidt, "plæneagtig" græsmark, men i flere områder - især på skrænter - findes en mager overdrevsvegetation med bl.a. pille-star, håret høgeurt, lancet-vejbred, rødknæ, hedelyng, rensdyrlaver og ene-jomfruhårsmos.

Naturværdi: 2. Plejebehov: 2. Målsætning: Bevaring af overdrev under udvikling mod en naturmæssigt bedre tilstand efter sket ophør af omlægning og gødskning m.v. Pleje: Afgræsses fortsat.

Afd. 191a (AGE, 4.90 ha), 775a (SLE, 8.20 ha), 776a (SLE, 2.9 ha) og 781a (SLE, 2.40 ha) og 79 6b (AGE, 25.60 ha) Slettearealer ved Reventlows Hedegård og i nordkanten af Randbøl Hede. Tidligere dyrkede marker udlagt til græsning uden omlægning og gødskning m.v. Der er ikke sket tilsåning med kulturgræs eller andet.

Naturværdi: 4. Plejebehov: 2. Målsætning: Bevaring af åbne arealer under udvikling mod overdrev eller hede. Pleje: Græsning og evt. slæt. 781a søges mageskiftet med privat areal på Randbøl Hede ved Kongens Høj.

8.6.16. Gyttegård Plantage

Plantagen, der er på 493 ha, er beliggende dels på bakkeø og hedeslette og kraftigt præget af tidligere tiders sandflugt. Plantagen blev hårdt ramt af stormfald i 1970'erne og efterfølgende opløsning i forbindelse med stormene i starten af 1980'erne, og henligger i dag for store deles vedkommende som kulturarealer. Kulturarbejderne i perioden (i alt 17 ha) er overvejende kultivering af de sidste rester af den gamle rødgrangeneration. Genkultiveringen sker for en stor dels vedkommende med sitkagran, i alle tilfælde med indblanding af skovfyr og lærk. Bevoksningerne der fremkommer her ved vil formentlig blive stabile blandingsbevoksninger, der på langt sigt har selvfornyelsespotentiale.

I bilag 11 ses den langsigtede perspektivplan for plantagen. Plantagen er overordnet delt i to kategorier, områder hvor der dyrkes intensivt, og områder hvor dyrkningen ekstensiveres i takt med at boniteten aftager, se afsnit 8.1.2.

I de områder, hvor der skal dyrkes intensivt skovbrug fremgår det af planen, at udbredelsen af stabile træarter øges i perioden, og af planen fremgår det hvor der i tilknytning til den eksisterende mosaik af stabile bevoksninger på længere sigt skal etableres stabile bevoksninger. Disse bæltter skal etableres i takt med at de nuværende bevoksninger med tiden afvikles. Planen er også tænkt som en beredskabsplan der skal anvendes i tilfælde af f.eks. stormfald. De nuværende stabile bevoksninger vil med tiden blive afløst af andre bevoksninger. I forbindelse med genkultivering af disse skal det sikres, at den kommende bevoksning i samme omfang kan virke stabiliserende på de omkringliggende bevoksninger. Der er således ikke tale om en binding af arealerne til "stabile træarter", idet det sagtens kan tænkes, at de stabile elementer kan gøre større nytte ved en anderledes fordeling i skoven. I de tilfælde, hvor de nuværende stabile bevoksninger udgøres af eg, bøg eller ask vil disse blive fornyet med hjemmehørende danske træarter, for bøgens vedkommende i videst muligt omfang ved selvfornyelse. Omfanget af anvendelsen af stabile træarter øges på langt sigt.

I de områder hvor skovdriften ekstensiveres drives skoven med særlig vægt på naturmæssige og landskabelige hensyn. I takt med aftagende produktionspotentiale ekstensiveres kulturintensiteten. De skovdele der afskærer de enkelte åbne områder fra hinanden har stor landskabelig og biologisk betydning som forbindelsesområder mellem de allerede åbne områder i plantagen, og derfor genkultiveres der i disse områder med træarter, der danner eller kan danne lysåbne skovtyper.

I perioden ryddes enkelte bevoksninger for at skabe sammenhæng mellem de åbne arealer, og der etableres vandstandshævninger, f.eks. ved at grøftesystemet i afd. 502 tilkastes. Inde i de bevoksede dele (f.eks. afd. 514, 515, 509, 523, 524 m.fl.) findes større og mindre ubevoksede mosearealer, der fortsat holdes ryddet for trævækst.

De arealer, der er en del af det fredede område "Grene Sande", veksler mellem klitter, heder og moser og udgør i sammenhæng et imponerende landskab. De tilgrænsende bevoksede arealer er for store deles vedkommende konverteret til eg og skovfyr i den forgangne periode. I perioden tilstræbes det at etablere yderligere vandstandshævninger i området, f.eks. ved at tilkaste grøftesystemet i afd. 545. Naturplejen udføres i øvrigt med særlig hensyntagen til, at arealerne udvikles til et landskabeligt hele.

Der er udarbejdet en vandretursfolder om plantagen.

Plantagens fredede fortidsminder omfatter et stenbrolagt hulvejsspor samt nogle kæmpehøje. SV-foden af højen i afd. 533 er beskadiget af et vejanlæg. Vejstykket skal nedlægges og højfoden repareres. Vejen bør i stedet lægges nord om højen, mindst 2 m fra højfod. På højen i afd. 540 er der for få år siden plantet bøge i tre Ø-V-gående plantefurer. Bøgene skal fjernes og furerne fyldes op igen.

Gyttegård Plantage rummer i alt 147.9 ha med § 3-beskyttede naturområder, heraf 94.4 ha hede, 51.0 ha mose og 2.5 ha sø. Desuden ca. 1 km af det beskyttede vandløb Grene Å, som løber i skel. Hertil kommer 8.4 ha ryddede plantagearealer, som ikke gentilplantes og som ønskes genoprettet som hede. Nedenstående beskrivelser og plejeforskrifter omhandler kun ovennævnte, eksisterende naturområder i planperioden, men opmærksomheden henledes på den langsigtede landskabsplan, efter hvilken der, ved ekstensivering af dele af plantagen, vil ske en forøgelse af naturområdernes areal og en forbedret sammenhæng mellem dem i de kommende planperioder.

Afd. 501a (HED, 2.30 ha)

§ 3-beskyttet hede. Tør, lyng- og lavrig, varieret hede på kuperet klitterræn med gamle vindbrud og mange ældre bjergfyr. Floraen rummer bl.a. ene, gråris, hedelyng, revling, sand-star, sand-hjælme, bølget bunke, sandskæg, rensdyrlav og ene-jomfruhårsmos.

Naturværdi: 2. Plejebestand: 1. Målsætning: Genopretning af åben hede. Pleje: Rydning af bjergfyr, det ryddede fjernes, helst ved grønflisning.

Afd. 502a, b og c (HED, 11.80 ha - MOS, 11.00 ha - SØ, 1.10 ha)

§ 3-beskyttet hede, mose og sø. Åben blåtopmose med udtørrende sø omgivet af tør hede på begge flanker. Området er nyligt ryddet for opvækst af bjergfyr. Floraen rummer under ét bl.a. ene, birk, røn, pil, hede- og klokkelyng, tyttebær, revling, knop- og tudse-siv, tue- og smalbladet kæruld, alm. star, bølget bunke, røgræs, blåtop, vandnavle og sphagnum.

Naturværdi: 1. Plejebestand: 3. Målsætning: Bevaring af åben hede og hedemose. Pleje: Fortsat rydning af selvsået nåletræ, spredte løvtræer bevares. Rotationsafbrænding af pletter af de tørre hedepartier for at forny lyngen. Grøftesystemet i mosens østlige del tilkastes.

Afd. 504a og c (HED, 4.10 ha - MOS, 0.70 ha)

§ 3-beskyttet hede og mose. Lav, fugtig hede med blåtop- og pilemoser. Området er nyligt ryddet for bjergfyr. Floraen rummer bl.a. smalbladet mangeløv, hede- og klokkelyng, tyttebær, revling, tue-kæruld, alm. star, bølget bunke, blåtop og benbræk.

Naturværdi: 2. Plejebestand: 3. Målsætning: Bevaring af åben hede og hedemose. Pleje: Holdes ryddet som hidtil.

Afd. 522a og c (HED, 3.40 ha - MOS, 0.30 ha), 536c (HED, 0.20 ha)

§ 3-beskyttet hede og mose. Hede på nordranden af Hejnsvig Bakkeø med en lille mose i nordvesthjørnet. Meget opvækst af bjergfyr, rød- og sitka-gran. Floraen (inkl. mosen) rummer bl.a. smalbladet mangeløv, gråris, pil, hede- og klokkeløng, blåbær, mose-bølle, tyttebær, revling, tue- og smalbladet kæruld, alm. star, bølget bunke, blåtop og sphagnum. Blåtop breder sig på heden.

Naturværdi: 2. Plejebestand: 1. Målsætning: Genopretning af åben hede og hedemose. Pleje: Rydning af selvsåede nåletræer; det ryddede bør fjernes, helst ved grønflisning.

Afd. 501k (MOS, 0.40 ha), 509g (MOS, 0.30 ha), 512e (MOS, 0.30 ha), 513c (MOS, 0.10 ha), 514e (MOS, 0.80 ha), 515d (MOS, 0.60 ha), 523c (MOS, 0.60 ha), 524b (MOS, 0.90 ha), 525e og g (MOS, 0.60 ha - SØ, 0.10 ha) og 526d (MOS, 0.10 ha)

§ 3-beskyttede moser, i alt 4.7 ha og en lille sø. En snes småmoser i plantagens nordvestlige del, hvoraf ca. halvdelen er holdt åbne, mens resten har meget opvækst af bjergfyr, rød- og sitkagran. De fleste er stærkt domineret af blåtop, enkelte har dog en mere værdifuld vegetation. Det gælder især sydlige 514e/515d, som rummer et større, vådt parti domineret af smalbladet kæruld. Mosernes flora rummer i øvrigt under ét bl.a. smalbladet mangeløv, hede- og klokkeløng, tyttebær, revling, tue-kæruld, alm. star, sphagnum og alm. jomfruhårsmos. Ved den lille, gravede sø i 525g vokser trænebær.

Naturværdi: 3. Plejebestand: 2. Målsætning: Bevaring/genopretning af åbne moser. Pleje: Rydning af selvsået nåletræ; det ryddede bør fjernes. Større, døde graner bevares. Moserne gives generelt bedre plads i randen. De fleste af moserne ligger inden for den del af plantagen, som på langt sigt ekstensiveres, hvorved de efterhånden vil blive større, vådere og tildels mere sammenhængende.

Afd. 544b (SØ, 0.1 ha)

§ 3-beskyttet sø. Lille, klarvandet sø dækket af hvid åkande og svømmende vandaks, langs bredden vokser gul iris. Søen er formentlig alkalisk og med en rigere fauna end plantagens øvrige søer, da den ligger på relativt god bakkeø-moræne omgivet af bøgeskov.

Naturværdi: 2. Plejebestand: 4. Målsætning: Bevaring af sø. Pleje: Ingen plejebestand.

Grene Sande:

Afd. 530d, 531f og k, 532a og b, 533b, c og e, 545a, b, c, d, e og f, 547c, 548b, 550a og b, 551b, 552d og e, 553a og b, 554b, c og d, 555d, 556b, 558a, 559a, b, f, h og j, 560a, b, c, d og e (HED, i alt 72,6 ha - MOS, i alt 34,3 ha - SØ, i alt 1,2 ha - SLE, i alt 8,4 ha)

§ 3-beskyttede heder, moser og søer (i alt 108,1 ha). Hertil kommer 8,4 ha ryddede plantagearealer, der ikke genplanter men ønskes genoprettet som hede.

Det 116 ha store område med åbne naturarealer i plantagens sydøstlige del gennemskæres af vejen mellem Billund og Hejnsvig, men er bortset herfra og fra enkelte isolerede småarealer næsten sammenhængende. Sammenhængen er styrket meget i de senere år ved opgivelse af marginale plantagearealer og ved gennemførelse af større rydninger af naturplejemæssige hensyn. De statsejede arealer udgør en stor del af Grene Sande-fredningen på i alt 160 ha.

Grene Sande er en indsande, som overvejende er dannet i seneglacialtiden, dog med fornyet sandflugt i 1700-tallet. Indsandet ligger på Billund Hedeslette og afgrænses mod syd af Hejnsvig Bakkeø's stejle nordvendte erosionskrænt. Nordvest for landevejen findes en smukt udviklet parabelklit med benene rettet mod den oprindeligt fremherskende vindretning fra nordvest. Mellem benene er der en afbæsningsflade og i det nordlige ben er der flere vindbrud, hvor sandflugtsprocesser stadig kan iagttages. Grene Sande er udpeget som nationalt, geologisk interesseområde.

Floraen rummer bl.a. skov-fyr, ene, eg, pors, birk, røn, tørst, alm. engelsød, hede- og klokkeløng, rosmarinlyng, mose-bølle, tyttebær, revling, håret visse, lyse- og børste-siv, tue- og smalbladet kæruld, tue-kogleaks, sand- og alm. star, bølget bunke, sandskæg, blåtop, benbræk, skovstjerne, tormentil, klokke-ensian og håret høgeurt. Lavfloraen er usædvanligt rig med over 50 arter, heraf alene 20 arter af rensdyrlav.

Fra Grene Sande kendes den temmelig sjældne edderkop *Eresus niger*, som lever på sydvendte, tørre hedeskrænter med sandskæg og rensdyrlaver mellem spredte lyngbuske.

Grene Sande har gennemgået den samme udvikling som andre danske indsander: Flere og flere af de åbne vindbrud er gennem naturlig succession blevet dækket af plantevækst. En helt speciel flora og fauna er knyttet til denne biotop, og den er blevet sjældnere.

Naturværdi: 1. Plejebestand: 2. Målsætning: Bevaring af åbent indsande og hedemoser. Pleje: Området holdes ryddet for træopvækst som hidtil, særligt holdes bjerg-fyr og glansbladet hæg nede. Der bevares partier med spredte skovfyr og ene, ligesom der, særligt i moserne, bevares spredte islæt af naturlige løvtræer og buske. Der foretages pletvis afbrænding for at forynge lyngen. På de tidligere plantagearealer foretages afbrænding og/eller jordbearbejdning for at fremme retablering af dværgbuskhede. Grøftesystemet i afd. 545 tilkastes. Den artsrige lavflora er særligt knyttet til de magreste og mest sparsomt vegetationsklædte flader, og af hensyn hertil og til den særlige fauna som findes her, er det særdeles

vigtigt, at der fortsat fremkommer åbne vindbrud og forskellige tilgroningsstadier af disse. Arealet med åbne vindbrud bør som minimum opretholdes, hvilket kræver etablering af nye vindbrud, f.eks. ved meget hård afbrænding.

Grene Å
§ 3-beskyttet vandløb.

8.6.17. Haltrup Hede

Området, der er på 61 ha, har sin største udstrækning fra øst til vest. I vest er der plantage og i øst er der hede og mose. Overgangen mellem plantage og hede præges af BJF, der sår sig villigt på hedearealerne.

I bilag 11 ses den langsigtede perspektivplan for plantagen. Plantagen er overordnet delt i to kategorier, områder hvor der fortsat dyrkes skov, og områder der holdes åbent

Den bevoksede del, der er af lav bonitet, drives ikke med vedproduktion som det fremmeste mål, se afsnit 8.1.2. Der anvendes længelevende træarter der kan danne en varig skov med selvforryngelsespotentialer.

De åbne arealers pleje tilsigter overvejende at bevare områderne som åbne og består derfor i vidt omfang af rydning af uønsket opvækst.

I perioden ryddes trævæksten på hedearealerne der p.t. er noget tilgroet i bjergfyr. Endvidere ryddes afd. 701 c og d med henblik på at arealerne udvikles til hede. Et contortafyrareal i plantagens vestlige del genkultiveres med en blanding af eg og skovfyr. Efter perioden vil arealet fremtræde som en samlet hede/mose-strækning med en mindre varieret plantage i vestenden.

Området er meget isoleret beliggende. Det skal, f.eks. ved skiltning, forsøges at aktivere arealet yderligere overfor publikum.

Heden rummer to kæmpehøje.

Afd. 701a, 702a og b (HED, 30.90 ha - MOS, 2.70 ha)

§ 3-beskyttet hede og mose. Varieret hede på indsande med dominans af dværgbuske (hedelyng og revling), kun lidt bølget bunke og blåtop næsten kun i fugtige dele. Der er ryddet bjergfyr og efterladt meget kvas. Der er en del gyvel og meget ny opvækst af bjergfyr. Floraen rummer i øvrigt bl.a. ene, birk, gråris, bævreasp, røn, klokkelyng, tyttebær, engelsk visse, sand-star, pille-star, kattesæk, skovstjerne, tormentil, lyng-snerre, guldblomme, håret høgeurt, alm. kongepollen og rensdyrlaver. Mosepartierne i øst rummer bl.a. smalbladet mangeløv, grå-pil, klokkelyng, tue- og smalbladet kæruld, blåtop og en blærerod-art. Der er tidligere fundet cypres- og otteradet ulvefod.

Naturværdi: 1. Plejebestand: 1. Målsætning: Bevaring/udvidelse af åben, dværgbuskdomineret hede. Pleje: Rydning af bjergfyr og gyvel, det ryddede (inkl. gammelt kvas) bør fjernes ved flisning eller afbrænding. Der bør udvises stor forsigtighed ved rydning af gyvelpartier, da forstyrrelser af jordbunden (kørsel) i eller i umiddelbar nærhed heraf, let kan give anledning til frøspiring og dermed forværre problemet. Bjergfyrpartierne mod vest bør ligeledes ryddes, dels for at udvide heden, dels for at begrænse frøspredning. Herefter bør heden plejes ved så hyppig rydning, at efterladt kvas ikke vil udgøre noget problem og ved rotationsafbrænding af småpartier efter behov.

8.6.18. Troldhedebanen

Tidligere jernbanestrækninger der er indrettet til cyklende og gående færdsel. Skiltningen forekommer hist og her utilstrækkelig, hvilket udbedres i perioden. Belægningen på stien søges forbedret, evt. ved at adskille den cyklende og gående trafik.

Arealerne indgår i Ribe amts folder.

Afd. 752b (HED, 1.10 ha)

§ 3-beskyttet hede.

Naturværdi: 2. Plejebestand: 3. Målsætning: Bevaring af åben hede. Pleje: Nedskæring af opvækst efter behov.

8.6.19. Skærsø

Arealerne, der er på 12 ha, ligger i hhv. i tilknytning til fredningen af Skærsø og omgivelser. De skovbevoksede delarealer er i afvigte periode kultiveret med eg, hvilket kompletteres i perioden. Naturplejen tilrettelægges så der tages vidtgående hensyn til søen og dennes vandkvalitet.

Arealerne indgår i Ribe amts folder.

I skel syd for søen (afd. 763c) ligger en kæmpehøj.

Afd. 760a (MOS, 0.60 ha), 762b (HED, 1.5 ha), 762c (KRT - østl. dell., ca. 0.1 ha), 762e (SØ, 0.20 ha), 763b (MOS, 0.70 ha), 763c (ASK, 0.20 ha) og 763d (KRT, 0.40 ha), Arealer ved Skærsø

§ 3-beskyttet mose, hede og sø. Skærsø er en lobeliesø, hvis tilstand er stærkt forværret på grund af forurening. Forvaltningen af statens arealer ved Skærsø har som hovedformål at sikre værnsskov omkring og bevare åbne moser ved søen samt i videst muligt omfang at forhindre tilledning af næringsstoffer til den.

De § 3-beskyttede arealer består dels af lidt aske-/birkemose og pilekrat, dels af åben tagrørsump, som indefter går over i starsump og blåtopmose med spredte birk og flora af bl.a. klokkeling, hedelyng og benbræk. Ved søen er fundet en lang række sjældne og halvsjældne arter bl.a. vibefedt, rundbladet og liden soldug, alm., liden og otteradet ulvefod, hvid og brun næbfrø, leverurt, tranebær, klokke-ensian og mose-troldurt. En del af disse vokser utvivlsomt også på statens areal, men dette er ikke undersøgt, da besigtigelsen har været kortvarig og på en ugunstig årstid. Desuden findes ca. 1 ha hede (762b - SV-lige dellitra) med hedelyng og blåtop og opvækst af bjerg-fyr, rød- og hvidgran, birk og røn. En lille del af 760a er overdrev, som græsses af kreaturer i sammenhæng med naboareal. Endelig findes en lille sø (762e) anlagt i den nordlige grøft i 1995 af Ribe Amt i et forsøg på at tilbageholde fosfor.

Naturværdi: 1. Plejebestand: 1. Målsætning: Bevaring af åbne naturtyper og størst muligt bidrag til forbedring af lobeliesøens tilstand. Skærsø er målsat som A - særligt naturvidenskabeligt interesseområde. Pleje: Rydning af opvækst efter behov, nedskåret opvækst fjernes fra moserne og heden. De to grøfter i hhv. nord- og sydkanten af afd. 762, som leder markdræn ud i Skærsø, tilkastes på så lang en strækning som muligt fra søen og opstrøms for at skabe mulighed for omsætning og tilbageholdelse af udvaskede næringsstoffer i drænvandet. Det må herved tåles, at dele af de nyetablerede egekulturer evt. forsummer. For at blive effektiv, især med hensyn til den vigtige fjernelse af fosfor (se under Skærsø), bør der formentlig suppleres med høstning af plantebiomasse.

Afd. 760 (SØ, 0,3 ha), Skærsø

§ 3-beskyttet sø. Skærsø er 16 ha stor, maksimalt 7.1 meter dyb og har en gennemsnitlig dybde på 1.38 meter. Skærsø er en lobeliesø, hvis tilstand p.g.a. påvirkning fra det omgivende landbrugsland og tidligere ulovlig spildevandsudledning er forringet. Fra at have været en klarvandet sø med sommersigtdybder på over 3 meter er søens tilstand ret hurtigt forværret fra 1987, hvor sigtdybden i løbet af få år faldt til mellem 0.5 - 1 meter. Ved bredderne vokser stadig grundskudsplanterne lobelie, sortgrøn brasenføde, strandbo og sekshannet bækarve, men disse planters dybdeudbredelse er reduceret som følge af uklart vand og dermed manglende lys ved bunden. Størstedelen af søens øvrige rodfæstede undervandsvegetation (langskudsplanterne) er også forsvundet. Der er desuden erfaring for, at næringsstofberigelse kan resultere i en tættere og mere udbredt rørsump, hvorved grundskudsplanterne også med tiden kan forsvinde på det lave vand.

Selv om næringsstof-, særligt fosforkoncentrationen, er forhøjet og algeproduktionen dermed forøget, er søen dog mere uklar end algemængden alene skulle tilsige. Det skyldes et højt indhold af dødt partikulært materiale i vandet. Dette materiale stammer sandsynligvis fra fiskenes fækalier og fra brasernes ophvirvling af bundsediment ved fødesøgning. At søen har meget lavvandede partier og let omrøres af vinden bidrager til ophvirvling ved kraftig blæst og vanskeliggør desuden bundfældning af organisk materiale.

Det uklare vand har dog under alle omstændigheder sin baggrund i den forhøjede næringsmængde og situationen forværres af, at fredfiskene skalle, brasen og regnløje æder store mængder af det dyreplankton, som ellers kunne græsse algemængden ned. Samtidig med en forøget mængde fredfisk er rovfiskebestanden ændret i uheldig retning, særligt fordi de store rovabborer er blevet langt færre, hvorved reguleringen af fredfiskene svækkes.

I 1993 blev der gjort forsøg med biomanipulation af søens tilstand ved opfiskning af 1.6 tons fisk, især store skaller og brasen. Dette medførte en eksplosiv vækst af især de mindre skaller og brasen, som i løbet af blot to år var i stand til at udfylde hullet efter de fjernede fisk. Det lykkedes således ikke at bringe søen over den tærskel, som adskiller dens nuværende fra dens oprindelige tilstand. Som en følge heraf ligger sommersigtedybden stadig på så lavt et niveau, at søens sjældne vegetation er stærkt truet.

Forsøget med biomanipulation blev gentaget i 1996, hvor der blev opfisket 1 ton fisk, samtidig med at der blev udsat 40.000 stk. gedde-ungel. Det var ikke muligt at skaffe store rovaborrer til udsætning, hvilket ellers var ønskeligt. Geddeudsætningen skulle have været gentaget i 1997, men det lykkedes ikke, da det ikke var muligt at skaffe geddeyngel. Disse tiltag har heller ikke været en succes med hensyn til at øge vandets klarhed.

Målsætning: A1,2 - særligt naturvidenskabeligt interesseområde. Begrundelsen for den høje målsætning ligger i, at Skærsø stadig er en lobelie-sø, hvoraf der kun er ca. 70 tilbage i landet. Skærsø er også målsat som badesø for at tilgode dens store nærrekrereative værdi.

Pleje: Plejen gennemføres af Vejle og Ribe amter ved fortsatte forsøg med biomanipulation af fiskebestandene. Distriktets bidrag til en forbedret tilstand består i lukning af to markdræn som omtalt under "Arealer ved Skærsø".

8.6.20. Eg Rasteplads

Aralet ligger i tilknytning til en mindre rasteplads ved vej nr. 487 ca. 10 km vest for Grindsted. Der er adgang til Grindsted Å af en trampet sti nedover arealet. I nordkanten af arealet ligger resterne af en del af en engvandingskanal.

Plejen af naturarealerne består i at sørge for, at arealet bevarer sit åbne præg, så det til stadighed virker tiltalende overfor publikum.

Afd. 720a og b (MOS, 1.20 ha og KRT, 0.90 ha)

§ 3-beskyttet mose.

Naturværdi: 3. Plejebøvhov: 3. Målsætning: Bevaring af åben mose. Pleje: Rydning af opvækst efter behov.

8.6.21. Randbøl Hede

Det statslige opkøb af Randbøl Hede begyndte i 1980'erne og er nu endt i, at staten ejer hele kerneområdet på ca. 700 ha. Statens formål med erhvervelsen af heden var bl.a. at sikre en bevaring af dværgbuskvegetationen på heden samt endvidere at hjælpe den skrantende urfuglebestand.

Distriktet har derfor i årene arealerne har været ejet anvendt de normale plejetiltag, som er afbrænding, græsning og slåning, og endvidere er der fjernet meget trævegetation. For så vidt urfuglene angår har der været foretaget beskyttelse mod prædatorer og begrænsning af publikums adgang for at give urfuglene ro i yngleperioden. Endvidere anlagde distriktet foderkulturer med urfuglenes formodede "livretter".

Desværre er det med urfuglene gået som i det øvrige land, - de forsvandt på trods af de mange bestræbelser. Den sidste urfugl på Randbøl Hede blev hørt spille i 1992, og herefter er de ikke observeret.

For så vidt angår plejen af hedens vegetation, er resultatet heller ikke helt blevet i overensstemmelse med indsatsens formål. Desværre er heden blevet mere græsdomineret, som det også er tilfældet med andre heder, og især er der problemer med en stigende dominans af blåtop, som er vanskelig at ændre til en dværgbuskhede. En af forklaringerne på at det er gået sådan, er nok en betydelig tilførsel af kvælstof fra luften. Det skønnes, at nedfaldet på Randbøl Hede er over 20 kg N pr. ha om året.

Heden er meget besøgt af publikum, især i Staldbakkerne, hvorfra der er en glimrende udsigt over hele området. Der etableres en primitiv overnatningsplads ved Kirstinelyst.

Heden rummer en række kæmpehøje, et fårefold-jorddige samt et formodet tuegravsområde.

Afd. 782a, b, c og d (HED, 101.40 ha - ORE, 7.80 ha - KLI, 1.00 ha og SØ, 0.10 ha), 783a (BRL, 1.10 ha), 785a og b (HED, 14.00 ha og ORE, 4.50 ha), 786a og b (HED, 45.40 ha og KRT, 0.30 ha), 787a og c (KRT, 1.20 ha og HED, 1.10 ha), 790b, c og d (HED, 12.90 ha - ORE, 0.30 ha og SØ, 0.10 ha), 791a og b (HED, 11.00 ha og ORE, 0.10 ha), 794a, b og c (HED, 164.60 ha - ORE, 0.20 ha og SØ, 0.10 ha) og 795a, b og c (HED, 289.50 ha - SØ, 1.90 ha og KRT, 1.40 ha) De som ORE betegnede litra er blåtoparealer, som regnes som en del af heden. KLI, KRT og BRL regnes desuden som en integreret del af heden. I alt § 3-beskyttet 657.8 ha hede og 2.2 ha sø.

Randbøl Hede er en af landets største, sammenhængende indlandsheder. Området blev fredet i 1932 og hovedparten af de i alt ca. 760 ha fredet hede er siden begyndelsen af 1980'erne erhvervet af Miljø- og Energiministeriet.

Randbøl Hede er sammen med Nørholm Hede ved Varde landets i særklasse bedst undersøgte heder. For Randbøl Hedes vedkommende skyldes det botanikeren Tyge W. Böchers grundige undersøgelser fra 1941, som især i er blevet fulgt op af biolog Hans Jørgen Degn¹ i 1990'erne. Særlig på grund af hedens veldokumenterede tilstand og efter danske forhold anselige størrelse er den i "Udkast til nationalt overvågningsprogram for naturområder på land" (Danmarks Miljø Undersøgelser 1997) blevet udpeget som den ene af to A-stationer for overvågning af naturtypen hede.

Et program for den fremtidige overvågning af Randbøl Hede er under udarbejdelse af DMU. Det bemærkes især, at der af H. J. Degn er identificeret en række referenceområder som, bortset fra rydning af træopvækst, har ligget urørt mindst siden 1920. I disse områder må der fortsat kun ryd- des trævækst (undtaget ene). Detaljerne omkring overvågningen, herunder kort over referenceom- rådernes beliggenhed m.v., vil fremgå af overvågningsprogrammet, som vil få status af et tillæg til driftsplanen.

Der er i 1987 nedsat et udvalg, som ved et årligt møde diskuterer hedens tilstand, særligt den aktuelle naturpleje og for- slag om diverse kommende tiltag. Udvalget består af repræsentanter for fredningsnævnene og naturforvaltningerne i Vejle og Ribe amter (Randbøl Hede ligger nogenlunde lige fordelt mellem de to amter), Randbøl Statsskovdistrikt, Skov- og Naturstyrelsen og udvalgte sagkyndige.

Status for rødlistede m.fl. arter

Af sjældne arter, som i dag er optaget på Rødliste 90, fandt Böcher i 1941 cypres-ulvefod, tysk visse, brun næbfrø, vår- kobjælde og bredbægret ensian. De tre førstnævnte er forsvundet, af vår-kobjælde findes nu kun tre eksemplarer og bredbægret ensian blev i 1992 fundet som tørre vinterstandere fra året før og genfundet i 1997, men er ikke set siden. Nytilkommet er lyng-star, som dog er på vej ud af rødlisten. Af halvsjældne eller biotopstypiske arter kan almindelig ulvefod, almindelig månerude, hvid næbfrø, plettet gøgeurt, rundbladet og liden soldug, hede-melbærris, klokke-ensian og guldblomme nævnes.

Böcher registrerede i alt 147 arter af karplanter i 1941, og H. J. Degn fandt 207 arter i 1992. Tallene dækker over, at 17 arter er forsvundet og 77 nye er kommet til. Udover ovennævnte rødlistede arter er det mest enårige arter, som er knyt- tet til tørre og sandede, tidligere marker, som er forsvundet. Dette hænger utvivlsomt sammen med fredningen i 1932, som standsede al dyrkning. En markant gruppe blandt de nytilkomne arter er vedplanterne, hvis artstal er gået fra 12 til 32, og hvoraf ingen er forsvundet. Størstedelen af de nytilkomne vedplanter er indførte arter forvildet fra plantning. De fleste af de nytilkomne urteagtige planter findes langs hedens kanter og er spredt fra de omgivende marker.

---

¹ For en overskuelig, sammenfattende beskrivelse af Randbøl Hedes undersøgelse, udvikling og tilstand henvises til H. J. Degn: "Ændringer i vegetationen på Randbøl Hede 1954-1995" - Flora og Fauna 103 (2): 25-46, Århus 1997, hvori referencerne til de originale afhandlinger kan findes.

Konklusionen er, at der har været tilbagegang for de specielle hedeplanter, mens der har været fremgang for arter, som generelt har succes i det danske landskab.

Af ynglefugle er urflugt og tinksmed forsvundet. Randbøl Hede var, sammen med Vind og Kongenshus heder, en af de sidste gode urfluglelokaliteter herhjemme. Den sidste urflugt blev fundet død i 1995. Tinksmeden ynglede sidst i 1989. Af sjældne eller karakteristiske hedefugle yngler stadig stor regnspeve, stor tornskade, bynkeflugt og krikand, og heden er en god overvintringsplads for blå kærhøg og dværgfalk.

Den sjældne birkemus, som er optaget på rødlisten, er fundet på Randbøl Hede

Vegetationens udvikling på Randbøl Hede

Undersøgelserne af Randbøl Hede viser bl. a., at der gennem de sidste ca. 40 år er sket en jævnt fremadskridende og meget omfattende forøgelse af arealet med græsdomineret vegetation på bekostning af dværgbuskvegetationens, særligt lynghedens, andel. Således er græsheden øget fra ca. 12% (ca. 96 ha) i 1954 til ca. 76% (ca. 610 ha) i 1995 (NB - disse tal gælder hele Randbøl Hede, d.v.s. inklusive ca. 150 ha ikke-statsejet hede).

Tallene peger på et overordentligt stort plejebestandsbehov, såfremt Randbøl Hede ønskes genskabt som en dværgbuskdomineret hede. Det er i denne sammenhæng af største betydning at vide, om de græsdominerede arealer består af bølget bunke eller af blåtop². H. J. Degn har i 1997 foretaget en undersøgelse baseret på serier af flyfotos af tilstrækkelig god kvalitet til at græshede domineret af hhv. blåtop og bølget bunke kan udskilles fra hinanden (H. J. Degn 1997, under trykning). Undersøgelsen viser, at blåtop i 1954 dækkede 28 ha, mens den i 1996 dækker 289 ha, altså en tidobling af arealet. Tilmed fandtes den i 1954 stort set kun på få og små, velafgrænsede voksesteder i lavninger i heden, mens den i 1996 har bredt sig på de tørre dele af heden, hvor den anslås at udgøre et væsentligt islæt i vegetationen på yderligere 100 - 200 ha. På dette areal, som altså også trues af at blive blåtop-domineret, gror den sammen med dværgbuske eller bølget bunke, men næsten aldrig sammen med revling.

Et andet karakteristisk træk ved hedens udvikling er, at typiske lavbiotoper er blevet mindre, færre og mere artsfattige. De fleste jordboende laver findes på nøgen jord opstået i forbindelse med vindbrud, opgivne marker og afskrællede flader, og sådanne biotoper er blevet sjældnere. Mange lavlokaliteter er desuden blevet invaderet af det fra den sydlige halvkugle indslæbte mos vestlig bredribbe (*Campylopus introflexus*) som breder sig mange steder. Dette mos anses som en trussel mod vore heders oprindelige mos- og lavflora, ligesom dens kompakte puder kan forhindre etablering af de øvrige hedeplanter.

Ud fra de af H. J. Degn beregnede værdier for hele Randbøl Hede, kan den omtrentlige fordeling af hovedvegetationstyper på statens del anslås:

1. Hede domineret af dværgbuske:	ca. 160 ha
2. Hede domineret af bølget bunke:	ca. 260 ha
3. Hede domineret af blåtop:	ca. 240 ha

De botaniske undersøgelser på Randbøl Hede viser, at hedens typiske udvikling forløber fra et lyngdomineret stadium over et stadium domineret af bølget bunke til et stadium, hvor blåtop udgør 80 - 100 % af vegetationen. Dette stadium kan betegnes som et "sub-klimaks" der, såfremt vedplanter holdes borte, efter alt at dømme er særdeles stabilt.

Det store problem for den fremtidige pleje af Randbøl Hede er, at blåtop nu vokser næsten overalt på heden, selv på tørre klittoppe, hvor den oprindeligt var knyttet til hedens lavere, mere fugtige dele. Forklaringen er med stor sandsynlighed den øgede atmosfæriske tilførsel af næringsstoffer, særligt kvælstof. Hertil kommer, at den hidtidige pleje af heden ikke har været tilstrækkelig i intensitet og omfang til at bortskaffe næringsstoffer og dermed holde trit med den øgede tilførsel.

Skovdistriktet lavede i 1987 en plan for pleje af heden, der foreskriver pleje af 3 % af arealet om året. Det faktiske årlige plejeniveau i perioden fra 1984 - 1995, hvor distriktet har forestået hovedparten af hedens pleje, har været på 1.9 %. Da forøgelsen af det blåtopdominerede areal iflg. ovennævnte undersøgelse har fulgt en jævn stigningstakt i perioden fra 1954 - 1996, er den foretagne pleje således ikke tilstrækkelig til at hindre en fortsat udbredelse af blåtop, endsige til at vende udviklingen. H. J. Degn har til sammenligning beregnet størrelsen af den plejeindsats, som var tilstrækkelig til

---

² Bølget bunke lader sig relativt let bekæmpe ved afbrænding, hvorefter hedelyngen får gode betingelser for at tilbageerobre det afbrændte areal. Blåtop har en kraftig, tueformet vækst med løgformede basale stængeldele, der fungerer som vandreservoir. Selv efter en grundig afbrænding spirer blåtopterne frodigt frem igen.

at sikre hedelyngens dominans over et større område i perioden fra 1960 til 1985. Det drejer sig om det såkaldte Grøn'ske areal i Randbøl Hedes vestlige del, hvor der i gennemsnit blev plejet 5.9 % årligt. Dette tal gælder vedligeholdelse af en i forvejen dværgbuskdomineret hede. Da der nu er behov for genopretning af en græsdomineret hede, kræves en endnu større indsats.

Naturværdi: 1. Plejebestand: 1. Målsætning: Bevaring af åben hede og forøgelse af andelen af dværgbuskdomineret vegetation og variation i småbiotoper. Pleje: Den overordnede strategi til opfyldelse af målsætningen skal være at standse yderligere udbredelse af blåtop ved en øget indsats på de arealer, som stadig er domineret af dværgbuske eller bølget bunke, mens dette endnu kan gennemføres indenfor de omkostningsrammer, som gælder for almindelig, vedligeholdende hedepleje. Jævnside hermed skal der indføres metoder til reduktion af blåtoparealet, hvilket kan forudses at give betydeligt forhøjede omkostninger i en længere overgangsperiode, indtil de konverterede arealer atter kan plejes indenfor normale udgiftsrammer.

Den nødvendige indsats for at gennemføre strategien må følge fire forskellige angrebsvinkler:

1. Rydning af opvækst af bjergfyr og andre selvsåede træer og buske.
2. En øget indsats for bevare eksisterende dværgbuskhede og for at konvertere græshede domineret af bølget bunke til dværgbuskhede.
3. Indførelse af metoder til effektiv reduktion af det blåtop-dominerede areal.
4. Særlig pleje af småbiotoper såvel med henblik på vedligeholdelse som på genopretning.

Ad 1. Randbøl Hede er velryddet m.h.t. opvækst af bjergfyr og andre selvsåede, ikke-hjemmehørende nåletræer. Den nuværende rydningspraksis opretholdes, herunder efterlades der som hidtil alle ener og enkelte spredte eg, skovfyr, birk og røn m.fl. Det samlede antal træer og buske, som syner i landskabet, må anses for passende. I takt med at der fremkommer individer af de naturlige træarter (inkl. skovfyr), bør de resterende bjergfyr afvikles helt, hvilket på sigt vil spare plejeomkostninger. Referenceområderne ryddes ligeledes som hidtil.

Ad 2. Genopretning af dværgbuskhede fra græshede domineret af bølget bunke foretages primært ved afbrænding. For at undgå ødelæggelse af kulturspor, f. eks. i form af gamle agre og hjulspor, skal en evt. mekanisk jordbearbejdning i forbindelse med anlæggelse af brandbælter begrænses til det øverste, organiske lag. Kun i tidligere pløjede brandbælter kan der accepteres en jordbearbejdning, som omfatter de uorganiske jordlag. Den nødvendige foryngelse af eksisterende dværgbuskhede kan ske med de samme metoder og desuden ved slåning og afhøstning, hvor terrænet er tilstrækkelig jævnt.

Effekten af disse plejemetoder er dels at skabe betingelser for nyspiring og/eller stimulering af skuddannelse for hedelyng og andre typiske hedeplanter, dels at fjerne næringsstoffer (særligt kvælstof) fra de behandlede arealer. I sidstnævnte sammenhæng er afbrænding den mest effektive af de nu anvendte metoder efterfulgt af slåning, hvorimod græsning kun har ringe effekt. Indtil videre bør det afgræssede areal derfor ikke udvides væsentligt. En effektiv fjernelse af næringsstoffer er den bedste forsikring mod ekspansion af blåtop, og arealer som plejes ved slåning eller græsning bør derfor også afbrændes med mellemrum. Undtaget herfra er de naturvidenskabelige referenceområder, hvor der kun må foretages rydning af vedplanter.

Afbrænding gennemføres på mindre partier ad gangen ved årlig afbrænding af 5 - 10 % af heden i pletter og striber, således at størstedelen af arealet undergår pleje i en 10-20 årig cyklus. Dette vil kunne fastholde hhv. genskabe mosaikagtig og varieret hede med bl.a. lyng i alle livsfasen. Desuden vil en serie mindre brande, der gennemføres og afsluttes enkeltvis, være mindre farlige og beredskabskrævende end afbrænding af store flader på én gang.

Det samlede areal som er domineret af enten dværgbuske eller bølget bunke udgør 420 ha, og det årlige plejebestand vil derfor være på ca. 20 - 40 ha.

Der vil kræves en del metodeudvikling, f.eks. med hensyn til hvorledes de nødvendige brandbælter omkring de enkelte afbrændingsområder etableres så effektivt, billigt og skånsomt som muligt. Egentlig opløsning af nye brandbælter skal undgås og kræver i alle tilfælde dispensation efter naturbeskyttelseslovens § 3. Etablering af smalle, midlertidige bælter, som ryddes for lyngris og tørt græs, og evt. også for morlaget, vil være velegnet og skånsomt, og distriktet må derfor indføre metoder hertil.

Der gøres ikke i driftsplanen noget forsøg på at opstille et fast skema for, hvornår og med præcis hvilke metoder, de enkelte arealer skal plejes. Et fast plejeskema harmonerer dårligt med ønsket om en varieret og mosaikagtig pleje; der bør tværtimod foregå fast rotationspleje på hvert enkelt hedestykke, hvor de dele som aktuelt skal plejes udvælges efter behov. De dele som er ved at blive invaderet af blåtop, uden at denne endnu er blevet dominerende, bør dog prioriteres højt.

Ad 3. Den ønskede reduktion af de ca. 240 ha, som i dag er blevet til blåtop-hede, stiller de største tekniske og økonomiske krav. Det har vist sig, at selv en grundig afbrænding ikke er tilstrækkeligt til at slå blåtoppen ihjel. I Holland, hvor man har store problemer med blåtop p.g.a. et ca. dobbelt så stort nedfald af kvælstof som herhjemme, afskræller man blåtopvegetationen maskinelt. Det er efter alt at dømme den eneste virksomme metode. Metoden er principielt ikke fremmed i kulturhistorisk sammenhæng, idet hedebonden også har afskrælet hedetørv og der har været gravet tørv i hedens lavninger, men det er vigtigt at kun det øverste, organiske lag forstyrres, således at kulturspor ikke ødelægges. Metoden har den fordel, at blåtoppen fjernes helt sammen med en anelig del af jordbundens næringspulje, således at den er endnu mere effektiv end afbrænding m.h.t. næringsseksport fra det plejede areal.

Ulempen ved metoden er naturligvis, at den er særdeles bekostelig, bl.a. fordi det afskrællede materiale skal bortskaffes. Forsøg på Palsgård Statsskovdistrikt med almindeligt entreprenørmateriel (gummiged) har vist, at dette ikke kan gennemføre opgaven tilstrækkeligt nænsomt, idet det var nødvendigt at skrabe ned i blegsandet for at få blåtop-tuerne gravet væk. Hedeselskabet er derimod ved at udvikle maskinel, som skulle kunne løse opgaven på en tilfredsstillende måde. Der bør snarest gennemføres forsøg med anvendelse af sådant materiel på Randbøl Hede³. Når forholdene omkring metodens egnethed og økonomi er afklaret, skal der på distriktets initiativ og i samarbejde med Driftsplankontoret tages stilling til, hvor stort et areal, der årligt skal behandles.

Ad 4. Den mosaik-agtige hede er et mål på den tørre dværgbuskhede. Men variationen bør også øges ved, at man i højere grad lægger vægt på, at heden rummer flere "under-biotoper". Nogle er våde, nogle er meget tørre (f.eks. vindbrud). Disse områder kræver speciel pleje, og der bør også ske genopretning for at øge deres andel, som p.t. kun er ca. 1 %.

Gode eksempler på allerede udført pleje af denne art er:

- lukning af en grøft, som afvandede en mose midt på heden,
- opgravning af små tørvegrave for at skabe mulighed for ny succession, bl.a. af sjældne arter som hvid næbfrø og liden soldug,
- afskrabning af morlaget på en afblæsningsflade for at give mulighed for frøspiring af vår-kobjælde.

Sådanne tiltag, som typisk vil kræve dispensation fra naturbeskyttelsesloven, drøftes som hidtil i Randbøl Hedeudvalget.

Sammenfatning: En gennemførelse af den ovenfor skitserede pleje af Randbøl Hede skal primært sikre, at de ca. 420 ha af heden som er dækket af dværgbuske eller bølget bunke, ikke bliver overtaget af blåtop. Den hertil nødvendige pleje skal samtidigt sikre en forøgelse af dværgbuskvegetationens andel i et sådant omfang, at disse 420 ha vil være overvejende dækket af varieret dværgbuskhede mod planperiodens slutning. Sekundært skal der ske en begyndende reduktion af de ca. 240 ha blåtop-hede, hvis ønskelige omfang ved planperiodens afslutning dog endnu ikke kan fastlægges.

Afd. 788a (SLE, 6.40 ha) og 790a (SLE, 20.80 ha), Slettearealer ved Kirstinelyst
Arealer i vedvarende græs, ikke § 3-beskyttet. Tidligere agre som nu afræsses uden omlægning og gødskning m.v.
Naturværdi: 3. Plejebøvhov: 2. Målsætning: Bevaring af åbne arealer under udvikling mod overdrev/hede. Pleje: Afgræsning, evt. slæt.

Afd. 797a, b, c og d (MOS, 4.90 ha - SLE, 10.00 ha - SØ, 0.10 ha)

§ 3-beskyttet mose og sø. Slettearealet er ikke § 3-beskyttet.

Naturværdi: 2. Plejebøvhov: 3. Målsætning: Bevaring af åben mose, evt. kan arealet ved naturgenopretning gøres vådere.
Pleje: Nedskæring af opvækst efter behov.

8.6.22. Tirsbjerg Plantage

Plantagen, der er på 24 ha, er beliggende på nordøsthjørnet af Ølgod bakkeø. En særdeles varieret hedeplantage præget af relativt gode vækstforhold på den østvendte bakkeø-skråning.

I perioden forynges ca. 10 ha, altså en relativt stor del af plantagen. Der anvendes selvforyngelser på 9 ha. Målet er selvforyngelser af ædelgran med indblanding af andre træarter, herunder løvtræ. Dette vil antageligt være muligt, også hvor bestandstræerne er rødgran, hvilket formentlig skyldes

³ Dette maskinel kan desuden være velegnet til etablering af brandbælter

de enkelte bevoksningers relativt beskedne størrelse i kombination med de usædvanligt gode foryn- gelsesbetingelser.

Plantagen rummer et par høje, to mindesten og en -støtte.

Der er ingen § 3-beskyttede områder i skoven.

8.6.23. Bjerge Skov

Skoven, der er på 282 ha, byder på afvekslende, og overordnet set særdeles gode dyrkningsbetin- gelser for såvel løvtræ som nåletræ. I nord findes store dyrkningsflader i eg, de centrale og sydlige dele byder på gode vækstbetingelser for bøg og nåletræ. I slugterne i de kuperede dele trives ask. Skoven er præget af store vellykkede bøgeselevforyngelser fra afvigte periode. I en enkelt af perio- dens bøgeselevforyngelser afvikles overstanderne i en langsommere takt end normalt

I Bjerge eng (afd. 3141) findes måske et af de mest vellykkede eksempler på egedyrkning i landet. Afdelingen er kåret og forynges ikke.

Nåletræarealet falder i perioden, navnlig p.g.a. nåletræ der ryddes som en forberedelse til overgang til urørt skov i afd. 3135, 3136 og 3137 syd for Elverdam.

5 parkeringspladser danner udgangspunkt for ganske mange skovgæsters besøg i skoven.

Skoven rummer et antal kæmpehøje. Over sydsiden af højen i afd. 3125 er ført et kørespor; dette skal flyttes til mindst 2 m fra højfod.

I Bjerge Skov findes ca. 7.5 ha med § 3-beskyttede naturområder, især aske- og ellemoser. Der er udlagt 9.2 ha som naturskov, hvoraf 4,4 ha også er § 3-beskyttet areal. Mosearealet vil øges med knap 5 ha ved gennemførelse af naturskovsstrategien. Skoven rummer desuden ca. 9 km § 3- beskyttede bækløb.

Afd. 3097a (ASK 1946, 1.50 ha)

§ 3-beskyttet mose. Kun den centrale, lysåbne del med spredte ask og hassel er beskyttet mose. Flora af bl.a. skov- padderok, fjerbregne, lysesiv, akselblomstret star, mose-bunke, rørgræs, lav ranunkel, dag-pragtstjerne, spring- balsamin, krybende læbeløs og kær-tidsel.

Naturværdi: 2. Plejebehov: 4. Målsætning: Bevaring af askemose. Pleje: Bevoksningen står til foryngelse med ask i 1. periode, ved foryngelsen lades den lysåbne mosedel urørt.

Afd. 3113a og 3121e (ASK 1941, 1.30 ha - ASK 1943, 0.30 ha)

§ 3-beskyttet mose. Askevæld, øverst med iblanding af bøg, nederst udpræget vældterræn. Området gennemstrømmes af en fin, lille skovbæk. Flora af bl.a. skov-padderok, fjerbregne, lyse-siv, akselblomstret star, skovbyg, mose-bunke, rørgræs, miliegræs, lav ranunkel, stor nælde, dag-pragtstjerne, vandkarse, fladkravet kodriver, alm. milturt, alm. mjød- urt, feber-nellikerod, spidsbladet steffensurt, spring-balsamin, krybende læbeløs, skov-galtetand, burre-snerre og hylde- bladet baldrian.

Naturværdi: 1. Plejebehov: 4. Målsætning: Bevaring af askevældmose. Pleje: Bevoksningen står til foryngelse med ask i 1. periode, ved foryngelsen skal der udvises største forsigtighed for ikke at skade det sårbare vældterræn. Det vådeste parti på den nedre del af skrænten og i kløftens bund lades urørt.

Afd. 3135a (SØ, 0.90 ha), Elverdam

§ 3-beskyttet sø. Lavvandet, opstemmet sø anlagt under 2. verdenskrig. Store flader er dækket af hvid åkande i både hvide og rosa kloner. I selve søen vokser desuden svømmende og kruset vandaks. Naturlig kantskov af dun-birk, rød-el, ask, pil, kvalkved, rose og tjørn. Langs bredden vokser bl.a. vejbred-skeblad, lyse-siv, skov-kogleaks, akselblomstret og kær-star, tæppegræs, manna-sødgræs, tagrør, grenet pindsvineknop, bredbladet dunhammer, lav ranunkel, humle, alm. fredløs, alm. mjødukt, eng-nellikerod, lådden og kirtlet dueurt, spring-balsamin, bittersød natskygge, eng- forglemmigej, alm. skjolddrager, sværtevæld, vand-mynte og tykbladet ærenpris.

Naturværdi: 2. Plejebestand: 3. Målsætning: Bevaring af sø og naturlig kantskov. Pleje: Friskæring af udsigt fra vejen langs østsiden.

Naturskvsområdet syd for Elverdam (afd. 3135b, c, d - 3136a, b, c, d, e):

Området syd for Elverdam overgår til urørt naturskov inden år 2000 - i alt 9.2 ha. Størstedelen er sandsynligvis gammel vandingseng, idet der findes en nord-sydgående kanal langs vestranden, 3136b er dog ældre askeskov på noget højere bund. Efter ophør af engdrift er området dels tilplantet med rødgran og ask, dels groet naturligt til med især rødæl og birk. I midten findes endnu åben mose på afvandet søbund (Hølsø) og i syd en tørvegravssø. Rødgran-delene (4.7 ha) afdrives inden år 2000 og overgår til naturlig tilgroning og grøfterne i området lukkes. De dele som p.t. er § 3-beskyttede beskrives nedenfor.

Afd. 3135d (ASK 1957, 0.70 ha)

§ 3-beskyttet mose. Lys askeskov på jævn lavbund med flora af bl.a. skov-padderok, fjerbregne, kær-star, mose-bunke, eng-rørhvene, rørgræs, tagrør, gul iris, humle, stor nælde, dag-pragtstjerne, eng-nellikerod, angelik, hyldebladet baldrian, kål- og kær-tidse.

Naturværdi: 2. Plejebestand: 3. Målsætning: Overgår til udrænet, urørt naturskov. Pleje: Udtag af de mest værdifulde ask inden år 2000 og herefter tikastning af grøfter.

Afd. 3136c og d (EL 1951, 2.10 ha - BIR 1970, 0.30 ha)

§ 3-beskyttet mose og sø. Længe urørt sumpskov af rødæl, birk, ask og rødgran med grå-pil, tørst og solbær. Bundfloraen består af bl.a. skov-padderok, fjerbregne, nikkende-, stiv og kær-star, mose-bunke, eng-rørhvene, tagrør, firblad, gul iris, humle, stor nælde, dag-pragtstjerne, alm. fredløs, alm. mjødukt, eng-nellikerod, skovsyre, stinkende storkenæb, spring-balsamin, angelik, bittersød natskygge, sværtevæld, vand-mynte, hyldebladet baldrian, kål- og kær-tidse og kæmpesalat.

Naturværdi: 2. Plejebestand: 4. Målsætning: Bevaring af værdifuld og varieret sumpskov, overgår til urørt, udrænet naturskov. Pleje: Lades (fortsat) urørt allerede nu, vil blive noget vådere ved tilkastning af grøften gennem Hølsø.

Afd. 3136e (SØ, 0.20 ha)

§ 3-beskyttet sø. Klarvandet tørvegravssø fra 2. verdenskrig med et par små øer. Søen er omkranset af birk, el, grå-pil og tørst, ved bredden vokser bl.a. lyse-siv, stiv, knippe-, næb- og kær-star, tagrør, bredbladet dunhammer og gul iris.

Naturværdi: 2. Plejebestand: 4. Målsætning: Bevaring af sø i naturlig tilgroning. Pleje: Lades (fortsat) urørt allerede nu, vandstanden vil blive noget højere ved tilkastning af hovedgrøften øst for søen.

Afd. 3137a (MOS, 1.10 ha), Hølsø

§ 3-beskyttet mose. Det åbne midterparti er domineret af tæt, høj tagrørskov med bittersød natskygge, sumpkarse og kær-snerre. I randen spredte rød-el med grå-pil, solbær, tagrør, bittersød natskygge, alm. fredløs, kær-star og fjerbregne.

Naturværdi: 2. Plejebestand: 3. Målsætning: Genopretning af naturlige vandstandsforhold, området bliver dog næppe åben sø. Pleje: Lades (fortsat) urørt allerede nu, grøft lukkes.

8.6.24. Tønballegård

Arealerne, der er på 72 ha, ligger i tilknytning til Tønballegård Naturcenter. Skoven er overvejende løvskov. Der forynges ingen arealer i skoven i perioden. Skoven drives med særlig hensyntagen til Naturcentrets drift. Der anlægges i perioden en primitiv lejrplads i skoven, og afhængig af Naturcentrets udvikling og behov kan det endvidere komme på tale at etablere visse anlæg (fugletårn, shelters m.v.). Endelig(e) placering(er) aftales nærmere med Driftsplankontoret).

Skoven er i øvrigt præget af slugter og lave områder, hvortil de største naturværdier knytter sig.

Afd. 382 er udlagt til græsningsskov i h.t. naturskvsstrategien. Adgangen til græsningsskoven forbedres ved etablering af stenter eller lignende.

Der anlægges i perioden pesticidfri produktion af juletræer på landbrugsarealerne vest for skoven.

Ved fredskovskonstateringen på egne arealer sørger distriktet for, at der ikke lægges fredskovspligt på landbrugsarealerne vest for skoven.

Der findes rester af et fæstningsanlæg i afd. 392.

Distriktet har udarbejdet en vandretursfolder om skoven.

Skoven rummer 15.3 ha § 3-beskyttede naturområder med usædvanligt stor variation og 7.9 ha sletteareal, som ønskes udviklet i retning mod et rigere naturindhold ved ophør af gødskning og omlægning m.v. 6.2 ha er udlagt som naturskov (græsningsskov), dette areal er også § 3-beskyttet. Der vil blive genoprettet to små skovmoser på tilsammen ca. 0.7 ha. Skoven rummer to små, § 3-beskyttede vandløb på tilsammen ca. 1.2 km.

Ved revisionen af naturskovsstrategien år 2000 overvejes flg. litra udpeget som naturskov: 381d (som en del af græsningsskoven i 382), 384 a, b, c, d - 391 b, c - 392 b, d, e - 393 b, c, d, e, f - 394 c, d, e. I alt 11,8 ha (overvejende med plukhugst).

Afd. 381d (SLE, 1.50 ha)

Brakmark, ikke § 3-område.

Naturværdi: 4. Plejebestand: 2. Målsætning: Areal i vedvarende græs med gradvis forbedret naturindhold. Pleje: Der tages et par slæt på arealet for at give en vis udpining, hvorefter det overgår til græsning i sammenhæng med 382. Da området fungerer som opholdsareal for publikum vil intensiv korttidsgræsning være det mest hensigtsmæssige.

Afd. 382a, b c, d og e (ORE, 3.80 ha - MOS, 1.20 ha - ASK 1915, 0.50 ha - EL 1960, 0.20 ha - ENG, 0.50 ha), Teglværksdalen

§ 3-beskyttet overdrev, mose og fersk eng. Varieret overdrev på begge sider af Teglværksdalen med et mosestrøg i dalbunden og lidt eng længst nede mod Bådehuset. Området er heget som et hele, og dets karakter varierer fra lysåbne, sydeksponerede tørbundsskrænter med egentlig overdrevsflora over åben græsningsskov med ask, birk, bøg, eg, tjørn og røn til både fugtige og helt våde skovmoser med ask og el og tagrørsump.

På de tørre skrænter, som har undgået gødskning, vokser bl.a. hedelyng, fåre-svingel, bølget bunke, alm. hvene, vel-lugtende gulaks, tandbælg, kamgræs, hvid anemone, rødknæ, tormentil, mælkeurt, alm. brunelle, læge-ærenpris, lyng-snerre, håret høgeurt og alm. kongepen.

Floraen på de øvrige dele af overdrevet er derimod præget af tidligere gødskning og er ret triviel med bl.a. hundegræs, stor nælde, hvid-kløver, vild kørvel og bellis.

I mosen vokser bl.a. vejbred-skeblad, top- og næb-star, manna-sødgræs, tagrør, enkelt pindsvineknop, gul iris, tigger-ranunkel og trævlekrone.

Engen er præget af tidligere omlægning og gødskning med flora af bl.a. alm. rajgræs, knæbøjet rævehale, lav ranunkel, glat vejbred, bellis og ager-tidsel.

Naturværdi: 1. Plejebestand: 2. Målsætning: Bevaring af mosaik af græsningsskov, overdrev, eng og mose - området er udlagt som græsningsskov i naturskovsstrategien. Pleje: Sommergræsning med kreaturer.

Afd. 383a, b og c (SØ, 2.50 ha - STS, 3.00 ha - STG, 1.00 ha, 2 dellittra)

§ 3-beskyttet sø, strandsump og strandeng. Søen er en lavvandet, brak strandsø dannet ved afsnøring fra havet i forbindelse med strandvoldsdannelse. Vegetationsløs bortset fra trådalger. Strandsumpen omkring søen er domineret af tagrør med bl.a. strand-kogleaks, strand-trehage, sylt-star, strand-vejbred, gærde-snerle og kær-svinemælk. Langs kysten uden for tagrørsumpene findes mere lavtvoksende strandeng på hhv. meget tør og ret fugtig, indefter ferskvandspræget, bund på og mellem strandvolde. Spredte buskads af rynket rose og enkelte eg. Floraen rummer bl.a. strand-kogleaks, harril, marehalm, rød-svingel, strand-svingel, bølget bunke, draphavre, engelskgræs, gul snorre, blæresmelde, bidende stenurt, rødknæ, strand-malurt, strand-vejbred, sandkryb, alm. strandarve, vingefrøet hindknæ og kær-snerre.

Naturværdi: 1. Plejebestand: 3. Målsætning: Bevaring af varieret og naturlig strandvegetation. Pleje: Den lavtvoksende og ret magre strandengs-/strandoverdrevsvegetation har ikke noget stort plejebestand, men periodevis græsning med de kreaturer eller rørskaar kan forsøges. Rynket rose forhindres i at brede sig yderligere.

Afd. 384 del af b (ÆR 1945, ca. 0.4 ha), Elledalen

Afd. 384c (ASK 1945, 0.40 ha), Askehullet

Afd. 391 del af b (ÆR 1945, ca. 0.3 ha), Brokdalen

Tre små sidedale i littorinaskrænten mellem de to større dale hhv. Teglværksdalen mod nord og Langdalen mod syd, ikke § 3-områder. Dalene er tørre, i Elledalen og Brokdalen skyldes det udgrøftning, Askehullet er naturligt relativt tør, dog ikke mere end at orkidéen ægbladet fliglæbe vokser her.

Naturværdi: 3. Plejebestand: 1. Målsætning: Genopretning af våd mose i Elledalen og Brokdalen. Pleje: Udtag af den mest værdifulde halvdel af bevoksningerne og herefter lukning af grøftesystemerne.

Afd. 385a, 387a og 390a (AGE, 7.40 ha)

Ikke § 3-beskyttet areal i vedvarende græs.

Naturværdi: 4. Plejebestand: 2. Målsætning: Udvikling i retning mod overdrev. Pleje: Græsning eller høslæt uden gødskning og omlægning m.v.

Afd. 392e (MOS, 0.30 ha)

§ 3-beskyttet mose. Mod nord åben mose med tagrør, mod syd delvis udgået birk med enkelte el og flora af bl.a. dyndpadderok, dusk-fredløs, lyse-siv og røgræs.

Naturværdi: 2. Plejebestand: 4. Målsætning: Bevaring af mose. Pleje: Lades fortsat urørt.

Afd. 392b (BIR 1925, 0.80 ha), 393c (BIR 1955, 1.10 ha) og 394e (BIR 1935, 0.40 ha), Langdalen

§ 3-beskyttet mose. Øverst i dalen blandskov af dun-birk, hvid-el, eg, bøg, ær, spidsløn, røn, tørst og hassel, længere nede mere ren birk med cypres, eg og bøg. Flora af bl.a. bredbladet mangeløv, ørnebregne, lyse-siv, grå og akselblomstret star, manna-sødgræs, bølget bunke, mose-bunke, røgræs, skovstjerne og alm. kohvede.

Naturværdi: 2. Plejebestand: 4. Målsætning: Bevaring af mose med blandskov af overvejende naturlige træer og buske. Pleje: Plukhugst, grøfter renses ej.

8.6.25. Grund Skov

Skoven, der er på 153 ha, byder på gode vækstbetingelser for løvtræ og visse nåletræarter. Skoven er præget af et stort bølgeareal, og af de samlede foryngelser i perioden (38 ha) udgøres over halvdelen bøgeselevforyngelser. I en række af selvforyngelserne afvikles overstanderne i en langsommere takt end normalt. Ask og ær dominerer i de mange slugter i den kuperede skov, og vil også gøre det fremover.

Mindre arealer med pyntegrønt og andet nåletræ kultiveres også med bøg. Bl.a. af landskabelige hensyn forsøges en mindre andel nåletræ opretholdt, fortrinsvist på tørbund.

I perioden koncentrerer dyrkningen af juletræer i kort omdrift til flade arealer af passende størrelse.

Skoven er præget af en mængde våde skovbiotoper. Dele af disse er endvidere beliggende i det vidtstrakte naturskovsbælte, der afgrænser skoven mod fjorden.

Oprensning af stikgrøfter ophører i afd. 256, 264 og 266.

Der etableres en hundeskov i afd. 268 og 269.

Skoven rummer to kæmpehøje.

Der knytter sig særdeles store naturværdier til skoven. Skoven frembyder sammen med de øvrige kystskove ved Vejle Fjord (Bankehøve og Stagsrode) nogle af landets fineste eksempler på løvskov på plastisk ler, og blandt statsskovene "overgås" de i botanisk værdi sandsynligvis kun af Møns Klinteskov.

Således er kystskovene, især kystskrænterne med deres skred i det plastiske ler, voksested for en lang række sjældne planter. Særligt kan nævnes en række af de fredede gøgeurter: glat hullæbe, tætblomstret hullæbe, nikkende hullæbe, skov-hullæbe, ægbladet fliglæbe, rederod, skov-gøgelilje, bakke-gøgelilje, skov-gøgeurt, tyndakset gøgeurt og stor gøgeurt samt nogle underarter af og krydsninger mellem disse. Af øvrige arter, som er sjældne og/eller typiske for skræntskove og lerede skrænter med væld, kan især nævnes otteradet ulvefod, tyndakset og blågrøn star, blågrå siv, blåtoppet kohvede, vibefedt, smuk perikon, knoldet mjødurt, kransbørste, flere høgeurt-arter og de sjældne krydsninger mellem storblomstret og fladkravet kodriver og mellem skov- og kær-galtetand.

Uden for de beskyttede moser og væld vokser mange af de sjældne arter som nævnt på kystskrænterne og endvidere i de mange bækkeløfter. Flere af de sjældne arter forekommer dog naturligvis også på den almindelige skovbund, særligt i løvskoven, og der skal her udvises særlige hensyn til deres bestande.

De vigtigste områder er udlagt som naturskov og når hertil lægges de beskyttelsesbræmmer langs de skovbække, som fremover vil blive drevet med plukhugst, må beskyttelsen af de værdifulde voksesteder betegnes som god.

Det anses dog alligevel, at der er behov for, at distriktet indgår i et samarbejde med Vejle Amt og lokale botanikere om registrering og overvågning af bestande af sjældne planter, særligt på steder hvor de evt. kunne trues af f.eks. publikums- eller skovdriftsmæssige tiltag.

I Grund Skov findes 9.7 ha med § 3-beskyttede naturområder, overvejende strandeng/strandsump og ellemose. Der er udpeget 8,8 ha naturskov, hvoraf 1.7 ha også er § 3-område. Sammenlagt findes således i alt 16.8 ha særligt beskyttede naturområder. Desuden findes 2.2 ha tidligere agre i vedvarende græs, som ønskes udviklet i retning mod større naturindhold. Endelig findes ca. 6 km beskyttede vandløb.

Ved revision af naturskavsstrategien år 2000 overvejes den meget fine vældmose i 246e udpeget som naturskov.

Afd. 246e (EL 1935, 0.50 ha)

§ 3-beskyttet mose. Ellemose på meget blødt, hældende terræn med mange vældreder og gennemstrømmet af § 3-beskyttet skovbæk. I nordenden ask på lidt højere bund. Floraen rummer bl.a. solbær, alm. hyld, elfenbens-padderok, fjerbregne, kær-star, dansk ingefær, humle, dag-pragtstjerne, vandkarse, lund-fredløs, småbladet milturt, alm. mjødurt, dunet steffensurt, guldnælde, hjortetrøst og kål-tidsel. Ved bækkens udløb vokser kæmpe-bjørneklo.

Naturværdi: 1. Plejebestand: 3. Målsætning: Bevaring af elle-/askemose på upåvirket vældbund. Pleje: Udtag af de mest værdifulde ask med størst mulig hensyntagen til den sårbare vældbund, ellers urørt. Bjørneklo bekæmpes manuelt.

Afd. 252a (SLE, 1.10 ha)

Ikke § 3-beskyttet areal i vedvarende græs.

Naturværdi: 4. Plejebestand: 2. Målsætning: Udvikling i retning mod overdrev. Pleje: Græsning eller høslæt uden gødskning og omlægning m.v.

Afd. 262a (SØ, 0.30 ha), Grund SØ

§ 3-beskyttet sø. Opstemmet og delvis udgravet sø (alder?) gennemstrømmet af § 3-beskyttet skovbæk og tæt omkranset af løvskov. På åbne bredpartier vokser tagrør og bredbladet dunhammer og i vandet aks-tusindblad.

Naturværdi: 3. Plejebestand: 4. Målsætning: Bevaring af sø. Pleje: Ingen plejebestand i selve søen, men af hensyn til det beskyttede vandløb etableres der faunapassage.

Afd. 262c og 277d (EL 1972, 1.70 ha - EL 1967, 0.40 ha)

§ 3-beskyttet mose. Elle- og birkemose bag tagrørstrandsump med flora af bl.a. kær-star, humle, angelik, kær-galtetand, hjortetrøst, kål-tidsel og kær-svinemælk. Udlagt til urørt naturskov før år 2000.

Naturværdi: 2. Plejebestand: 3. Målsætning: Udlægning af skovmose til fri udvikling. Pleje: Grøfter lukkes inden år 2000 i så vidt omfang som muligt, d.v.s. uden at genere afdræningen af ovenforliggende arealer.

Afd. 276h (SLE, 0.10 ha), 277a, b og c (STS, 4.00 ha - KRT, 1.00 ha - STG, 1.70 ha)

§ 3-beskyttet strandsump, -eng og -krat. Inderst krat på våd bund med bl.a. slåen, abild, eg, bævreasp, benved, ask, gråpil, rose og strand-kvan. Krattet er delvist udgået sandsynligvis p.g.a. saltvandsindskylning. Uden for dette græsset strandeng med tidvist våde lavninger mellem strandvolde og en mere permanent strandengssø. Flora ret triviel sikkert p.g.a. tidligere gødskning. Yderst tagrørstrandsump med bl.a. strandasters og tørrere, uplejet strandeng med bl.a. alm. kvik, rød-svingel, marehalm og engelskgræs. Den våde strandsump strækker sig langs kysten mod nordvest, hvor den går over i krat- og skovklædte kystskrænter, der er udlagt som urørt naturskov.

Naturværdi: 1. Plejebestand: 2 på græsset strandeng, 3 i resten. Målsætning: Bevaring af varieret kystvegetation. Pleje: Fortsat græsning i litra c, resten urørt, dog hindres den tørre del af litra a i øst i at gro yderligere til med rynket rose, gerne ved at tage dette område med i græsning.

Afd. 278b (SLE, 1.10 ha)

Ikke § 3-beskyttet areal i vedvarende græs.

Naturværdi: 4. Plejebestand: 2. Målsætning: Udvikling i retning mod overdrev. Pleje: Græsning eller høslæt uden gødskning og omlægning m.v.

8.6.26. Bankehave

Skoven, der er på 69 ha, byder på gode vækstbetingelser for løvtræ og visse nåletræarter. Der sker ikke de store foryngelser i perioden. Skoven er præget af våde skovbiotoper.

Der knytter sig særdeles store naturværdier til skoven. Skoven frembyder sammen med de øvrige kystskove ved Vejle Fjord (Grund skov og Stagsrode) nogle af landets fineste eksempler på løvskov på plastisk ler, og blandt statsskovene "overgås" de i botanisk værdi sandsynligvis kun af Møns Klinteskov.

Således er kystskovene, især kystskrænterne med deres skred i det plastiske ler, voksested for en lang række sjældne planter. Særligt kan nævnes en række af de fredede gøgeurter: glat hullæbe, tætblomstret hullæbe, nikkende hullæbe, skov-hullæbe, ægbladet fliglæbe, rederod, skov-gøgelilje, bakke-gøgelilje, skov-gøgeurt, tyndakset gøgeurt og stor gøgeurt samt nogle underarter af og krydsninger mellem disse. Af øvrige arter, som er sjældne og/eller typiske for skræntskove og lerede skrænter med væld, kan især nævnes otteradet ulvefod, tyndakset og blågrøn star, blågrå siv, blåtoppet kohvede, vibefedt, smuk perikon, knoldet mjødurt, kransbørste, flere høgeurt-arter og de sjældne krydsninger mellem storblomstret og fladkravet kodriver og mellem skov- og kær-galtetand.

Uden for de beskyttede moser og væld vokser mange af de sjældne arter som nævnt på kystskrænterne og endvidere i de mange bækkeløfter. Flere af de sjældne arter forekommer dog naturligvis også på den almindelige skovbund, særligt i løvskoven, og der skal her udvises særlige hensyn til deres bestande.

De vigtigste områder er udlagt som naturskov og når hertil lægges de beskyttelsesbræmmer langs de skovbække, som fremover vil blive drevet med plukhugst, må beskyttelsen af de værdifulde voksesteder betegnes som god.

Det anses dog alligevel, at der er behov for, at distriktet indgår i et samarbejde med Vejle Amt og lokale botanikere om registrering og overvågning af bestande af sjældne planter, særligt på steder hvor de evt. kunne trues af f.eks. publikums- eller skovdriftsmæssige tiltag.

Skoven rummer ca. 3 km § 3-beskyttet vandløb. Desuden findes 2.6 ha tidligere ager, som nu ligger i vedvarende græs, og som ønskes udviklet i retning mod et bedre naturindhold.

Afd. 4295c og d (AGE, 2.00 ha - SLE, 0.60 ha)

Ikke § 3-beskyttet areal i vedvarende græs.

Naturværdi: 4. Plejebestand: 2. Målsætning: Udvikling i retning mod eng og overdrev. Pleje: Fortsat græsning eller evt. høslæt uden gødskning og omlægning m.v.

8.6.27. Stagsrode Skov

Skoven, der er på 218 ha, byder på gode vækstbetingelser for løvtræ og visse nåletræarter. Rødgran trives mindre godt end f.eks. douglasgran og sitkagran. Bøgen trives bedst langs kysten og i den østlige del, hvorimod de vestlige og nordlige dele er relativt stive jorder, der er bedre egnet til eg. I perioden plantes udelukkende bøg og eg, hvorfor løvtræandelen stiger noget. På længere sigt vil nåletræets rolle i Stagsrode snarere være indblanding (f.eks. som efterbedring i ukomplette selv-foryngelser) end renbestande.

En række bevoksninger af nordmannsgran konverteres i perioden til løvtræ, bl.a. af landskabelige hensyn.

I Stagsrode er der udlagt betydelige arealer til naturskov langs kysten. I disse områder såvel som i andre dele af skoven findes en række våde skovbiotoper.

Der er udarbejdet en vandretursfolder om skoven.

Skoven bruges intensivt af publikum, særligt kystzonen og "Stagsevold" trækker mange mennesker, ligesom der er en stor del organiseret friluftsliv i skoven. Offentligheden har adgang i bil til kysten ved Stenhøj Strand gennem skoven. Der etableres en grill-plads ved Stenhøj Strand.

Foruden fortidsmindet Stagsevold ses i skoven to kæmpehøje.

Der knytter sig særdeles store naturværdier til skoven. Skoven frembyder sammen med de øvrige kystskove ved Vejle Fjord (Bankehave og Grund Skov) nogle af landets fineste eksempler på løvskov på plastisk ler, og blandt statsskovene "overgås" de i botanisk værdi sandsynligvis kun af Møns Klinteskov.

Således er kystskovene, især kystskrænterne med deres skred i det plastiske ler, voksested for en lang række sjældne planter. Særligt kan nævnes en række af de fredede gøgeurter: glat hullæbe, tætblomstret hullæbe, nikkende hullæbe, skov-hullæbe, ægbladet fliglæbe, rederod, skov-gøgelilje, bakke-gøgelilje, skov-gøgeurt, tyndakset gøgeurt og stor gøgeurt samt nogle underarter af og krydsninger mellem disse. Af øvrige arter, som er sjældne og/eller typiske for skræntskove og lerede skrænter med væld, kan især nævnes otteradet ulvefod, tyndakset og blågrøn star, blågrå siv, blåtoppet kohvede, vibefedt, smuk perikon, knoldet mjørdurt, kransbørste, flere høgeurt-arter og de sjældne krydsninger mellem storblomstret og fladkravet kodriver og mellem skov- og kær-galtetand.

Uden for de beskyttede moser og væld vokser mange af de sjældne arter som nævnt på kystskrænterne og endvidere i de mange bækkeløfter. Flere af de sjældne arter forekommer dog naturligvis også på den almindelige skovbund, særligt i løvskoven, og der skal her udvises særlige hensyn til deres bestande.

De vigtigste områder er udlagt som naturskov og når hertil lægges de beskyttelsesbræmmer langs de skovbække, som fremover vil blive drevet med plukhugst, må beskyttelsen af de værdifulde voksesteder betegnes som god.

Det anses dog alligevel, at der er behov for, at distriktet indgår i et samarbejde med Vejle Amt og lokale botanikere om registrering og overvågning af bestande af sjældne planter, særligt på steder hvor de evt. kunne trues af f.eks. publikums- eller skovdriftsmæssige tiltag.

Skoven rummer ca. 12 km § 3-beskyttet vandløb, men herudover kun en enkelt lille sø. Der knytter sig dog særdeles store naturinteresser til løvskovspartierne (se den generelle omtale af kystskovene langs Vejle Fjord), ikke mindst skræntskovene langs kysten, hvor der er udlagt ca. 29 ha til naturskov, enten som urørt (10 ha) eller med plukhugst (19 ha). Desuden findes et areal i vedvarende græs på 0.6 ha.

Afd. 301d (SØ, 0.10 ha), Voldgraven ved Stagsevold

§ 3-beskyttet sø, delvis udtørret i 1997. I voldgravssøen vokser dynd-padderok, kær-star, skov-kogleaks, lav ranunkel, vandspir, kors-andemad og vand-mynte.

Naturværdi: 3. Plejebestand: 3. Målsætning: Bevaring af sø. Pleje: Plejens hovedformål er hensynet til fortidsmindets fremtræden, og en oprensning af aflejringsblade m.m. kommer derfor på tale på et tidspunkt, således at et vandspejl kan bevares. Bestanden af vandspir må ikke graves op.

8.6.28. Skovhave m.m.

Mindre arealer (ca. 16 ha) beliggende som støttepunkter i og omkring det fredede område Daugård/Ulbæk strand. Publikumsfaciliteterne i området udvikles i takt med offentlighedens brug

af arealerne. Et par ellesumpe er udlagt som urørt skov. Arealerne ligger som offentligt ejede støt-tepunkter i stisystemet i det fredede område.

I Skovhave m.m. findes 12.1 ha med beskyttet overdrev, eng og ellemose og 1 ha i vedvarende græs. Endvidere ca. 400 meter af det beskyttede, målsatte vandløb Ulbæk.

Afd. 600a og b (ORE, 7.90 ha - EL 1931, 0.70 ha), Skovhave

§ 3-beskyttet overdrev og mose. Overvejende kulturgræsmark med bl.a. alm. rajgræs, hvid-kløver og mælkebøtte, som græsses af heste. På de stejleste partier findes dog bevaret overdrevsflora med bl.a. alm. hvene, lancet-vejbred, røllike, håret høgeurt og alm. kongepen. Langs Ulbæk længe urørt ellemose på vældterræn med dødt ved i alle nedbrydningsstadier. Flora af bl.a. ask, alm. hyld, solbær, kær-star, alm. mjøddurt, angelik, vandkarse og kåltidsel.

Naturværdi: Overdrevet 3, ellemosen 1. Plejebæhov: Overdrevet 2, ellemosen 4. Målsætning: Forbedring af overdrevets tilstand hhv. bevaring af urørt ellemose. Pleje: Fortsat græsning af overdrevet uden omlægning og gødskning m.v. Ingen indgreb i ellemosen, som er udlagt som urørt naturskov før 1994.

Afd. 605 a (EL 1946, 0.7 ha), Ulbæk Strand

§ 3-beskyttet mose. Elle-/askemose langs Ulbæk med flora af bl.a. alm. mjøddurt, angelik og feber-nellikerod.

Naturværdi: 2. Plejebæhov: 4. Målsætning: Bevaring af skovmose. Pleje: Ingen indgreb, området er udlagt som urørt naturskov før 1994.

Afd. 625a (SLE, 1.00 ha), Daugård Strand Øst

Hestegræsset, tidligere frugtplantage med gamle æbletræer, ikke § 3-område. Et ganske lille tørbundsparti med håret høgeurt og rensdyrlav.

Naturværdi: 4. Plejebæhov: 2. Målsætning: Forbedring af områdets naturindhold, på sigt udvikling i retning mod overdrev. Pleje: Græsning uden gødskning og omlægning m.v.

Afd. 3610a og d (ORE, 2.60 ha - STG, 0.20 ha), Daugård Strand

§ 3-beskyttet fersk eng/overdrev og strandeng. Overvejende kultureng med triviel flora, som græsses af kreaturer. På skrænterne i sydøst er dog pletvis bevaret lidt overdrevsflora med bl.a. kamgræs, alm. hvene, lyng-snerre, alm. kongepen, håret høgeurt og rensdyrlav. Yderst et lille stykke strandsump med tagrør og kvik.

Naturværdi: 3. Plejebæhov: Engen 2, strandsumpen 4. Målsætning: Forbedring af engens naturtilstand og bevaring/udvidelse af overdrevsrester. Bevaring af naturligt strandareal. Pleje: Fortsat kreaturgræsning uden gødskning og omlægning m.v.

Beskyttede vandløb i Skovhave m.m.:

Ulbæk

§ 3-beskyttet vandløb, to delstræk af ca. 200 m. Ulbæk har et naturligt forløb med optimale fysiske forhold og mange gydebanker. Dyrelivet er rigt og varieret med bl.a. arter af døgnfluer, slørvinger og vårfluer. Fiskebestanden rummer bækørred, havørred, ål og trepigget hundestejle.

Målsætning: B1 - gyde- og yngelovvækstområde for laksefisk.

Pleje: Der foretages ingen former for indgreb, bækken løber i urørt naturskov på de dele som ejes af staten.

8.6.29. Boller Nederskov

Skoven, der er på 162 ha, byder på gode vækstbetingelser for løvtræ og visse nåletræarter. Rødgran trives dog mindre godt end f.eks. douglasgran. Halvdelen af periodens foryngelser (30 ha) er selvforyngelser i bøg.

Naturværdierne knytter sig til kystzonen, der er udlagt til urørt skov, samt til området omkring parken ved Boller Slot, hvor den gamle skov konverteres til plukhugstskov. Endvidere præges skoven af mange våde skovbiotoper.

Skoven er meget besøgt af publikum, og der tages i driften hensyn hertil, bl.a. ved at lade særligt mange gamle træer stå til glæde for bl.a. hulrugende fugle. Der arbejdes for at etablere primitive overnatningsfaciliteter m.v. i området ved Boller bro.

Skoven rummer nogle kæmpehøje, en mindetavle samt et større system af højryggede agre.

I Boller Nederskov findes 9.1 ha med § 3-beskyttede naturtyper. Langt størstedelen udgøres af strandsump mod Horsens Fjord, hvortil kommer to små søer. Der er udlagt 14.4 ha med naturskov, dels Lysthusskov nord for Boller Slot (11.9 ha med plukhugst), dels gammel bøg m.m. langs kysten (2.5 ha urørt skov). Der er ingen sammenfald mellem § 3-områder og naturskov, og det samlede areal under særlig beskyttelse udgør således 23.5 ha. Desuden findes ca. 5 km § 3-beskyttede vandløb, hvoraf de ca. 2 km er målsatte. For at sikre bedst mulig beskyttelse af de to største og særligt værdifulde skovbække (Store og Lille Fiskbæk - se omtale) og af det værdifulde skovmiljø langs dem, udlægges bækløfterne som beskyttelsesbræmmer med løvskov i plukhugst.

Afd. 4001a (STS, 8.70 ha)

§ 3-beskyttet strandsump. Strandørsump med fersk, ofte vældpræget overgangszone mod skovbrynet. Flora af bl.a. tagrør, rørgræs, alm. kvik, mose-bunke, draphavre, hundegræs, skov-kogleaks, lyse-siv, stor nælde, humle, engkabbeleje, alm. mjøddurt, vand-mynte, løgkarse, gåse-potentil, dag-pragstjerne, hulsvøb, angelik, kær-galtetand, kær-svinemælk og kål- og ager-tidsel.

Naturværdi: 2. Plejebøvhov: 4. Målsætning: Bevaring af naturlig strandsump. Pleje: Ingen pleje.

Afd. 4004c (SØ, 0.20 ha)

§ 3-beskyttet sø. Kunstig sø som har en fortid som ajlebeholder. Overskygget af ær og pil med uklart vand dækket af liden andemad.

Naturværdi: 4. Plejebøvhov: 4. Målsætning: Bevaring af sø. Pleje: Ingen pleje.

Afd. 4007j (SØ, 0.20 ha)

§ 3-beskyttet sø. Lille opstemmet og udgravet parksø omkranset af løvtræ. I søen vokser hvid åkande og svømmende vandaks, bredden er mest overskygget med lidt kalmus og skov-kogleaks. I sydenden et lille moseparti med skov-kogleaks, rørgræs, stor nælde, kål- og ager-tidsel.

Naturværdi: 3. Plejebøvhov: 3. Målsætning: Bevaring af sø. Pleje: Friskæring af rand hist og her a.h.t. udsigt.

Bæk fra Boller (ca. 0.3 km)

§ 3-beskyttet vandløb. Bækken fra Boller (nedstrøms den lille sø i parken) har forureningsgrad IV, dvs. overordentligt stærkt forurenet. Bækløbet er naturligt med fast stenet bund og optimale fysiske forhold, hvilket gør det særligt grelt, at den ødelægges af dårligt rensed spildevand. Spildevandet stammer overvejende fra plejehjemmet ved Boller Slot. Bækken er fyldt med lammehaler og stinkende slam. Af dyreliv findes kun røde børsteorme og røde dansemyggelarver. Klassifikation/målsætning: BI, dvs. gyde- og yngelovpækstområde for laksefisk, målsætningen er langt fra opfyldt. Pleje: Forureningen af bækken vil formentlig ophøre i løbet af 1998, idet en afskærende kloakledning fra Sejet bliver ført forbi slottet og spildevandet herfra koblet på denne. Bækkens omgivelser er godt beskyttede, da den løber gennem naturskov.

Store Fiskbæk (ca. 0.9 km)

§ 3-beskyttet vandløb. Store Fiskbæk har sit udspring i nordenden af Bjerre Skov (Ustrup Skov), hvorfra den løber gennem Rold Skov og videre gennem Boller Nederskov til sit udløb i Horsens Fjord. På de relativt korte stræk mellem skovene løber bækken gennem tyndt bebygget agerland, og den er praktisk talt uforurenet (forureningsgrad I). På sit nederste stræk gennem Boller Nederskov løber bækken i naturtilstand med slynget løb, god strøm og fast stenet/gruset bund i en meget smuk, slynget kløft. Bækken har et meget rigt og varieret dyreliv med bl.a. slørvinger, døgnfluer, vårfluer, ferskvandstanglopper og huesnegl. Den rige fauna og de fine fysiske forhold er basis for en usædvanlig tæt ørredbestand på helt op til seks fisk pr. m². Store Fiskbæk er, sammen med Klokkedal Å, unik ved at huse en af landets meget få, oprindelige og selvreproducerende ørredbestande. Udover hav- og bækrørd forekommer ål, gedde og nipiget hundestejle. I sit forløb gennem Rold Skov er bækken stemmet op til en sø (Rold Sø).

I St. Fiskbæk-kløften i Boller Nederskov vokser bl.a. fjerbregne, skov-stilkaks, kæmpe-svingel, rørgræs, skov- og akselblomstret star, skov-hullæbe, fladkravet kodriver, alm. militurt, spring-balsamin, angelik, spidsbladet steffensurt, alm. skjolddrager, tykbladet og bjerg-ærenpris, guldnælde, rosen-dueurt, hylde-baldrian og hvid hestehov.

Klassifikation/målsætning: St. Fiskbæk er målsat som særligt naturvidenskabeligt referenceområde (målsætning A), målsætningen er opfyldt.

Pleje: Der foretages ikke oprensning af St. Fiskbæks løb gennem skovene bortset fra, at der én gang årligt fjernes evt. forhindringer for fiskenes opgang. Bækløften, som i hele sit løb gennem Boller Nederskov er bevokset med løvtræ, især bøg, ask og el, udlægges som en beskyttelseszone med plukhugst.

Lille Fiskbæk (ca. 0.8 km)

§ 3-beskyttet vandløb. Lille Fiskbæk svarer i mangt og meget til Store Fiskbæk, blot er den mindre, svagt forurenet (forureningsgrad I-II) og med en knap så rig fauna. Lille Fiskbæk har dog stadig optimale fysiske forhold i sit løb gennem skoven og en meget høj ørredtæthed på op til over fem fisk pr. m².

Klassifikation/målsætning: Ll. Fiskbæk er målsat som gyde- og yngelopvækstområde for laksefisk (målsætning BI), målsætningen er opfyldt.

Pleje: Der foretages ikke oprensning af Ll. Fiskbæks løb gennem skoven bortset fra, at der en gang årligt fjernes evt. forhindringer for fiskenes opgang. Bækkløften, som for langt størstedelen er bevokset med løvtræ, især bøg, ask og el, udlægges som en beskyttelseszone med plukhugst.

8.6.30. Boller Overskov

Skoven, der er på 58 ha, byder på gode vækstbetingelser for løvtræ og visse nåletræarter. Skoven bærer præg af at være forynget gennem de seneste 2-3 planperioder og fremtræder derfor som ungskov med enkelte monumentale overstandere. Periodens kulturarbejder er beskedne og består i hovedsagen af selvforyngelser i bøg samt kulturarbejder i tilknytning hertil i ask.

Skoven er præget af langstrakte vådere strøg, der overvejende er bevoksede med ask.

To kæmpehøje findes i skoven.

Boller Overskov rummer et ikke-målsat § 3-beskyttet vandløb på ca. 1.5 km (se bilag 15). Vandløbet behandles efter de generelle retningslinier, men der udlægges ikke nogen egentlig beskyttelseszone.

8.6.31. Klokkedal

Skoven, der er på 64 ha, udgøres af skræntarealer ned til Klokkedal bæk. Skoven er p.g.a. sin langstrakte form bedst egnet til dyrkning af løvtræ. Kulturplanen afspejler dette forhold, idet der afvikles 3 ha nåletræ, men der tilplantes kun med løvtræ. Skoven er et eksempel på hvor smukt skov kan udvikle sig i ådale og slugter.

Skoven er meget besøgt af publikum, særligt naturskovsområdet i skovens nordlige del, hvor mølledammen og den nedlagte vandmølle også ligger.

En enkelt kæmpehøj er at finde i skoven.

Naturværdierne i skoven er koncentreret i området langs bækken og i naturskovsområdet i skovens nordlige del. Oprensning af stikgrøfter ophører.

I Klokkedal skov findes 2.3 ha med § 3-beskyttede naturområder, som indgår i det område på 12.7 ha i skovens nordende, som er udlagt til naturskov hhv. som urørt (3.2 ha) og med plukhugst (9.5 ha). Syd for Mølledammen findes et næsten sammenhængende strøg af varierende bredde med mose og vældskrænter langs Klokkedal Å. Det kan ikke umiddelbart lade sig gøre at angive dette mose-/vældområdes areal, da det ikke relaterer sig entydigt til afdelinger og litra. Området udlægges som beskyttelseszone for vandløbet, der lades urørt eller drives med forsigtig plukhugst. Klokkedal Å og Ferdinands Bæk er beskyttede, målsatte vandløb på ca. 3.5 km.

Afd. 4050b og c (EL 1948, 0.70 ha - EL 1969, 0.70 ha)

§ 3-beskyttet mose. Ellemose (se under Klokkedal Å).

Naturværdi: 2. Plejebenhov: 4. Målsætning: Bevaring af skovmose i naturlig udvikling. Pleje: Ingen pleje, området er urørt naturskov før 1994.

Afd. 4054a (SØ, 0.70 ha), Mølledam

§ 3-beskyttet sø. Boller Vandmølles dam. Mølledam har været næsten helt opfyldt af vandløbssedimenter, og har gennemgået en omfattende oprensning i 1988. Mølledam er lang og smal, og bredderne er skygget af bøg og pil. Naturværdi: 3. Plejebestand: 4. Målsætning: Bevaring af mølledam. Pleje: Næppe behov for ny oprensning i planperioden.

Afd. 4056f (ENG, 0.20 ha)

§ 3-beskyttet mose. Tidligere eng tilgroet med højstaudevegetation med bl.a. kær-star, skov-kogleaks, rørgræs, bredbladet dunhammer, stor nælde, eng-forglemmigej, spring-balsamin, hylde-baldrian og kål-tidsel.

Naturværdi: 3. Plejebestand: 3. Målsætning: Bevaring af åben mose/eng. Pleje: Rydning af opvækst efter behov, gerne høslæt.

Klokkedal Å og Ferdinands Bæk

Klokkedal Å udspringer ved Dallerup Sø og modtager spredte spildevandstilledninger i sit øvre løb. I sit nedre løb gennem skoven er den dog blevet så ren, at den har forureningsgrad I, dvs. praktisk talt uforurennet. Det samme gælder Ferdinands Bæk. Klokkedal Å løber i naturligt leje med frisk strøm, stenet bund og optimale fysiske forhold. Åen er, sammen med Store Fiskbæk, enestående ved at have en oprindelig, selvreproducerende ørredbestand. Havørrederne har dog i århundreder været afskåret fra at yngle opstrøms Boller Mølle, men det er der rådet bod på ved etablering af omløb/fisketræppe i 1990, som har vist sig at fungere godt. I Ferdinands Bæk er der således fundet næsten 9 ørred pr. m² vandløbsbund, hvilket er rekord for Vejle Amt. Klokkedal Å rummer et rigt og varieret dyreliv med bl.a. slørvinger, døgn- og vårfluer, ferskvandstanglopper og huesnegl. Af fiskearter findes hav- og bækørred, ål, tre- og nipigget hundestejle og bæklampret. Der er observeret vandstær, isfugl og bjergvipstjert ved åen.

Den frodige bundflora i Klokkedalen omfatter bl.a. skov- og lund-padderok, fjerbregne, lyse-siv, skov-kogleaks, akselblomstret, nikkende-, skov- og kær-star, skov-byg, mose-bunke, eng-rørhvene, rørgræs, firblad, tætblomstret hullæbe, eng-kabbeleje, lav ranunkel, stor nælde, dag-pragtstjerne, vandkarse, fladkravet kodriver, alm. og småbladet milturt, alm. mjødurt, feber-nellikerod, lådden dueurt, bingelurt, skovsyre, stinkende storke næb, spring-balsamin, angelik, smalbladet mærke, alm. lungeurt, eng-forglemmigej, krybende læbeløs, guldnælde, skov-galtetand, vand-mynte, tykbladet ærenpris, aks-rapunsel, skovmærke, burre-snerre, hyldebladet baldrian, kål- og kær-tidsel.

Klassifikation/målsætning: Klokkedal Å er målsat som særligt naturvidenskabeligt referenceområde (målsætning A), målsætningen er opfyldt. Ferdinands Bæk er målsat som gyde- og yngelopvækstområde for laksefisk (målsætning B), målsætningen er opfyldt.

Pleje: Der foretages ikke oprensning af Klokkedal Å og Ferdinands Bæk bortset fra, at der én gang årligt fjernes evt. forhindringer for fiskenes opgang. Der udlægges en beskyttelseszone, primært bestående af § 3-beskyttede vådbundsarealer, som drives med plukhugst langs begge vandløb.

8.6.32. Ustrup Bjerger

Skoven, der er på 28 ha, ligger på en nordskråning, og er som følge af størrelse og eksponering bedst egnet til dyrkning af løvtræ, omend pyntegrønt også trives fint. Skoven består overordnet af løvtræ, suppleret af en række pyntegrøntbevoksninger. I perioden reduceres arealet med pyntegrønt og rødgran og sitkagran, hvorimod løvtræarealet stiger.

Skoven har store landskabsmæssige værdier, såvel terrænet som udsigten fra skoven over Horsens fjord og by er i en klasse for sig.

Skoven rummer ingen § 3-beskyttede naturområder eller vandløb.

8.6.33. Dybdal

Skoven, der er på 22 ha, ligger bynært lige i udkanten af landsbyen Sønder Bjerre. Skoven er domineret af løvtræ og byder på gode vækstbetingelser for såvel løvtræ som nåletræ. Der sker kun mindre foryngelser i perioden, da der stort set ikke findes hugstmodne bevoksninger.

Der findes en skovbørnehave i skoven, der p.g.a. beliggenheden besøges relativt meget af publikum.

I skoven kan ses en højning, der muligvis stammer fra et vandmølleanlæg.

Skoven rummer et § 3-beskyttet, ikke-målsat vandløb på ca. 0.8 km.

8.6.34. Dallerup Skov

Skoven, der er på 62 ha, byder på gode vækstbetingelser for løvtræ, men er i mindre grad egnet til nåletræ p.g.a. den noget stive jordbund. Skoven er domineret af yngre aldersklasser, da skoven led under 2. verdenskrigs pligthugster. Der forynges en del ask i perioden med ask, og et enkelt bøge-areal forynges ved selvfor yngelse.

Naturværdierne i skoven er koncentreret om de våde skovtyper.

Skoven rummer 1.4 ha med § 3-beskyttede områder i form af to små ellemoser.

Afd. 4173d (EL 1943, 1.00 ha)

§ 3-beskyttet mose. Våd ellemose med ask, lind, hassel og hæg. Flora af bl.a. lyse-siv, blære- og kær-star, manna-sødgræs, mose-bunke, gul iris, lav ranunkel, alm. fredløs, alm. mjødukt, eng-nellikrod, bittersød natskygge, hyldebladet baldrian, sværtevæld og kær-tidsel.

Naturværdi: 2. Plejebenhov: 4. Målsætning: Bevaring af våd ellemose. Pleje: Alm. tyndingshugst, afløbsgrøft renses ikke til lavere kote end den nuværende.

Afd. 4179d (ASK 1926, østlige dellitra, ca. 0.4 ha)

§ 3-beskyttet mose. Ugrøftet lavning med ask i rand og el med åbent vand mellem stammerne i midten. Stor bestand af vandrøllike, desuden gul iris og kær-star.

Naturværdi: 2. Plejebenhov: 4. Målsætning: Bevaring af våd elle-/askemose. Pleje: 4179d er sat til foryngelse med ask i 1. periode. Foryngelsen skal kun omfatte vestlige dellitra. I den østlige del kan der ske plukhugst i rand, men der foretages ikke kultur.

8.6.35. Kærskov

Skoven, der er på 90 ha, byder på gode vækstbetingelser for løvtræ og visse nåletræarter. Periodens foryngelser der er på i alt 6 ha udgøres for 75 % vedkommende af ask der forynges med ask.

Der etableres hundeskov i afd. 4188.

Skoven rummer en række kæmpehøje. Over højen i afd. 200/201 er der indlagt et spor og sat hegn. Både spor og hegn skal flyttes til mindst 2 m fra højfod. Endvidere bør nordmannsgran på højen fjernes.

Naturværdierne i skoven er koncentreret om de våde skovtyper.

I Kærskov findes 6.1 ha med beskyttede naturtyper omfattende aske-/ellemoser og en enkelt sø. Hertil kommer ca. 4 kilometer beskyttet vandløb, hvoraf ét er målsat.

Afd. 195b og c (ASK 1945, 0.30 ha - EL 1953, 0.50 ha)

§ 3-beskyttet mose. Aske- og ellemose på delvis våd og vældpræget bund, undervækst af hassel og ær. Urtefloraen rummer bl.a. tyndakset gøgeurt (17 blomstrende skud 30/5 1997), firblad, hvid anemone, lav ranunkel, vorterod, stor nælde, dag-pragtstjerne, fladkravet kodriver, alm. milturt, alm. mjødukt, bingelurt, korsknep, bjerg-ærenpris, skovmærke, hyldebladet baldrian og kål-tidsel.

Naturværdi: 2. Plejebenhov: 3. Målsætning: Bevaring af vældmose med naturlige træarter. Pleje: Alm. tyndingshugst, maskinkørsel på vældbund skal undgås. A.h.t. gøgeurt-bestanden i litra b tyndes der i æropvæksten over denne.

Afd. 196a (SØ, 1.40 ha), Latsø

§ 3-beskyttet sø. Opstemmet sø lavet midt i 1970'erne med et par lave øer. Søen modtager tilløb fra tre rene skovbække. I søen vokser gul åkande, men ingen undervandsvegetation. Vandet er uklart på trods af de rene tilløb. Langs bredden vegetation af bl.a. skov-kogleaks, skov-star, bredbladet og smalbladet dunhammer, gul iris, vejbred-skeblad, lav ranunkel, vandkarse, alm. mjødukt, ladden dueurt og vand-mynte.

Naturværdi: 3. Plejebestand: 2. Målsætning: Bevaring af sø med lysåben bredvegetation. Pleje: Nedskæring af træopvækst efter behov, således at de lysåbne omgivelser opretholdes.

Afd. 196b (ASK 1922, 0.70 ha)

§ 3-beskyttet mose. Aske-/ellemose, i lave dele overvejende rød-el på våd, vældpræget bund. Flora af bl.a. akselblomstret star, lav ranunkel, vorterod, stor nælde, vandkarse, alm. milturt og vandmynte.

Naturværdi: 3. Plejebestand: 4. Målsætning: Bevaring af vældmose med naturlige træarter. Pleje: Bevoksningen er sat til foryngelse med ask i 1. periode, ved foryngelsen lades den vådeste del, som overvejende er el, urørt.

Afd. 196c (MOS, 0.30 ha)

§ 3-beskyttet mose. Området er et tidligere rødgran-areal, hvor der efter afdrift er undladt nyplantning. Den sønære del er mose med flora af bl.a. lyse-siv, mose-bunke, alm. mjøddurt, angelik, krybende læbeløs, kål- og kær-tidsel. Resten er tørt med hindbær og drue-hyld.

Naturværdi: 3. Plejebestand: 2. Målsætning: Bevaring/udvidelse af lysåben mose. Pleje: Områdets grøfter lukkes, opvækst ryddes efter behov.

Afd. 202b (ASK 1921, 0.50 ha), Torpmose

§ 3-beskyttet mose. Ældre ask dels på våd, vældpræget bund, dels på tørrere bund med undervækst af hassel og ær. Floraen rummer bl.a. solbær, skov-kogleaks, akselblomstret og kær-star, mose-bunke, gul iris, eng-kabbeleje, lav ranunkel, stor nælde, alm. mjøddurt, eng-nellikerod, eng-forglemmigej, krybende læbeløs, sværtevæld, vand-mynte og hyldebladet baldrian.

Naturværdi: 2. Plejebestand: 4. Målsætning: Bevaring af vældmose med naturlige træarter. Pleje: Bevoksningen er sat til foryngelse med ask i 1. periode; ved foryngelsen tilplantes der ikke i de vådeste dele og langs bækken, men bygges på den naturlige opvækst.

Afd. 205d (EL 1946, 0.40 ha)

§ 3-beskyttet mose. Ellemose med en del ask og undervækst af hassel. Variation fra vanddækkede partier med gul iris over områder med kær-star til tørrere bund med bingelurt.

Naturværdi: 3. Plejebestand: 4. Målsætning: Bevaring af skovmose med naturlige træarter. Pleje: Alm. tyndingshugst, afløbsgrøft renses ikke.

Afd. 206a (ASK 1930, 1.60 ha)

§ 3-beskyttet mose. Askemose, vådest i den nordlige ende med el og birk og gamle tørvegrave. Floraen rummer bl.a. hassel, solbær, tørst, kær-star, mose-bunke, eng-rørhvene, gul iris, stor nælde, alm. fredløs, alm. mjøddurt, eng-nellikerod, hyldebladet baldrian og kål-tidsel.

Naturværdi: 3. Plejebestand: 4. Målsætning: Bevaring af skovmose med naturlige træarter. Pleje: Mosen står til foryngelse med ask i 1. periode. Den nordlige, vådeste del (nord for litra m) lades dog urørt bortset fra hugst af værdifulde træer.

Afd. 206f (ÆR 1940, 0.40 ha)

§ 3-beskyttet mose. Smalt strøg langs bæk med våd ellesump og askemose. Flora af bl.a. forlænget star og gul iris.

Naturværdi: 3. Plejebestand: 4. Målsætning: Bevaring af skovmose med naturlige træarter. Pleje: Ingen plejebestand i planperioden.

Tilløb til Ølsted Å (ca. 0.2 km)

Reguleret bæk med jævn strøm over fast gruset, sandet og stenet bund, stedvis med blødere bund. Fysiske forhold nogenlunde gode, forureningsgrad II.

Klassifikation/Målsætning: BI - gyde- og yngelopvækstområde for laksefisk

Pleje: Ingen plejebestand.

8.6.36. Lystrup Skov

Skoven, der er på 37 ha, er domineret af løvtræ, og byder på gode vækstbetingelser for løvtræ og visse nåletræarter. Foryngelserne der er på i alt 6 ha domineres af bøg, eg og ask, der forynges med de samme arter.

Naturværdierne i skoven er koncentreret om de våde skovtyper.

Lystrup Skov rummer en enkelt lille § 3-beskyttet ellemose på 0.2 ha.

Afd. 211f (EL 1942, 0.20 ha)

§ 3-beskyttet mose. Lille ellemose med åbent vand mellem stammerne. Flora af bl.a. skov-kogleaks, kær- og forlænget star, gul iris og alm. fredløs.

Naturværdi: 3. Plejebenhov: 4. Målsætning: Bevaring af våd ellemose. Pleje: Grøfteafløb renses ikke.

8.6.37. Ussinggård Skov

Skoven, der er på 74 ha, er præget af relativt ung løvskov og mange pynteregrøntproduktionsarealer. Foryngelserne i perioden, der er på i alt 8 ha, er dels foryngelser i bøg og ask, men også konverteringer fra nål til løv. Der findes en del nordmannsgran-fremavlsbevoksninger i skoven.

Skoven rummer et par kæmpehøje.

Naturværdierne i skoven er koncentreret om de våde skovtyper.

I Ussinggård Skov findes af beskyttede områder en lille mose og en lille sø på tilsammen 0.4 ha.

Afd. 220f (ASK 1942, 0.30 ha)

§ 3-beskyttet mose. Mose med ask i rand og el i midt på ofte vanddækket bund. Flora af bl.a. gul iris, lav ranunkel, alm. mjøddurt, hyldebladet baldrian.

Naturværdi: 3. Plejebenhov: 4. Målsætning: Bevaring af våd mose med naturlige træarter. Pleje: Bevoksningen står til foryngelse med ask i 1. periode. Ved foryngelsen lades den våde (hoved-)del med el urørt, grønneafløb renses ikke.

Afd. 237g (SØ, 0.10 ha)

§ 3-beskyttet sø. Lille, gravet sø fra 1950'erne, tæt omkranset af pil. Flora af bl.a. svømmende vandaks, liden andemad, forlænget og blære-star, gul iris, bredbladet dunhammer og kragefod.

Naturværdi: 3. Plejebenhov: 2. Målsætning: Bevaring af sø, sikring af lystilgang. Pleje: Nedskæring af pil og birk m.m. langs syd- og vestbred.

8.6.38. Borringsholm

Arealet, der er på 1 ha, indeholder resterne af "Borringsholm", en tilflugtsborg fra 12-1300 tallet.

Arealet søges aktiveret i perioden, hvis der kan findes så iøjnefaldende rester af det gamle voldsted, at det berettiger en formidlingsmæssig indsats.

Arealet er mose, 1.2 ha.

Afd. 595a og b (SLE i alt 1.20 ha)

§ 3-beskyttet mose. Skovmose med rød-el, dun-birk, grå-pil, solbær og bundflora af bl.a. kær-mangeløv, kær-star, tagrør, gul iris, stor nælde, alm. mjøddurt, bittersød natskygge og kær-svovlrod. Et tørrere parti rummer hvidtjørn, miliegræs, skov-hullæbe, feber-nellikerod og skovmærke.

Naturværdi: 3. Plejebenhov: 4. Målsætning: Bevaring af skovmose med naturlige træarter. Pleje: Evt. pleje fastlægges, når det er klarlagt om og hvordan fortidsmindet skal formidles.

8.6.39. Skablund Skov

Skoven, der er på 77 ha, byder på gode vækstbetingelser for løvtræ og visse nåletræarter. Foryngelserne i perioden, der er på i alt 11 ha, drejer sig dels om videreførelse af løvskovsdriften, og derudover om konvertering af en række mindre nåleskovsbevoksninger til løvtræ.

Naturværdierne knytter sig især til et engstrøg og et overdrevsareal.

Ved Horsens Fjord findes parkeringsplads m.v. Der etableres en primitiv overnatningsplads i skoven.

I Skablund Skov findes 4 ha § 3-beskyttede områder (eng og mose) og knap 7 hektar vedvarende græsarealer, som ønskes udviklet i retning mod et bedre naturindhold. Desuden ca. 1 km af det målsatte vandløb Møllebæk og ca. 2 km § 3-beskyttede, ikke-målsatte vandløb.

Afd. 360e (ASK 1938, 0.50 ha)

§ 3-beskyttet mose. Askemose med iblanding/undervækst af rød-el, hassel, benved, ær og tjørn. Floraen rummer bl.a. skavgræs (stor bestand), mose-bunke, alm. mjødurt og eng-nellikerod.

Naturværdi: 3. Plejebestand: 4. Målsætning: Bevaring af skovmose med naturlige træarter. Pleje: Alm. tyndingshugst.

Afd. 367a og 368a (SLE, 3.20 ha - SLE, 2.30 ha)

Kreaturgræssede arealer i vedvarende græs, ikke § 3-beskyttet.

Naturværdi: 4. Plejebestand: 2. Målsætning: Udvikling i retning mod overdrev. Pleje: Græsning eller høslæt uden gødskning og omlægning m.v.

Afd. 371c og 373a (ENG, 1.10 ha - ENG, 2.40), Madses Måg

§ 3-beskyttet fersk eng. Kultureng, som drives med høslæt og græsning.

Naturværdi: 4. Plejebestand: 2. Målsætning: Udvikling i retning mod natureng. Pleje: Fortsat høslæt uden gødskning og omlægning, evt. i kombination med eller med senere overgang til græsning.

Afd. 4505a (ORE, 1.40 ha)

Tørbundsareal i vedvarende græs, ikke § 3-beskyttet. Floraen er en blanding af kulturgræsmarks- og sandmarksarter. Området græsses eller slås ikke.

Naturværdi: 3. Plejebestand: 2. Målsætning: Udvikling i retning mod overdrev. Pleje: Græsning med publikumsvenlige dyr eller høslæt. Der kan, såfremt de nødvendige tilladelser kan indhentes, etableres primitiv lejrplads på en del af området.

Møllebæk

Møllebæk har et noget reguleret løb med jævn til god strøm og overvejende sandet bund med kun få egnede gydebaner. Forureningsgraden er II (ret svagt forurenede) og de fysiske forhold nogenlunde. I Møllebæk findes ørred og ål.

Klassifikation/målsætning: BI - gyde- og yngelopvækstområde for laksefisk.

Pleje: Kommunalt vandløb

8.6.40. Rold Skov

Skoven, der er på 73 ha, byder på gode vækstbetingelser for såvel løvtræ som nåletræ. Af periodens samlede foryngelser (26 ha) er 75 % bøgesevforyngelser. Alle periodens kulturer er løvtræ.

Naturværdierne knytte sig især til området omkring Rold Sø samt dennes til- og udløb.

Skoven er meget besøgt af publikum.

Skoven rummer en langdysse samt 3 kæmpehøje.

I Rold Skov findes af § 3-beskyttede områder Rold Sø på 0.9 ha, ca. 2 km af St. Fiskbæks øvre løb og ca. 0.8 km ikke-målsat, § 3-beskyttet vandløb.

Afd. 4085a (SØ, 0.90 ha), Rold Sø

§ 3-beskyttet sø. Sø opstemmet i St. Fiskbæks løb i ca. 1942. Omkranset af bøg, rød-el, dun-birk, ask og pil. Vandet uklart uden undervandsvegetation, men med flydebladsvegetation af hvid åkande og svømmende vandaks. På mere lys-åbne bredpartier vokser bl.a. skov-kogleaks, akselblomstret star, rørgræs, bredbladet dunhammer, gul iris, alm. mjødurt, bittersød natskygge, hyldebladet baldrian og vand-mynte. I søen lever gedde, karpe og skalle.

I søens sydvest-hjørne er en del af 4085d (ASK 1924) beskyttet mose i forbindelse med søen. Området rummer små væld og holdes uden for den planlagte foryngelse af 4085d, bortset fra forsigtig skovning af de mest værdifulde træer.

Naturværdi: 3. Plejebestand: 4. Målsætning: Bevaring af sø. Pleje: Ingen plejebestand i planperioden.

St. Fiskbæk (ca. 2 km)

For beskrivelse af St. Fiskbæk se under Boller Nederskov. Opstrøms Rold Sø er bækken uden fiskeinteresser.

Klassifikation/målsætning: Nedstrøms Rold Sø: BI: Gyde- og yngelopvækstområde for laksefisk. Opstrøms Rold Sø: B0: Biologisk værdifuldt vandløb uden fiskeinteresser.
Pleje: Bækkløften nedstrøms Rold Sø udlægges som beskyttelseszone med plukhugst. Én gang årligt fjernes evt. forhindringer for fiskenes opgang.

8.6.41.   Sebberup skov

I skovrejsningsområdet, der er på i alt 450 ha, er der på plantidspunktet erhvervet ca. 133 ha, hvoraf ca. 30 ha er tilplantet.

Bestræbelserne for fortsatte opkøb fortsætter i perioden.

Der sigtes ved skovopbygningen på at skabe en varieret skov med en høj løvtræandel. Træartsvalget foretages med afsæt i Lokalitetskortlægningsrapport nr. 27 (nov. 1996) og i hvert enkelt tilfælde efter driftsplanændring.

Der etableres en hundeskov i afd. 458.

En kæmpehøj kan stadig ses i området.

I skovrejsningsprojektet Sebberup Skov findes foreløbig 2.5 ha med § 3-beskyttede søer og 18.6 ha med sletter, som ønskes udviklet i retning mod overdrev og eng.

Søer

I Sebberup Skov findes i alt 15 søer med et samlet areal på 2,5 ha. De fleste af søerne er etableret i forbindelse med skovrejsningen ved udgravning, oprensning af gamle mergelgrave o.l. og ved sløjfning af markdræn. Der skønnes ikke at ville opstå noget behov for pleje af søerne i planperioden. Hvor nye søer og vådområder måtte opstå af sig selv, f.eks. ved forfald af gamle markdræn, bør dette som udgangspunkt betragtes som positivt og ikke forhindres.

Sletter

I den kommende skov er udlagt sletter med vedvarende græs på indtil videre 18,6 ha. Sletterne plejes som udgangspunkt med høslæt eller græsning uden gødsning og omlægning m.v. Nogle slettearealer bør dog udlægges til fri udvikling, ligesom det bør overvejes med års mellemrum at opløje mindre partier hist og her for at starte ny succession af en- og toårige urter, hvilket kan give bedre muligheder for især insektlivet.

Ved fremtidig etablering af slettearealer iagttages naturplejestrategiens forskrift om, at mindst 25% af arealet skal etableres uden tilsåning, da kulturgræsblandinger hæmmer udviklingen af en mere naturlig og varieret flora.

8.6.42. Rastepladser Nybjerg Mølle

Raste/P-pladser i Nybjerg Mølle fredningen.

8.6.43. Hakonsminde

Ejendommen der er på 5 ha ligger umiddelbart op til Søballegård. Retningslinjerne for denne er også gældende for Hakonsminde.

Distriktet har i samarbejde med Vejle Amt udarbejdet en folder for Vejle og Egtved ådale, hvori arealerne indgår.

Naturarealernes klassifikation og plejeanvisninger er samlet i afsnit 9.3.

8.6.44. Søballegård

Ejendommen, der er på 20 ha, er overvejende ubevokset. Den drives med 2 primære mål. For det første skal arealerne udvikles yderligere i retning af et landskab hvor naturtyperne overdrev, eng, mose, egekrat og hede er fremherskende. For det andet udvikles arealerne så de er i stand til at opfylde de krav og ønsker som brugerne af naturcentret har. Der kan således blive tale om at etablere forskellige faciliteter af mere eller mindre fast karakter.

Resterende nåletræforekomster (ene undtaget) fjernes i perioden. Gyvel bekæmpes hvis det er muligt.

Et enkelt mindre område er udlagt til urørt skov.

Distriktet har i samarbejde med Vejle Amt udarbejdet en folder for Vejle og Egtved ådale, hvori arealerne indgår.

Naturarealernes klassifikation og plejeanvisninger er samlet i afsnit 9.3.

8.6.45. Tørrepladsen

Raste/parkeringsplads i Randbøldal.

8.6.46. Østergård

Ejendommen, der er på 104 ha, er overvejende ubevokset. Driften skal sikre, at arealerne udvikles yderligere i retning af et landskab hvor naturtyperne overdrev, eng, mose, egekrat og hede er fremherskende. Resterende nåletræforekomster (ene undtaget) fjernes i perioden. Gyvel bekæmpes hvis det er muligt. Et samlet område i afd. 731 og 732 er udlagt til urørt skov.

Distriktet har i samarbejde med Vejle Amt udarbejdet en folder for Vejle og Egtved ådale, hvori arealerne indgår.

I afd. 733 ophører omlægning, sprøjtning og gødskning.

Naturarealernes klassifikation og plejeanvisninger er samlet i afsnit 9.3.

8.6.47. Klingebæk

Ejendommen, der er på 19 ha, er overvejende ubevokset. En del af arealet var før opkøbet et dambrug, der nu er nedlagt og retableret som en sø. Driften af arealerne skal sikre, at arealerne udvikles yderligere i retning af et landskab hvor naturtyperne overdrev, eng, mose, egekrat og hede er fremherskende. Resterende nåletræforekomster (ene undtaget) fjernes i perioden. Gyvel bekæmpes hvis det er muligt.

I perioden etableres afgræsning af det samlede areal, inkl. de mindre skovparceller.

Distriktet har i samarbejde med Vejle Amt udarbejdet en folder for Vejle og Egtved ådale, hvori arealerne indgår.

Naturarealernes klassifikation og plejeanvisninger er samlet i afsnit 9.3.

8.6.48. Ravning Enge

Arealer erhvervet for at sikre vikingebroen der passerer Ravning Ådal. Der er formidlingsaktiviteter i den nedlagte Ravning Station.

8.6.49. Bindeballe Station

Stationen, der er beliggende ved den gamle Vandelbanestrækning, er ført tilbage til den oprindelige skikkelse og huser et jernbanemuseum. Stationen administreres af Vejle Amt.